

NOORTE HÄÄL DEMOKRAATIA KRIISIS: KODANIKU HARIDUSE VÄLJAKUTSED

IEA 2022. aasta rahvusvahelise kodanikuhariduse uuringu (ICCS 2022) Eesti tulemused

HARIDUS- JA
TEADUSMINISTEERIUM

TALLINNA ÜLIKOOL

NOORTE HÄÄL DEMOKRAATIA KRIISIS:
KODANIKUHARIDUSE VÄLJAKUTSED

IEA 2022. aasta rahvusvahelise kodanikuhariduse uuringu (ICCS 2022) Eesti tulemused

Aruande koostamist ja väljaandmist korraldas Tallinna Ülikool
Haridus- ja Teadusministeeriumi rahalisel toetusel

Uuringu Eesti-poolne koordinaator ja aruande toimetaja: Meril Ümarik

Aruande kaastoimetaja: Maarja Tinn

Autorid:

Tallinna Ülikool: Meril Ümarik, Maarja Tinn, Tõnu Idnurm, Hanna-Liis Kaarlõp,
Tanja Dibou, Karolin Mäe, Imbi Henno, Triin Lauri

Estonian Business School: Kaire Põder

Keeletoimetaja: Merike Koppel (Discripta OÜ)

Kujundaja: Piret Räni

NOORTE HÄÄL DEMOKRAATIA KRIISIS: KODANIKUHARIDUSE VÄLJAKUTSED

IEA 2022. aasta rahvusvahelise kodanikuhariduse
uuringu (ICCS 2022) Eesti tulemused

MERIL ÜMARIK, MAARJA TINN, TÕNU IDNURM,
HANNA-LIIS KAARLÕP, TANJA DIBOU, KAROLIN MÄE,
IMBI HENNO, TRIIN LAURI, KAIRE PÕDER

HARIDUS- JA
TEADUSMINISTEERIUM

TALLINNA ÜLIKOOL

TALLINN 2023

Sisukord

ICCS 2022. aasta uuringu Eesti aruande põhisõnumid	7
1. Ülevaade IEA 2022. aasta rahvusvahelisest kodanikuhariduse uuringust (ICCS 2022) <i>Meril Ümarik</i>	15
2. KODANIKUHARIDUS EESTIS: hetkeseis ja suundumused <i>Maarja Tinn, Hanna-Liis Kaarlõp</i>	24
3. Õpilaste ühiskonnaalased teadmised ja oskused <i>Tõnu Idnurm</i>	33
4. Õpilaste hoiakud demokraatliku ühiskonna põhiväärtuste ja institutsioonide suhtes ja usaldus nende vastu <i>Hanna-Liis Kaarlõp, Maarja Tinn</i>	46
5. Õpilaste arusaamad kodanikurollist ja kodanikuosalus <i>Tanja Dibou</i>	63
6. Kool kui demokraatia minimudel <i>Karolin Mäe</i>	85
7. Kool jätkusuutliku tuleviku kujundajana <i>Imbi Henno</i>	99
8. Tulevik noore pilgu läbi <i>Meril Ümarik, Maarja Tinn</i>	114
9. Ühiskonnaalased teadmised Eestis ja teistes haridussüsteemides: kas liigume sidusama ühiskonna või üha suurema polariseerumise suunas? <i>Triin Lauri, Kaire Pöder</i>	127
10. Järeldused ja soovitused <i>Meril Ümarik, Maarja Tinn</i>	140

Eessõna

Eesti on osalenud IEA rahvusvahelises kodanikuhariduse uuringus (ICCS) alates 1999. aastast. Uuring annab ülevaate 8. klasside õpilaste kodanikuhariduse- ja ühiskonnaalastest teadmistest ja hoiakutest ning ühiskondlikust osalusest rahvusvahelises võrdluses. Just needsamad noored kujundavad meie riigi tulevikku ja nii annab käesolev uuring meile ka aimu, kuidas 30 aastat peale põhiseaduse vastuvõtmist sinna kirja pandud põhimõtted on paberilt ellu ärganud.

Kodanikuharidus ja ühiskonnaõpetus on omavahel tihedalt seotud, keskendudes teadmiste, oskuste ja arusaamade arendamisele ühiskonna, poliitika ja kodanikuõiguste vallas. Kui kodanikuharidus on laiem mõiste, mis võib hõlmata nii formaalset õpet koolides kui ka mitteformaalseid ja informaalset õppimisvõimalusi ühiskonnas, siis sinna alla käiv ühiskonnaõpetus on konkreetne õppeaine, mille eesmärk on aidata noortel mõista demokraatlikku protsessi ja osaleda selles, toetada ühiskondlikku kaasatust ning edendada inimõigusi ja sotsiaalset õiglust. ICCS uuringu tulemused aitavad osalenud riikidel hinnata kodanikuhariduse efektiivsust ja noorte valmisolekut olla aktiivne ja teadlik kodanik. 1999., 2009. ja 2016. aasta uuringu tulemused on andnud olulise sisendi Eesti õppekava ja ühiskonnaõpetuse arendamisse, näiteks on hakatud suuremat tähelepanu pöörama meediakirjaoskuse arendamisele ning fookusesse on võetud laiem kodanikuaktiivsuse definitsioon, sh koolidemokraatia arendamine.

ICCS 2022. aasta uuringut tehti ajal, mil ristusid mitu kriisi, sh kliimakriis, COVID-19 pandeemia, sellega kaasnenud vaimse tervise kriis ja Ukraina sõda, samuti seisame silmitsi demokraatia kriisiga.

Demokraatia kriisi võime võtta kui pea kõiki eluvaldkondi puudutavat probleemi, mis viitab ühiskondade raskustele kohaneda kiirete ja märkimisväärsede muutustega. See kriis mõjutab eeskätt liberaalse demokraatiaga ühiskondi, kus otsuste tegemise ja vastutuse protsessid on avalikkusele nähtavad. Digitaalne innovatsioon ja tehisintellekti areng vaid kiirendavad muutusi nii sotsiaalses kui ka majanduslikus sfääris. 2008. aastal alanud sotsiaalmajanduslik kriis on alates 2019. aastast COVID-19 pandeemia tõttu üha süvenenud. Venemaa täiemahuline sõjaline sissetung Ukrainasse suurendab ebakindlust ja võib eri valdkondades kaasa tuua ulatuslikke tagajärgi, sealhulgas

võimaliku tuumakonflikti ja globaalse sõja ohu. See seab ohtu Euroopa Liidu liberaalse demokraatia mudeli, mille tõhusus on viimase kahe aastakümne jooksul vähenenud, ilmnedes populistlike paremäärmuslike liikumiste esiletõusuna, usaldamatuse suurenemisena demokraatlike institutsioonide ja teaduse vastu, vandenõuteooriate levimisenä ja poliitilise võõrandumisenä.

Et toetada demokraatia jätkuvat kestmist, on vajalik panustada selle arengusse ja kultuuri. Demokraatia ei saa eksisteerida vaid institutsioonide ja seaduste alusel, vaid see peab põhinema demokraatlikel väärtustel, hoiakutel ja tavadel ehk demokraatlikul kultuuril. Seega on demokraatia miski, mida saab ja tuleb õppida ning selle säilitamiseks ja tugevdamiseks on vaja teha ühiseid jõupingutusi. Haridusel, eriti kodanikuharidusel, sh ühiskonnaõpetusel on siinjuures oluline roll.

Kodanikuhariduse eesmärgid ja meetodid on viimase kahe aastakümne jooksul muutunud. Rõhk ei ole enam ainult eelnevalt määratletud „õigetel“ teadmistel, oskustel, hoiakutel ja väärtustel, vaid ka varasemate kogemuste mõtestamisel ja kogukonna osana õppimisel. Eesti kodanikuhariduse ja ka ühiskonnaõpetuse eesmärk on nüüd suurendada kodanike teadlikkust ja osalust demokraatlikus ühiskonnas. ICCS 2022. aasta uuring võimaldab mõista, kuidas noored tajuvad ühiskonnas toimuvaid muutusi ja millist rolli nad on kodanikena valmis täitma. Võrreldes eelmise, 2016. aasta uuringuga, pannakse sel korral suuremat rõhku maailmakodanikuharidusele, säästvate arengule, digitaalsetele vahenditele ja sotsiaalmeedia kaudu toimivale kodanikuosalusele.

Täname ICCS 2022. aasta uuringu meeskonna nimel kõiki, kes on panustanud uuringu tegemisse.

Tunnustame Haridus- ja Teadusministeeriumit, kes on aastate jooksul teadvustanud kodanikuhariduse valdkonna tähtsust ning uuringuid rahastanud. Täname Tallinna Ülikooli ja haridusteaduste instituudi meeskonda, kes aitasid piloot- ja põhiuuringu tegemist korraldada. Kõige suuremat tänu avaldame Eesti koolijuhtidele, õpetajatele ja õpilastele, kes uuringus osalesid. Teie osavõtt avas uued võimalused kodanikuhariduse uurimiseks ning edasiste teaduspõhiste otsuste langetamiseks.

Meril Ümarik, ICCS 2022. aasta uuringu juht Eestis

Maarja Tinn, Eesti Ajaloo- ja Ühiskonnaõpetajate Seltsi esinaine

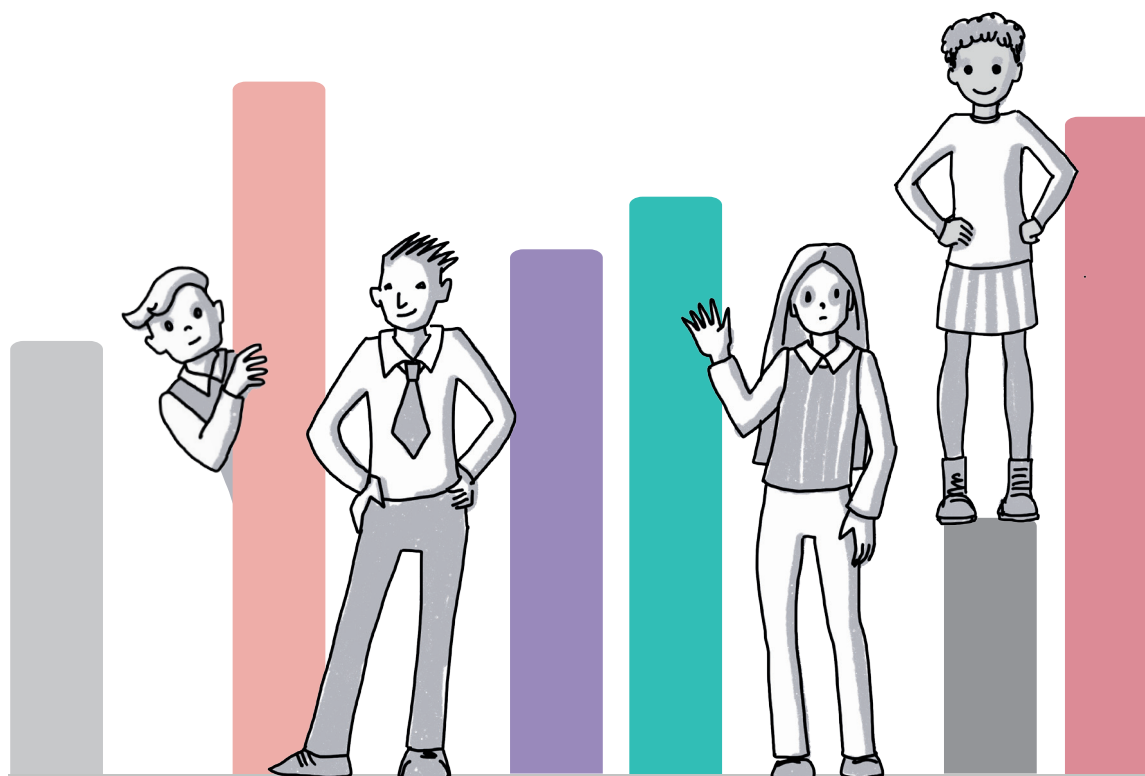

ICCS 2022. aasta uuringu Eesti aruande põhisõnumid

IEA 2022. aasta rahvusvahelises kodanikuhariduse uuringus (ICCS 2022) osalesid eri riikide 8. klasside noored. Uuringu andmestik annab väärtuslikku teavet, mille abil saab hinnata noorte ühiskonnaalaste teadmiste taset, aga ka noorte hoiakuid ühiskonnaelu eri aspektide suhtes, samuti annab see ülevaate noorte osalustavadest ja tulevikuootustest. Allpool tutvustatakse uuringu Eesti põhitulemusi, mida kirjeldatakse põhjalikumalt aruande järgmistes peatükkides. Aruande viimases peatükis on põhitulemuste põhjal formuleeritud poliitikasoovitused.

ÕPILASTE ÜHISKONNAALASED TEADMISED

- Eesti õpilased on oma ühiskonnaalaste teadmiste poolest ICCS 2022. aasta uuringus osalenud riikide võrdluses Taibei (Hiina), Rootsi ning Poola järel **neljandal kohal**. Enamikus riikides on võrreldes ICCS 2016. aasta uuringuga õpilaste sooritustase langenud, mida on põhjendatud COVID-19 pandeemiaga. See, et **Eesti õpilaste tulemused on jäänud pea samale tasemele kui 2016. aastal**, on pigem positiivne.
- Eestis on endiselt **palju kõrge sooritustasemega õpilasi** (43% A-tasemel nii 2022. aasta kui ka 2016. aasta uuringus) ning vähe madala sooritustasemega õpilasi (D-tase või alla selle). 2022. aastal on madala sooritustasemega õpilaste osakaal siiski mõnevõrra tõusnud (6,3% 2022. aasta uuringus, vrdl 3,4% 2016. aasta uuringus).
- **Eesti õppekeelega koolide** õpilaste teadmiste tase on jätkuvalt kõrgem vene õppekeelega koolide õpilaste omast, kuid see vahe on kahanenud võrreldes 2016. aasta uuringuga, jäädes 46 punkti juurde (2016. aastal oli vahe 58 punkti).
- Samamoodi kui teistes ICCS 2022. aasta uuringus osalenud riikides ning ka varasemates uuringutes on **tüdrukute ühiskonnaalaste teadmiste** tase kõrgem kui poistel (vahe 23 punkti).

HOIAKUD DEMOKRAATIA JA VÖRDÕIGUSLIKKUSE SUHTES

- **Õpilased peavad kõige suuremaks ohuks demokraatiale meediavabaduse piiramist.** Sotsiaalmeedia blokeerimist peab ohtlikuks tervelt 82% õpilastest, pea samavõrra paneb õpilasi muretsema valitsuse suhtes kriitiliselt meelestatud ajalehtede, raadiojaamade ja telejaamade sulgemine. Eesti õppekeelega koolide õpilased tajuvad ohtusid demokraatiale tunduvalt teravamalt kui vene õppekeelega koolide noored.
- **Eesti õpilaste arvates võib valitsus vajaduse korral, nt COVID-19 pandeemia puhul kodanikuvabadusi piirata.** Kõige enam (77%) nõustuvad õpilased väitega, et riikliku hädaolukorra puhul võib riik trahvida inimesi, kelle käitumine ohustab teisi, samuti suhtuvad pigem toetavalt olukorda, kus riik seab reisipiiranguid (71%) või sulgeb koole (74%).
- Eesti õpilased **usaldavad kõige enam teadlasi (80%), Eesti kaitseväge (76%) ja politseid (73%),** kõige vähem sotsiaalmeediat (28%), erakondi (33%) ja inimesi üldiselt (33%).
- **Võrreldes 2016. aasta uuringuga on õpilaste arvates inimestevaheline usaldus sügavas langustrendis** (võrreldes 2016. aastaga usaldab inimesi üldiselt 13% vähem ja võrreldes 2009. aastaga 25% vähem õpilasi), samas on eestikeelsele õppele ülemineku reformi valguses positiivne, et nii eesti kui ka vene õppekeelega koolide **õpilased usaldavad pigem õpetajaid ja kooli,** samuti on **vene õppekeelega koolide õpilaste üldine usaldus inimeste vastu suurem** kui eesti õppekeelega koolide õpilaste oma.
- Enamik Eesti õpilastest **tunneb uhkust oma riigi ja selle saavutuste üle.** Erinevused ilmnevad eesti ja vene õppekeelega koolide noorte hoiakutes. 92% eesti ja 75% vene õppekeelega koolide õpilastest austab Eestit väga ning vastavalt 89% ja 71% õpilastest leiab, et Eesti lipp on neile tähtis. Võrreldes 2016. aastaga on **suurenenud nende õpilaste arv, kes leiab, et Eesti on elamiseks parem riik kui enamik teisi riike.**
- **Eesti õppekeelega koolide õpilaste hoiakud soolise võrdõiguslikkuse suhtes on toetavamad** kui vene õppekeelega koolide õpilaste hoiakud, samal ajal kui suurem erinevus ilmneb tüdrukute ja poiste võrdluses, millest selgub, et **tüdrukud toetavad soolist võrdõiguslikkust palju enam.** Võrreldes 2016. aasta uuringuga on **poiste suhtumine naiste osalusse poliitikas muutunud tagurlikumaks.** Pea pooled (49%) poistest jagavad seisukohta, et mehed sobivad poliitilise liidri ametisse paremini kui naised (nii arvab ka 10% tüdrukutest) ning pea veerand (24%) poistest nõustub, et naised peaksid jääma poliitikast kõrvale, samal ajal kui vaid 4% tüdrukuid toetas seda seisukohta.

KODANIKUOSALUS

- Kui Eesti noorte ühiskonnaalaste teadmiste tase on kõrge, siis **kodanikuosaluse näitajad jäävad ICCS riikide keskmisest allapoole.**
- Nii Eestis kui teistes riikides on **noorte huvi poliitiliste ja ühiskondlike teemade vastu pigem tagasihoidlik** (33% Eesti ja 31% ICCS 2022 uuringus osalenud riikide noortest tunneb huvi poliitika ja ühiskonnaasjade vastu).
- Eesti õpilaste **tajutud enesetõhusus kodanikuna ehk kodanikuvõimekus on ICCS uuringus osalenud riikide võrdluses keskmisest madalam.** Kodanikuvõimekus on suurem õpilastel, kes on poliitikast ja ühiskondlikest teemadest enam huvitatud ning paremate ühiskonnaalaste teadmistega. Seega võib väita, et õpilaste ühiskonnaalastes teadmistes panustamine aitab märgatavalt kaasa nende kodanikuvõimekuse arengule.
- **Eesti noorte interneti ja sotsiaalmeedia vahendatud osalusaktiivsus on** võrreldes 2016. aasta uuringu tulemustega **langenud** ning see näitaja jääb ICCS uuringus osalenud riikide võrdluses keskmisest madalamaks. Uuringu järgi on 19% õpilastest märkinud meeldivaks veebipostituse poliitilistel ja ühiskondlikel teemadel, 3% on teinud vastavasisulisi postituse sotsiaalmeediasse, 5% õpilastest on jaganud postituse poliitilistel või ühiskondlikel teemadel ja 4% neid kommenteerinud vähemalt kord nädalas. Enamikus osalenud riikides, sh Eestis, täheldati, et **õpilased, kellel on madalamal tasemel ühiskonnaalased teadmised, kasutavad sotsiaalmeediat poliitiliselt aktiivne olemiseks rohkem** kui nende kõrgema teadmiste tasemega kaaslased. Tulevikku silmas pidades avaldasid just poisid, kelle ühiskonnaalaste teadmiste tase oli tüdrukutest mõnevõrra madalam, suuremat valmisolekut osaleda veebifoorumites peetavates poliitilistes ja ühiskondlikes aruteludes.
- Eesti ja vene õppekeelega õpilaste võrdlusest ilmneb, et **venekeelsete koolide õpilased on enda hinnangul tulevikus eeldatavalt poliitiliselt aktiivsemad.** Märgatav erinevus ilmnes ka erakonnaga liitumise kavatsuses, mille puhul vene õppekeelega noored näitasid üles suuremat huvi, samuti poisid, võrreldes tüdrukutega.

ÕPILASTE TAJUTUD KOOLIKESKKOND

- **Õpilased hindavad üldiselt koolikeskkonda ning suhteid õpetajatega heaks.** Kuid vaid 69% õpilastest usub, et õpetajaid huvitab nende heaolu. Võrreldes eesti õppekeelega koolide õpilastega hindavad vene õppekeelega koolide õpilased oma suhteid õpetajatega oluliselt kehvemaks.
- Suhteid koolikaaslastega hinnatakse pigem positiivseks, kuid **viiendik õpilastest tunneb hirmu koolikiusu ees. Õpetajad tajuvad õpilastevahelisi suhteid oluliselt positiivsemana kui õpilased ise.** Kui 97% õpetajatest leiab, et õpilased saavad omavahel hästi läbi, siis sama väitega nõustub 67% õpilastest, mis viitab sageli varjatud kiusamisprotsessidele koolikeskkonnas.
- Enamik (80%) **Eesti õpilastest usub, et õpilaste osalemine kooli otsustusprotsessides muudab kooli paremaks**, kuid 54% õpilastest tajub, et õpilased saavad mõjutada kooli puudutavaid otsuseid.
- Eesti noorte **koolisisene osalusaktiivsus** (nt osalemine õpilasesinduse valimistel ja kandideerimine õpilasesindusse) **on langustrendis** ning ICCS uuringus osalenud riikide keskmisest vähesem.

JÄTKUSUUTLIKU ARENGUGA SEOTUD TEADLIKKUS JA HOIAKUD

- Nii Eesti kui teiste ICCS uuringus osalenud riikide **noorte keskkonnateadlikkus ning mure keskkonna ja globaalprobleemide pärast on kasvanud**. Võrreldes 2016. aasta tulemustega on suurenenud nende õpilaste osakaal, kes näevad reostuses, veepuuduses ja kliimamuutustes ohtu maailma tulevikule. Euroopa riikide võrdluses on **keskkonnateadlikkus seoses kliimamuutustega enim paranenud Itaalia (31%) ja Eesti (21%) noorte seas**.
- **Tüdrukud, eesti õppekeelega koolide õpilased ja suuremate ühiskonnaalaste teadmistega õpilased muretsevad enam maailma tuleviku pärast**, suhtuvad tõsisemalt keskkonnakaitse ja Euroopa keskkonnakoostöösse, panustavad juba praegu ning eeldatavasti ka tulevikus rohkem keskkonnakaitse tegevustesse.
- Eesti õpilased pööravad küll tähelepanu oma ostuharjumuste keskkonnamõjule, aga kaupade ostmisega seotud sotsiaalsed aspektid, nagu **lapstööjõu kasutamine ja töötajate sotsiaalsete õiguste rikkumine, mõjutasid meie õpilaste tarbimiskäitumist vähe**.

TULEVIK NOORTE PILGU LÄBI

- Eesti noored näevad Euroopa tulevikku pigem heledates värvides, olles oma hoiakult optimistlikumad kui mitme teise riigi noored. Tähelepanuväärne on see, et Eesti geopoliitilisest asukohast hoolimata usub ICCS uuringu keskmisega võrreldes olulisest **suurem hulk Eesti noori, et tulevikus valitseb Euroopas rahu.**
- Oma isikliku tuleviku juures **väärtustavad Eesti noored** nii nagu teiste riikide noored **huvitavat tööd ja majanduslikku sõltumatust**, samuti on neile olulised **sõprus-sidemed**. **Vähem oluliseks peetakse seejuures kõrghariduse omandamist ning laste saamist.** Eestis on märkimisväärselt väike hulk noori (55%), kelle jaoks on väga tähtis või tähtis omada tulevikus lapsi.
- Poistega võrreldes **väärtustavad tüdrukud kõrgharidust enam** (75% neidudest ja 67% noormeestest). Vaid **61% poistest ja 47% tüdrukutest peab** oluliseks tulevikuperspektiiviks **olla lapsevanema rollis.**

PEREKONDLIKU TAUSTA MÕJU ÕPILASTE TEADMISTE TASEMELE JA HARIDUSSÜSTEEMI ROLL

- **Kõikide ICCS uuringus osalenud riikide puhul on kõrgemal perekondlikul taustal** (sh vanemate haridustaust ja ametikoht, kultuuriline kapital) õpilaste **ühiskonna-alastele teadmiste tasemele positiivne mõju**. Perekondliku tausta mõju suurus teadmiste erineb võrdlusriigiti ning on Eesti puhul veidi üle osalenud riikide keskmise (Eesti näitaja 17,5, keskmine 16,5). Perekondlik taust avaldab tulemustele kõige vähem mõju Hollandis (5,9) ning kõige rohkem Rootsis (27) ja Slovakkias (26,1).
- Eeldus, et rööpmeliste haridussüsteemidele omane varajane selektsioon viib tulemuste suurema taustapõhise ebavõrdsuseni, ei leidnud kinnitust ning riikide keskmine perekondliku tausta mõju ühiskonna-alastele teadmiste ei erine palju ühtluskoolipõhiste ja rööpmeliste haridussüsteemide arvestuses. Küll aga on koolidevahelised erinevused ühiskonnaalastes teadmistes rööpmelistes haridussüsteemides suuremad.
- Mitme riigi puhul ilmneb positiivne seos kõrge ühiskonnaalaste teadmiste taseme ja optimistlike ootuste vahel tulevase kodanikuosaluse suhtes (nt oodatav valimisaktiivsus). Eesti puhul seevastu korreleeruvad õpilaste ühiskonnaalased teadmised osalusega üsna nõrgalt ehk teadmised avalduvad käitumises keskmiselt tunduvalt tagasihoidlikumalt. Nii näiteks on **Eesti õpilased kõrgest teadmiste tasemest hoolimata murettekitavalt vähese oodatava valimisaktiivsusega**.

1.

Ülevaade IEA 2022. aasta rahvusvahelisest kodanikuhariduse uuringust (ICCS 2022)

Meril Ümarik

1.1. UURINGU EESMÄRK JA TAUST

IEA rahvusvahelise kodanikuhariduse uuringu (ICCS) eesmärk on uurida erinevaid viise, kuidas noored on valmis võtma kodanikurolli. Selleks kogutakse andmeid eri riikide 8. klasside õpilaste ühiskonnaalaste teadmiste ja hoiakute ning (oodatava) ühiskondliku osaluse kohta.

Rahvusvahelise Haridustulemuste Hindamise Assotsiatsiooni (*International Association for the Evaluation of Educational Achievement*, edaspidi IEA) korraldatavate kodanikuhariduse uuringute ajalugu ulatub paljude aastate taha ning sai alguse 1971. aastal tehtud kuue aine uuringuga. 1999. aastal tehti järgmine IEA kodanikuhariduse uuring (CIVED), mille käigus koguti andmeid 14-aastaste õpilaste käest ning mis sai aluseks järgmistele kodanikuhariduse uuringutele: IEA 2009, 2016. ja 2022. aasta rahvusvahelisele kodanikuhariduse uuringule (ICCS 2009, ICCS 2016 ja ICCS 2022).

Nii nagu ICCS 2016 uuringu on ka ICCS 2022 uuringu eesmärk mõõta muutusi noorte ühiskonnaalastes teadmistes, hoiakutes ja ühiskondlikus osaluses, võttes samal ajal arvesse uusi rõhuasetusi osalevate riikide kodanikuharidusega seonduvates õppekava arengutes ja globaalsetes trendides.

ICCS 2022 uuringu rõhuasetuste määratlemisel on võetud arvesse järgmiseid üleilmseid muutusi (vt pikemalt Scultz jt., 2023):

- üha kasvav globaliseerumine ja migratsioon ning selle põhjused (sh sõja- ja poliitiline pagulus), mis panevad proovile senise kodaniku mõiste, mis on olnud varem pigem rahvusriikidega seotud;

- suurem rõhuasetus mitmekesisuse (sh etnilise, usulise, soopõhise, seksuaalse, eri-vajadustest lähtuva mitmekesisuse) teadvustamisel nii ühiskonnas kui ka kooli tasandil, lisaks suurem tähelepanu säästva arengu ja maailmahariduse teemadele;
- digitaalse meedia üha suurenev roll noorte infotarbimises ning ühiskondlikus ja poliitilises osaluses;
- poliitilised sündmused mitmes riigis, mis on viinud traditsiooniliste poliitiliste süsteemide nõrgenemiseni ning ohustanud demokraatliku korra stabiilsust, mis omakorda võib kaasa tuua teatud gruppide ühiskonnast võõrandumise ning tõstatab küsimuse noorte osalusaktiivsuse kohta tulevikus.
- 2020. aastal seisime silmitsi COVID-19 pandeemiaga, mis sundis meid rakendama piiranguid, mis mõjutasid inimeste liikumist ja osalemist demokraatlikes protsessides ning kutsus esile diskussiooni selle üle, kui kaugele võib erakorralistes olukordades vabaduse piiramisega minna.

Seega on ICCS 2022 uuringus eelmise, ICCS 2016 uuringuga võrreldes suurem rõhuasetus aktuaalsetel teemadel, mis seonduvad maailmakodanikuhariduse, säästva arengu ja migratsiooniga, muutustega traditsioonilistes poliitilistes süsteemides ja digivahendite kaudu vahendatud ühiskondliku osalusega.

Lisaks eelöeldule on ICCS 2022 uuring uudne seetõttu, et õpilasi testiti peale traditsioonilise pabertestimise paljudes riikides arvuti vahendusel (*Computer Based Assessment*, edaspidi „CBA“). Arvutitestimine võimaldab mõõta kognitiivseid oskuseid teistmoodi kui pabertestidega. Näiteks lahendasid õpilased mitmesuguseid interaktiivseid ühiskonnaõpetusega seotud ülesandeid, kasutades seejuures digivahendeid, ning said oma vastustele automaatset tagasisidet. Selleks, et kindlustada arvuti- ja pabervahenditega kogutud uuringutulemuste võrreldavus, sh nii riikide vahel, kes erinevaid testimisviise kasutasid, kui ka eelmiste uuringuvoorudega (ICCS 2009, ICCS 2016), oli arvutitestimist rakendanud riikides uuringu valim suurem ning lisaks põhiuuringule tehti tugiuuring (*bridging study*), mille raames koguti andmeid paberküsimustikega. ICCS 2022 uuringu andmete analüüs näitas, et enamiku riikide puhul (sh Eesti puhul) ei ilmnunud erinevusi ning arvuti- ning pabervahendid mõõtsid uuritavaid konstrukte ühte moodi.

1.2. OSALENUD RIIGID JA UURINGU VALIMID

IEA 2022. aasta rahvusvahelises kodanikuhariduse uuringus (ICCS 2022) oli 24 osalejat. Lisaks Eestile osales uuringus Brasiilia, Bulgaaria, Colombia, Hispaania, Holland, Horvaatia, Itaalia, Küpros, Läti, Leedu, Malta, Nordrhein-Westfaleni liidumaa (Saksamaa), Norra, Poola, Prantsusmaa, Rootsi, Rumeenia, Schleswig-Holsteini liidumaa (Saksamaa), Serbia, Slovakkia, Sloveenia, Taani, Taibei (Hiina).

ICCS uuring keskendus 8. klassi õpilaste ühiskonnaalastele teadmistele, hoiakutele ja ühiskondlikule osalusele. Lisaks õpilastele koguti andmeid 8. klasse õpetavatelt õpetajatelt ja koolijuhilt. Õpetajate ja koolijuhi küsitlusandmed annavad teavet, mis aitab mõista eri riikide õpilaste uuringu tulemusi ja kooli konteksti rolli ühiskonnapädevuse arendamisel.

Õpilaste ja õpetajate valim koostati kahes etapis. Esmalt koostati arvutiprogrammi abil juhuvalim koolidest, kes osalesid põhiuuringus ja tugiuuringus ning seejärel juhuvalim klassidest (juhul kui koolis oli enam kui üks 8. klass). Uuringus osalesid kõik valimisse sattunud klassi õpilased. Samamoodi koostati juhuvalim valimisse sattunud kooli õpetajatest, kes õpetavad 8. klasse. Igast koolist valis arvutiprogramm valimisse 15 õpetajat. Juhul kui koolis oli 8. klasse õpetavaid õpetajaid alla 20, siis kuulusid valimisse kõik õpetajad. Lisaks vastas küsimustikule koolijuht. Kuna tugiuuringu eesmärk oli analüüsida, mil määral erinevad andmekogumisviisid võimaldavad mõõta uuritavaid konstrukte samamoodi või erinevalt, siis selle valimi koolide puhul koolijuhte ja õpetajaid ei küsitletud.

Kokku osales ICCS 2022 uuringus 254 Eesti kooli, 3961 õpilast, 1721 õpetajat ja 135 koolijuhti. Tabelis 1.1 on esitatud ICCS 2022 uuringus osalenud koolide, õpilaste ja õpetajate arv ning osalusprotsent.

Tabel 1.1. ICCS 2022 uuringus saavutatud Eesti koolide, õpilaste, õpetajate ja koolijuhtide valim

	PÕHIUURING		TUGIUURING	
	Arv	Osalus (%)	Arv	Osalus (%)
Koole	168	83	86	89
Õpilasi	2685	90	1276	86
Õpetajaid	1721	73	–	–
Koolijuhte	135	68	–	–

1.3. UURIMISVAHENDID JA UURINGU LÄBIVIIMINE

ICCS 2022 uuringus koguti nii andmeid õpilaste õpitulemuste kohta kui ka kontekstuaalseid andmeid, et tulemusi tõlgendada. Õpilaste ühiskonnaalaseid õpitulemusi mõõdeti testi ja õpilase küsimustikuga. Õpitulemusi võimaldavad tõlgendada õpilaste, õpetajate ja koolijuhi küsimustiku kaudu kogutud andmed konteksti kohta, sh õpilase tausta, koduse ja koolikeskkonna kohta. Tabelis 1.2 on esitatud uurimisvahendid, millega andmeid koguti.

Tabel 1.2. ICCS 2022 uuringu vahendid

Uurimisvahend	Läbiviimise viis	Kestus	Sihtrühm
Test	Paberil või veebis	45 min	Õpilased
Õpilase küsimustik	Paberil või veebis	40–50 min	Õpilased
Euroopa küsimustik	Paberil või veebis	Umbes 20 min	Õpilased
Õpetaja küsimustik	Veebis	Umbes 30 min	Õpetajad
Kooli küsimustik	Veebis	Umbes 30 min	Koolijuht

Nii nagu eelmistes uuringuvoorudes täitsid õpilased ICCS 2022 uuringus kolm uurimisvahendit: testi, õpilase küsimustiku ja Euroopa küsimustiku.

Testiga mõõdeti õpilaste ühiskonnaalaseid teadmisi ja oskusi. Test sisaldas 121 küsimust, mis vaheldusid küsimustike variantide kaupa. Neist 55 küsimust olid samad mis ICCS 2016 uuringus. Uute testiküsimuste rohkus oli tingitud üleminekust arvutitestimisele (interaktiivsed ülesanded) ning samuti uutest prioriteetsetest fookusesse võetud teemadest. Umbes pool uutest küsimustest hõlmas uusi teemasid, nagu maailmakodanikuharidus ja säästev areng. Test koosnes nelja tüüpi küsimustest ja ülesannetest:

- valikvastustega küsimused;
- avatud küsimused, mida hinnati hiljem vastavalt standardsele juhendile;
- interaktiivsed küsimused (näiteks õpilased pidid lohistama interaktiivses keskkonnas erinevaid testielemente sobiva vastuse juurde);
- suuremahulisemad ülesanded, kus õpilased valivad mahukama interaktiivse ülesande raames erinevaid lahendusvõimalusi (nt panevad kokku veebilehe informatsiooni) ning saavad reaalselt tagasisidet oma lahendusele.

Õpilase küsimustiku kaudu koguti andmeid õpilaste väärtuste ja hoiakute kohta, samuti õpilaste hinnanguid ühiskondliku osaluse kohta, mida peetakse sama oluliseks

ühiskonnaõpetuse õpitulemuseks kui teadmisi. Õpilastele esitati erinevaid väiteid, millele tuli vastata Likerti skaalal („nõustun täiesti“ kuni „üldse ei nõustu“).

Kolmanda vahendina täitsid õpilased **Euroopa küsimustiku**, mis puudutas Euroopa regiooni aktuaalseid teemasid, sh tööjõu vaba liikumine, üleilmsed riskid ja regionaalsed võimalused sekkuda ning tulevikuperspektiivid.

Lisaks õpilastele koguti andmeid **8. klasse õpetavatelt õpetajatelt ja koolijuhtidelt**, kes täitsid veebipõhise küsimustiku, mille abil saadi kontekstuaalset teavet, et tõlgendada eri riikide õpilaste tulemusi.

1.4. ICCS 2022 UURINGU HINDAMISRAAMISTIK

ICCS 2022 uuringu hindamisraamistik pakub kontseptuaalse aluse ICCS 2022 uuringus rakendatud uurimisvahenditele (loe pikemalt Schultz jt., 2023). ICCS 2022 uuringu hindamisraamistik koosneb neljast osast, millest tuleb põhjalikumalt juttu allpool: ühiskonnaalaste teadmiste ja hoiakute, ühiskondliku osaluse ning konteksti raamistik.

1.4.1. ÜHISKONNAALASTE TEADMISTE RAAMISTIK

ICCS uuringus mõõdetakse õpilaste ühiskonnaalaseid teadmiseid testiga. Seejuures ei ole põhirõhk õpilaste faktiteadmistel, vaid võimel arutleda ja argumenteerida ning omandatud teadmisi erinevates kontekstides rakendada. ICCS 2022 uuringu teadmiste raamistik koosneb neljast sisudomeenist (avalikud institutsioonid ja süsteemid, demokraatia printsiibid, ühiskondlik osalus ning kodanikurollid ja identiteedid), millest igaüks koosneb mitmest aladomeenist.

Esimene sisudomeen käsitleb avalikke institutsioone ja süsteeme ning keskendub ühiskonna toimimist toetavatele formaalsetele ja mitteformaalsetele mehhanismidele ja organisatsioonidele. Selle sisudomeeni aladomeenid hõlmavad avalikke institutsioone, majandussüsteeme ja kodanikuühiskonda.

Teine sisudomeen käsitleb demokraatia põhimõtteid ning rõhutab kodanikuühiskonna eetilisi aluspõhimõtteid, mida peetakse kodanikukohuseks toetada ja edendada. Siin on aladimensioonidena esitatud õiglus, vabadus, õigusnormid, jätkusuutlikkus ja solidaarsus.

Kolmas sisudomeen keskendub ühiskondlikule osalusele ning käsitleb indiviidide aktiivsust kogukonnas. See hõlmab selliseid aladomeene nagu otsustamine, mõjutamine ja kogukonnas osalemine.

Neljas sisudomeen käsitleb kodanikurolli ja -identiteeti ning tegeleb indiviidide arusaamadega nende rollist ja identiteedist kodanikuna. Aladomeenideks on kodanikud, kodanikuminapilt, st arusaam endast kui kodanikust, ja seotus eri kogukondadega.

Iga sisudomeen haarab küsimusi ja ülesandeid, mis nõuavad eri tüüpi teadmiste rakendamist, sh nii faktilisi, kontseptuaalseid kui metakognitiivseid teadmisi ja pädevusi. Õpilased peavad ühendama eri valdkondade teadmisi ja kasutama erinevaid kontseptuaalseid raamistikke, et jõuda järeldusteni ja argumenteerida eri võimaluste üle, eriti lahendades keerulisi ja uudseid olukordi. Seega hõlmab ICCS 2022 uuringu hindamisraamistik kahte kognitiivset domeeni: teadmisi kodanikuhariduse valdkonna eri teemade kohta ning teadmiste mõtestamist ja rakendamist, kognitiivseid protsesse, mida on vaja, et õpilased jõuaksid järelduste tegemiseni ja rakendaksid teadmised konkreetsesse tegevusse. Tabelis 1.3 on näidatud erinevate sisudomeenide ja kognitiivsete domeenide esinemine õpilaste testis.

Tabel 1.3. Kognitiivsed ja sisudomeenid ICCS 2022 uuringu testis

	<i>Avalikud institutsioonid ja süsteemid</i>	<i>Demokraatia printsiibid</i>	<i>Ühiskondlik osalus</i>	<i>Kodanikuroll ja -identiteet</i>	<i>Kokku</i>
<i>Teadmised</i>	9	22	5	6	42
<i>Teadmiste mõtestamine ja rakendamine</i>	21	29	Paberil: 22 Veebis: 38	7	Paberil: 79 Veebis: 95
<i>Kokku</i>	30	51	Paberil: 27 Veebis: 34	13	Paberil: 121 Veebis: 137

1.4.2. ÜHISKONDA PUUDUTAVATE HOIAKUTE JA ÜHISKONDLIKU OSALUSE RAAMISTIK

Lisaks ühiskonnaalastele teadmistele mõõdetakse ICCS uuringus õpilaste hoiakuid ja osalust. Õpilaste hoiakuid, suhtumisi ja osalusega seotud aspekte peetakse sama oluliseks õpitulemuseks kui ühiskonnaalaseid teadmisi.

ICCS 2022 uuringus mõõdetakse õpilaste hoiakuid õpilaste küsimustiku ja Euroopa küsimustikuga, kasutades valdavalt Likerti skaalat. Hoiakuid mõõdetakse eri alateemade kaupa, mis hõlmavad kolme sisudomeeni neljast: hoiakud demokraatia printsiipide, ühiskondlike teemade ja institutsioonide ning kodanikurolli ja -identiteedi suhtes.

Osalust käsitletakse ICCS 2022 uuringus kui õpilaste enesetajutud huvi ja võimet ühiskonnas osaleda, ootusi tulevase kodanikuaktiivsuse suhtes, mineviku- ja hetkeosalust, valmisolekut osaleda tulevikus protestiaktisioonides ja oodatavat poliitilist osalust tulevikus. Samuti pannakse ICCS 2022 uuringus eelmiste uuringuvõrreldes suuremat rõhku osalusele virtuaalsete võrgustike ja digitaalse meedia kaudu. Osalust mõõdetakse koondskaala alusel, mis hõlmab 1) osaluskogemust, 2) osalusega seotud hoiakuid ning 3) oodatavat osalust tulevikus. Tabelis 1.4 esitatakse hoiakute ja osalusega seotud sisudomeenide esinemine õpilase küsimustikus ja Euroopa küsimustikus.

Tabel 1.4. Hoiakute ja osalusega seotud sisudomeenid õpilaste küsimustikes

Hoiakute ja osalusega seotud sisudomeenid ja aladomeenid	Õpilase küsimustikus	Euroopa küsimustikus
Hoiakud		
Hoiakud demokraatia printsiipide suhtes	24	24
Hoiakud ühiskondlike teemade ja avalike institutsioonide suhtes	49	41
Hoiakud kodanikurolli ja -identiteedi suhtes	13	18
Osalus		
Osaluskogemus	17	–
Osalusega seotud hoiakud	8	–
Oodatav ühiskondlik osalus tulevikus	26	–

1.4.3. KONTEKSTI RAAMISTIK

ICCS 2022 uuringu, nagu ka varasemate uuringuvõrre kontseptuaalne raamistik lähtub arusaamast, et õpilaste teadmisi, hoiakuid ja osalust ei mõjuta üksnes koolikeskkond, vaid osalus mitmes kogukonnas ja erinevad asjaosalised. See arusaam on kooskõlas sotsiaal-ökoloogilise lähenemisviisiga (nt Bronfenbrenner, 2004).

Selleks, et tõlgendada õpilaste tulemusi, kogutakse ICCS 2022 uuringus samamoodi kui eelmistes uuringutes andmeid õpilaste tulemusi mõjutava konteksti kohta, mis hõlmab järgmisi tasandeid:

- laiem ühiskondlik kontekst (nt üha suurem digitehnoloogiate kasutamine);
- kooli ja klassi kontekst (nt koolikultuur);
- kodune kontekst ja kaaslased (nt vanemate taust, kultuuriline kapital);
- indiviidi personaalne taust (nt sugu, hariduslikud püüdlused).

1.5. KVALITEEDI TAGAMINE JA ISIKUANDMETE KAITSE

Selleks, et eri riikide tulemused oleksid võrreldavad, pööratakse ICCS 2022 uuringus suurt tähelepanu uuringu läbiviimise kvaliteedi kindlustamisele. Uuringu eri etappides rakendatakse mitmesuguseid kvaliteedikontrolli mehhanisme: sõltumatud keeleekspertid hindavad küsimustike tõlke kvaliteeti, välja on töötatud standardsed andmekogumisprotseduurid ning põhiuuringusse on kaasatud riiklik ja rahvusvaheline kvaliteedivaatleja/-kontrollija.

Rahvusvaheline kvaliteedikontroll hõlmab uurimisvahendite ja -juhendite rahvusvahelisele standardile vastavuse kontrolli ning samuti juhuvalimiga väljavalitud testimissessioonide vaatlemist koolides. Testimissessioone vaatlleb ka riiklik kvaliteedivaatleja, kes hindab sessioonide vastavust standardile ning annab tagasisidet võimalike kõrvalekallete kohta. Kvaliteedihindajate aruanded annavad sisendi järgmiste ICCS uuringute planeerimiseks.

ICCS 2022 uuringu küsitlusandmeid kasutatakse vaid üldistatud kujul ning eri riikide võrdluses. Uuringuandmed on koondatud andmebaasi, mis omistab igale koolile ja vastajale koodi, mistõttu pole võimalik õpilaste testitulemusi või õpetajate ja koolijuhtide vastuseid andmebaasis hiljem konkreetsete isikute või koolidega seostada. Vastusandmeid säilitatakse määramata ajaks, nii et need jäävad edasiseks analüüsimiseks kättesaadavaks. Vastused koondatakse andmebaasi, mis võimaldab teadlastel üle kogu maailma õpilaste õpitulemusi ja haridussüsteeme võrrelda.

Lõplik uuringu rahvusvaheline andmebaas on üldsusele kättesaadav järgmisel aadressil: <https://www.iea.nl/data>. Kõik andmebaasis olevad andmed on pseudonüümitud ja neid ei saa üksikisikutega seostada.

1.6. UURINGUS OSALENUD ÕPILASTE PÕHIKARAKTERISTIKUD

Järgmised peatükid annavad ülevaate ühiskonnaõpetuse arengutest ja uutest rõhuasetustest Eestis ning Eesti 14-aastaste õpilaste teadmistest, hoiakutest ja ühiskondlikust osalusest. Tulemusi on läbivalt võrreldud sugude ja õppekeelte (eesti või vene õppekeelega kool) kaupa ning neid on võrreldud ka ICCS 2022 uuringus osalenud riikide keskmise ning valitud võrdlusriikidega: Läti, Leedu, Rootsi, Norra ja Holland. Teatud küsimuste puhul on tulemusi võrreldud ka eelmise uuringuvooruga, ICCS 2016 tulemustega. Tabel 1.5 annab ülevaate uuringus osalenud Eesti õpilaste põhikarakteristikutest.

Tabel 1.5. Eesti 8. klassi noorte koondportree

77%	Peab end eestlaseks
97%	On sündinud Eestis
95 %	Räägib kodus sama keelt mis koolis
24%	Räägib kodus rohkem kui ühte keelt
49 %	Plaanib minna õppima ülikooli
51%	Õpilastest on kõrgharidusega ema
38%	Õpilastest on kõrgharidusega isa
33%	On huvitatud poliitikast ja ühiskondlikest teemadest
65%	Õpilastest on ema, kes on huvitatud poliitikast ja ühiskondlikest teemadest
73%	Õpilastest on isa, kes on huvitatud poliitikast ja ühiskondlikest teemadest
6%	Arutab iga päev sõpradega poliitilistel ja ühiskondlikel teemadel
25%	Peab end usklikuks

2. peatükk annab ülevaate kodanikuhariduse ja ühiskonnaõpetuse aine hetkeseisust ning viimaste aastate arengutest. Seejärel esitatakse ICCS 2022 uuringu põhitulemused: ülevaade Eesti õpilaste ühiskonnaalaste teadmiste tasemest (3. ptk), hoiakutest erinevate ühiskonnaelu teemade suhtes (4. ptk) ning kodanikuosalusega seotud hoiakutest ja tavadest (5. ptk). Eraldi peatükis analüüsitakse koolikeskkonna karakteristikuid, õpilaste ja õpetajate vahelisi suhteid ja klassikliima avatust, mis omakorda mõjutab õpilaste õpitulemusi (6. ptk). ICCS 2022 uuringu üks keskne teema on säästev areng ning noorte keskkonnalased hoiakud ja tavad, millele on pühendatud eraldi peatükk (7. ptk). 8. peatükk avab noorte tulevikuperspektiive: kuidas nähakse Euroopa tulevikku ning enda personaalset tulevikku. 9. peatükis lähenetakse küsimusele makrosotsioloogilisest perspektiivist ning analüüsitakse perekondliku tausta mõju õpilaste teadmiste ning seda, milline roll on siinjuures haridussüsteemi rööpmelisusel; mis seos on õpilaste teadmiste taseme ja ühiskondliku osaluse vahel? 10. peatükis esitatakse uuringu põhijäreldused ning poliitikasoovitused hariduspoliitika eri osapooltele.

KASUTATUD KIRJANDUS

Schulz, W., Fraillon, J., Losito, B., Agrusti, G., Ainley, J., Damiani, V., & Friedman, T. (2023). *IEA International Civic and Citizenship Education Study 2022. ICCS 2022 international report*. Amsterdam: IEA.

Bronfenbrenner, U. (2004). *Making human beings human: Bioecological perspectives on human development*. SAGE Publications. <https://us.sagepub.com/en-us/nam/making-human-beings-human/book225589>

2.

KODANIKUHARIDUS EESTIS: hetkeseis ja suundumused

Maarja Tinn, Hanna-Liis Kaarlõp

Peatükk annab ülevaate kodanikuhariduse valdkonna viimaste aastate arengutest ning püüab ka avada paari akuutset valdkondlikku probleemi seoses õpetajate töö planeerimise ja ainevaldkonna ajakohastamisega. Põhjalikuma ülevaate valdkonna arengust annab ICCS 2016. aasta uuringu Eesti aruande 2. peatükk „Kodanikuhariduse poliitika Eestis 1996–2016“.

Järjest enam kuuleme mõtteavaldusi, et kriisist on saanud uus norm. Mark Leonard (2022) on praegust aega nimetanud ebarahu ajastuks, ent igal juhul on tegemist ajaga, mil peame ühiselt leidma lahendused keerulistele probleemidele, nagu kliimamuutused, bioloogilise mitmekesisuse vähenemine, pandeemiad ning vaesuse ja sotsiaalse ebavõrdsuse kasv. Need probleemid põhjustavad omakorda veelgi akuutsemaid ja komplekssemaid probleeme, tuues kaasa ulatuslikku majanduslikku, sotsiaalset ja keskkonnakahju ning nõudes kiireid, aga samas kaalutletud lahendusi.

Demokraatia kui poliitiline süsteem sõltub kodanike demokraatlikust tegutsemisest ja demokraatliku kooseksisteerimise kujundamisest ühiskonnas, nii on kodanikuosalus kodanikuhariduse keskmes. Demokraatlik käitumine eeldab mõtteviisi, mis põhineb enda tegude ning keskkonna-, sotsiaal-majanduslike ja poliitiliste muutuste vastastikuse seose tunnistamisel ja mõistmisel. Seega on kodanikuharidus oluliseks kanaliks, et arendada oskusi ja arusaamu, mis on vajalikud aktiivseteks ja teadlikeks kodanikeks saamiseks ning demokraatia toimimiseks.

Ühelt poolt on kodanikuks olemine suhe riigi ja kodanike vahel, mis hõlmab nii poliitilist kui sotsiaalset kuuluvustunnet (Biesta, 2014). Selline kodakondsus eeldab aktiivset kaasatust ja osalemist avalikus sfääris ning väärtustab arvamuste ja vaadete paljusust. Teisalt tähtsustab kodakondsus kui sotsiaalne side kodakondsuse kollektiivset iseloomu ning tugineb ühiselt jagatud kuuluvustundele, mis kujuneb sotsiaalsete sidemete kaudu, rõhutab gruppidentiteedi tähtsust, ent peab pluralismi ja erinevusi

eelkõige probleemiks. Lisaks on laienenud kodakondsuse mõiste geograafiline haare, mille puhul on riigipõhise kuuluvustunde seisukohast tähtsad nii riikideülesed (nt Euroopa Liidu kodanik) kui üleilmsed kuuluvussuhted (nt maailmakodanik).

Üks oluline kodanikupädevuse tunnus on oskus kõneleda vastuolulistel teemadel, sh hinnata tõlgenduste tähendust iseenda ja teiste maailmatunnetusele ja märgata nende kaudu loodava maailma mõju kõigile ühiskonnaliikmetele (Carretero, 2016; Hess, 2009; Kahne & Westheimer, 2014), seepärast on see ka üks olulisemaid ühiskonnaõpetuse eesmärke demokraatlikus ühiskonnas (Euroopa Nõukogu, 2016; Euroopa Nõukogu, 2018; Euroclio, 2015).

Kodanikuharidus on olnud Eesti õppekava osaks alates 1996. aastast. Pärast 2002. aasta õppekava vastuvõtmist on see aine kandnud ühiskonnaõpetuse nimetust ning sellest ajast on pärit ka aine tunnijaotus. 2011. aasta õppekavas (esimest korda oli siis tegemist eraldi õppekavaga põhikoolile ja gümnaasiumile) keskenduti varasemast rohkem kodanikuidentiteedile, aga ka aktiivse ning salliva kodaniku kujundamisele ja ühiskonna sidususe tugevdamisele. Põhikooli õppekavast lähtudes (PRÕK, 2011) on ühiskonnaõpetuse peamine eesmärk kujundada ühiskonnaliige, kellel on piisavad teadmised ja oskused, et ühiskonnaprotsessides osaleda ning suurem suutlikkus end oma võimete kohaselt selles ühiskonnas teostada. Täpsemalt on aineõpetuse eesmärkideks 1) arendada kodanikupädevust; 2) anda õpilastele arusaam ühiskonna toimimisest ja struktuurist; 3) õpetada inimõigusi, võrdõiguslikkust ja demokraatlikke väärtusi; 4) valmistada ette noori osalema ühiskondlikus elus; ning 5) toetada mitmekesisust ja edendada tolerantsust. Lisaks on rõhutatud, et ühiskonnaõpetust tuleb käsitleda igapäevaeluga seostatult ning uurimuslikke õpivõtteid rakendades.

2.1. EESTI KODANIKUHARIDUSE VIIMASED ARENGUSUUNAD

Õppekavaarendus on pidevalt kestav protsess, mille eesmärk on pidada sammu ühiskonnas toimuvate muutuste ja ootustega haridusele, kasutades ajakohasemaid teaduslikke teadmisi. Õppekavade ajakohastamist hakati Eestis uuesti kavandama 2016. aastal, sh võttes arvesse kiireid ühiskondlikke muutusi ning tehnoloogia kiiret arengut. 2017. aasta septembris alustasid valdkondlikud eksperdirühmad riiklike õppekavade kõikide ainevaldkondade pädevuste ja õpitulemuste ajakohastamist. Ühiskonnaõpetusega seotud olulisteks lähteülesanneteks oli õppekavade üldosades toodud rõhuasetuste (sh üldpädevuste) integreerimine aineõppesse ja ainekavade ülekoormatuse vähendamine. Ühiskonnaõpetuse ainekavasse lisati ühiskonna arengust tulenevad aktuaalsed teemad, nagu rahatarkus, võrdsus ja võrdõiguslikkus ning rände ja kestliku arenguga seotud küsimused globaliseerivas maailmas (vt täpsemalt Vabariigi Valitsuse määruse eelnõu seletuskiri (2023)).

Eksperdid esitasid ettepanekud uute õpitulemuste kohta, mille rakendamist katsetati 2019/2020. õppeaastal seitsmes üldhariduskoolis koostöös Tallinna ja Tartu ülikooliga. 2023. aasta veebruaris kinnitas valitsus riiklike õppekavade muudatused. Lisaks luuakse kõikide õppeainete ainekavade juurde kooli õppekava koostamist ja õpetajat õppeprotsessis toetavad metoodilised materjalid. Toetavates materjalides esitatakse: 1) soovituslik ainesisu õpitulemuste saavutamiseks; 2) soovituslikud praktilised tööd; 3) metoodilised soovitused ja 4) viited õppematerjalidele. See protsess on alles käimas.

Ent tuleb rõhutada, et õppekava ajakohastamisega jäi muutmata õppekava üldosa. See tähendab, et ühiskonnaõpetuse kui eraldiseisva aine maht jäi muutmata: II kooliastmes (6. klass) on endiselt ette nähtud üks 45-minutine tund (kokku 35 õppetundi) ja III kooliastmes (üldjuhul 9. klass) kaks 45-minutist tundi nädalas (kokku 70 õppetundi). Gümnaasiumis on kolme aasta peale kokku kaks kohustuslikku 35-tunnist ainekursust (enamjaolt läbitakse mõlemad kursused 12. klassis), mistõttu jääb endiselt aktuaalseks kriitika aine ülekoormatuse aadressil.

Õpetajate tunnetatud probleemide üheks põhjuseks võibki osaliselt olla õppekava arenduste käigus pidevalt lisandunud uued sihid ja teemad, millede hulk on vastuolus sellesama ühiskonnaõpetusele ettenähtud ainemahuga. Probleemi lahendusena on seni nähtud lõimingu laialdasemast ja oskuslikumat kasutamist õpetajate poolt, mis tähendab õpetajate jaoks lisakohustust ning efektiivsusnõudega kaasnevat töö optimeerimist, devalveerides nende jaoks töö väärtust (Tinn, 2020).

2.2. MAAILMAKODANIKUHARIDUS

Üleilmastumine ja maailma üha tihedam seotus on toonud kaasa keerulisi sotsiaalseid ja keskkonnaprobleeme. Hariduse tähtsus kestliku arenguga seotud probleemide mõtestamisel on suur. ÜRO kestliku arengu eesmärkide (ÜRO, 2015) kohaselt peavad kõik õppurid omandama 2030. aastaks olulised teadmised kestlikust arengust ja säästvast eluviisist, inimõigustest, soolisest võrdõiguslikkusest, rahu ja vägivallatu kultuuri edendamisest, mitmekultuurilisusest ja maailmakodanikuks olemisest. Selle eesmärgi (vt alleesmärk 4.7) täitmist jälgib UNESCO, kelle sõnul tähendab maailmakodanikuks olemine suuremasse kogukonda ja ühisesse inimkonda kuulumise tunnet, ja kelle arvates on oluline poliitiliste, majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste sõltuvussuhete mõistmine kohalikul, riiklikul ja globaalsel tasandil, samuti ühise vastutuse tajumine, et ehitada õiglasem, võrdsem, kestlikum ja rahulikum maailm. Sarnaseid põhimõtteid toonitatakse ka 2022. aastal vastu võetud Dublini deklaratsioonis,¹ milles määratletakse maailmaharidust kui haridust, mis aitab inimestel mõista maailma, edendada õiglust, inimõigusi ja jätkusuutlikkust ning kujundada aktiivseid ja teadlikke kodanikke. See

¹ Maailmahariduse Euroopa deklaratsioon 2050 ehk nn Dublini deklaratsioon määrab kindlaks visiooni, kohustused ja võimalused seoses maailmaharidusega aastani 2050. Selle on alla kirjutanud kõik Euroopa Liidu liikmesriigid.

hõlmab kõiki hariduse vorme ja on oluline nii isikliku kui ka ühiskondliku arengu seisukohalt.

Allesmärk 4.7 on Eesti haridusvaldkonna kohta aastateks 2021–2035 loodud arengukavas kirjas ühe prioriteedina, samuti on kestlik areng riikliku õppekava läbiv teema. 2019. aasta aruanne „Maailmaharidus Eestis“ (GENE, 2019) soovitas loimida uutes õppekavades maailmahariduse teemad ainevaldkondade õpitulemustesse, samuti kaaluda globaalse mõõtme lisamist riiklike õppekavade läbivatesse teemadesse. Maailmakodanikuhariduse selgemaks loimimiseks haridussüsteemi loodi 2022. aastal maailmakodaniku pädevusmudel (Helin *et al.*, 2022), mis annab ülevaate teadmistest, oskustest ja hoiakutest, millele maailmahariduse selgemaks loimimiseks koolisüsteemi tuleks tähelepanu pöörata.

Eestis vastutavad allesmärgi 4.7 täitmise eest haridus- ja teadusministeerium, keskkonnaministeerium ja välisministeerium. Senini on olnud oluline roll maailmahariduse valdkonna arendamisel siiski kodanikuühenduste kanda (nt MTÜ Mondo, Tartu Loodusmaja). Valdkonna arengu tagamiseks oleks oluline mõtestada, kes vastutab riiklikult maailmahariduse elluviimise eest ja millised on olemasolevad maailmahariduse edendamise ressursid, samuti tuleks luua maailmahariduse sidusrühmi koondav ühtne platvorm. Ülikoolides ja õpetajakoolituses tuleks senisest enam pöörata tähelepanu maailmahariduse teemadele – teema tähtsusele viitab ka sellele ICCS 2022. aasta uuringus suurema tähelepanu pööramine.

2.3. ÕPETAJAHARIDUSE ARENGUSUUNAD ÜLIKOOLIDES

Üks Eesti haridussüsteemi viimaste kümnendite suurimaid väljakutseid on õpetajate järelkasv ja kutsekindlus ning see, kuidas tagada õpetajate piisav erialane ettevalmistus ja hoida seda. Need probleemid peegelduvad ka ühiskonnaõpetuse õpetajate väljaõppes. Ühiskonnaõpetuse õpetajaks on võimalik õppida Tartu Ülikoolis ajaloo ja Tallinna Ülikoolis ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse magistriõppekava alusel, lisaks on Tallinna Ülikoolis võimalik valida ühiskonnaõpetuse õpetaja kõrvalerialaks (mitme aine õpetaja õppekava alusel).

Viimasel kümnendil on õppekavade vastavus õpetajakoolituse raamnõuetele suurenenud: lisandunud on kutsesobivuskatsed ning õppekavad on tihedamalt seotud õpetaja kutsestandardiga (Kaarlõp, 2021). Muutusi on ajendanud varasem kriitika, et õpe on liiga ainekeskne ega toeta piisavalt vajalike üld- ja tulevikupädevuste omandamist (Sellio & Vaher, 2018; haridusvaldkonna arengukava 2021–2035). Vajadus suurendada ajaloo ja ühiskonnaõpetuse erialale sisseastujate hulka, on toonud kaasa lihtsustunud vastuvõtu magistriõppesse. Loobutud on erialase bakalaureusekraadi

olemasolu või erialaste eeldusainete läbimise nõudest, mis omakorda on toonud kaasa kriitika ühiskonnaõpetuse õpetamise deprofessionaliseerimise kohta (Jakobson *et al.*, 2019). Samas on ilma erialase ettevalmistuseta tudengitel võimalik valdkondlikke aineid tasandusmoodulina juurde õppida, see vajadus otsustatakse sisseastumisel. Ühiskonnaõpetuse didaktika arendamine on sageli jäänud ajaloo didaktika varju, samuti ei ole ühiskonnaõpetuse didaktika arendamine, nii nagu didaktika arendamine üldiselt, olnud seni akadeemiline prioriteet.

2.4. KODANIKUHARIDUS KOOLIJUHTIDE JA ÕPETAJATE SEISUKOHAST

ICCS 2022 uuringu aluseks olev kodanikuhariduse kontseptsioon lähtub arusaamast, et kodanikuharidus omandatakse erinevates keskkondades asetleidvate protsesside tulemusel. Kodanikuharidus hõlmab nii hoiakute kui valmisoleku kujundamist võtta oma kodukohas (sh koolis) aktiivne roll, mistõttu on kooli kui õpikeskkonna mõju õpilase kodanikupädevuse kujunemisele vägagi oluline.

Eesti kuulub nende riikide hulka, kus kodanikuhariduse õpetamiseks riiklikul tasandil on kavandatud mitu omavahel põimitud meetodit. Meil õpetatakse ühiskonnaõpetust eraldi õppeainena, aga kodanikuhariduse teemad on lõimitud ka õppekavaülesste läbivate üldteemadena ja teiste õppeainete sisusse. ICCS 2022 uuringu tulemustest näeme, et enamikus valimisse kuulunud riikides (15 riigis) õpetatakse ühiskonnaõpetust samuti eraldi aina (küll aga võib aine nimetus mõnevõrra erineda). Pea igas riigis, välja arvatud Itaalias ja Serbias, õpetavad neid teemasid sotsiaalainete õpetajad (nt ajaloo-, geograafia-, õigusteaduse või majandusõpetajad). Samamoodi teatati enamiku riikide puhul (20 riiki), et neid teemasid lõimitakse ka kõigisse teistesse ainetesse (Schulz jt., 2023).

Õpetajate ja koolijuhtide küsimustiku põhieesmärk oli uurida, milline roll ja väljundid on kodanikuharidusel osalenud riikides, nt millised on kodanikuhariduse eesmärgid ja roll õppekavas ning kui suur on seejuures koolide autonoomia. Koolijuhtidelt ja õpetajatelt uuriti, kui suur autonoomia on konkreetsel koolil kodanikuhariduse teemade õpetamisel, nt õppekava koostamisel, õppematerjalide valikul, hindamismeetodite rakendamisel jms. Tabelis 2.1 on esitatud nende õpilaste osakaal, kes õpivad koolis, mille koolijuhid nõustusid väitega, et neil on täielik või üsna suur autonoomia tabelis toodud aspektides.

Koolijuhtide hinnangute puhul autonoomia kohta ilmnasid suured riikidevahelised erinevused. Vaid õpetamisega seotud aspektides märgiti teatud ulatuses autonoomia olemasolu pea kõikide riikide arvestuses, nt märgiti, et hindamissüsteemi kujundamises saavad enamiku riikide õpetajad kaasa rääkida ning otsuseid teha. Kooli autonoomia

Tabel 2.1. Koolijuhtide arvamus kooli autonoomiast kodaniku- ja ühiskonnaõpetuse planeerimisel. Täieliku või üsna suure autonoomiaga koolide õpilaste osakaal (%)

Riik	Õpikute ja õppematerjalide valik	Õpilaste hindamissüsteemi ja -meetodite kehtestamine	Õppekava koostamine	Õpetajate täiendkoolitusprogrammide sisu määratlemine	Klassivälise tegevuse organiseerimine	Koostöökokkulepete sõlmimine organisatsioonide ja institutsioonidega (nt ülikoolid, kohalikud omavalitsused, seltsid, sihtasutused)	Projektides osalemine koos teiste koolidega nii riiklikul kui ka rahvusvahelisel tasandil
Eesti	97	90	76	92	100	94	98
Läti	92	89	68	85	99	92	91
Leedu	91	90	80	94	97	96	96
Holland	96	98	100	99	97	87	86
Norra	88	93	93	35	88	73	77
Rootsi	98	64	100	93	85	70	86
ICCS keskmine	88	88	79	83	94	87	89

hinnati riigiti kõige suuremaks klassivälise tegevuse planeerimisel (94%), selles osas ei ole tulemused eelmise uuringuvooruga võrreldes muutunud. Niisamuti õpib enamik uuringus osalenud õpilastest koolides, kus on Eestiga võrreldes vähem autonoomiat õppematerjalide valikul (Eestis 97%, ICCS keskmine 88%). Eesti paistab silma kui keskmisest märksa suurema kooli autonoomiaga riik. Seitsmest aspektist kuues on Eesti autonoomia näitajad ICCS riikide keskmisest kõrgemad, ent siiski ühes aspektis ka madalamad: õppekava koostamisel, olgugi et riikliku õppekava kohaselt on igal Eesti koolil õigus ja kohustus luua ka oma kooli õppekava. Siin võib üheks põhjuseks olla seesama teatud ainete, sh ühiskonnaõpetuse aine ülekoormatus, mis ei jäta õpetajale tegelikku ruumi langetada autonoomselt otsuseid õppesisu planeerimisel ning eesmärkide püstitamisel.

Tabel 2.2. Kodaniku- ja ühiskonnaõpetuse kõige olulisemad eesmärgid koolijuhtide arvates.
Õpilaste osakaal (%) koolides, kelle koolijuht on antud seisukohal.

Riik	Edendada teadmisi sotsiaalsetest, poliitilistest ja kodanikuorganisatsioonidest	Edendada keskkonnanahkannet ja -kaitset	Edendada õpilaste teadmisi kohalike ja globaalsete probleemide omavahelistest seostest	Arendada õpilaste konfliktide lahendamise oskust ja pädevust	Edendada teadmisi kodanike õigustest ja kohustustest	Edendada õpilaste osalust kohalikus elus	Edendada õpilaste iseseisvat ja kriitilist mõtlemist	Toetada õpilaste globaalsesse kogukonda kuulumise tunnet	Toetada tõhusate rassismi vähendamise strateegiate väljatöötamist	Valmistada õpilasi ette tulevaseks poliitiliseks osaluseks	Edendada suutlikkust kaitsta oma seisukohta	Edendada õpilaste osalust koolielus	Edendada õpilaste kaasamist õiglasema ja rahulikuma maailma nimel
Eesti	30	22	36	40	47	12	67	7	0	1	9	15	15
Läti	20	26	24	21	44	20	56	9	0	15	16	24	25
Leedu	13	58	13	46	29	14	64	8	0	1	4	26	22
Holland	29	24	22	35	13	21	68	22	4	4	17	14	45
Norra	44	19	26	18	28	10	75	14	6	0	11	15	35
Rootsi	17	30	21	10	55	0	78	28	11	1	9	11	29
ICCS keskmine	26	36	18	34	46	12	58	12	3	2	10	17	28

2.4.1. KODANIKUHARIDUS KOOLIDES

ICCS 2022 uuringus paluti nii õpetajatel kui koolijuhtidel nimetada oma kooli kodanikuhariduse kolm peamist eesmärki. Koolijuhid pidasid kõige olulisemaks eesmärgi, mis on seotud kodanikuteadmiste ja -oskuste arendamisega. Kui rahvusvaheliselt pidasid koolijuhid keskmiselt kõige olulisemateks eesmärkideks 1) edendada õpilaste iseseisvat ja kriitilist mõtlemist (58%), 2) edendada teadmisi kodanike õigustest ja kohustustest (46%) ning 3) edendada keskkonnanahkannet ja -kaitset (36%), siis esimese kahe eesmärgi puhul Eesti koolijuhtide seisukoht kattus (vastavalt 67% ja 47%), ent kolmanda eesmärgina pidasid nad oluliseks arendada õpilaste konfliktide lahendamise oskust ja pädevust (40%). Seejuures pidasid Eesti koolijuhid ICCS keskmisest palju vähemtähtsamaks just keskkonnanahkannet

ja -kaitse edendamist (22%) ning eesmärgi edendada õpilaste kaasamist õiglasema ja rahulikuma maailma nimel (15%). ICCS keskmisest aga palju tähtsamaks eesmärgiks pidasid nad eesmärgi edendada õpilaste teadmisi kohalike ja globaalsete probleemide omavahelistest seostest.

Eesti õpetajate² ja koolijuhtide seisukohad kattusid ning kumbki rühm ei pidanud keskkonnahoiuga seotud teemasid kodanikuhariduse olulisteks eesmärkideks. Rahvusvahelisel tasandil pidasid õpetajad kõige olulisemateks kodanikuhariduse eesmärkideks koolis 1) edendada õpilaste iseseisvat ja kriitilist mõtlemist (55%); 2) edendada keskkonnahoiu teadmisi ja -kaitset (46%) ning 3) arendada õpilaste konflikti lahendamise oskust ja pädevust (42%). Nii õpetajad kui ka koolijuhid nimetasid kõige vähem olulisemateks eesmärkideks toetada tõhusate rassismi vähendamise strateegiate väljatöötamist (koolijuhid 3% ja õpetajad 5%) ning valmistada õpilasi ette tulevaseks poliitiliseks osaluseks (mõlemad 2%). Seega näitavad ICCS 2022 uuringu tulemused küllaltki suurt üksmeelt eri riikide koolijuhtide ja õpetajate hinnangutes kodanikuhariduse peamiste eesmärkide kohta koolis: mõlemad rühmad pidasid kõige olulisemaks eesmärgiks õpilaste iseseisva ja kriitilise mõtlemise arendamist.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Biesta, G. (2014). *Learning in public places: Civic learning for the twenty-first century*. In *Civic Learning, Democratic Citizenship and the Public Sphere* (pp. 1–11). Springer Netherlands. https://doi.org/10.1007/978-94-007-7259-5_1
- Carretero, M., Haste, H. & Bermudez, A. (2016). Civic Learning. L. Corno & E.M. Anderman (toim.), *Handbook of Educational Psychology* (pp 295–308). London: Routledge.
- Helin, J., Kaarlõp, H.-L., & Mäe, K. (2022). *Maaikodaniku pädevusmudel*. <https://maailmakool.ee/wp-content/uploads/2023/01/ESTDEV-Padevusmudel-2022.pdf>
- Hess, D. (2009). *Controversy in the Classroom: The Democratic Power of Discussion*. Routledge.
- Jakobson, M.-L., Eisenschmidt, E., & Kalev, L. (2019). Democratic citizenship in scarce conditions: educating citizens in neoliberal Estonia. A. Raiker, M. Rautiainen & B. Saqipi (toim.), *Teacher Education and the Development of Democratic Citizenship in Europe*. London: Routledge.
- Kahne, J. & Westheimer, J. (2014). Teaching Democracy: What Schools Need to Do. E. W. Ross (toim.), *The Social Studies Curriculum* (pp. 353–375). State University of New York Press.
- Kaarlõp, H.-L. (2021). *Õpetajahariduse õpiteed*. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium.
- Sellio, R., & Vaher, K. (2018). *Õpetajakoolituse lõpetanud ja alustavad õpetajad EHISes andmetel*. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium.
- Schulz, W., Fraillon, J., Losito, B., Agrusti, G., Ainley, J., Damiani, V., & Friedman, T. (2023). *IEA International Civic and Citizenship Education Study 2022. ICCS 2022 international report*. Amsterdam: IEA.
- Tinn, M. (2020). Murrangute uurimine – neoliberaalsete haridusreformide mõju õpetajate tööelule Eestis. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*, 8(1), lk 156–182. <https://doi.org/10.12697/eha.2020.8.1.07>

2 Eesti õpetajate osalusprotsent ei vastanud 85% nõudele.

- Euroopa Nõukogu (2016). Demokraatliku kultuuri pädevusoskused. <https://rm.coe.int/16806ccc0e>
- Euroopa Nõukogu (2018). Quality history education in the 21st century - Principles and guidelines. <https://rm.coe.int/prems-108118-gbr-2507-quality-history-education-web-21x21/16808eace7>
- Euroclio (2015). Kvaliteetse ajaloo- kultuuri- ja kodanikuhariduse manifest. https://euroclio.eu/wp-content/uploads/2017/07/EuroClio-Manifesto-on-high-quality-history-heritage-and-citizenship-education_Estonian.pdf
- GENE (2019). Global Education in Estonia - Peer Review Policy Summary. The European Global Education Peer Review Process A GENE Policy Summary. <https://static1.squarespace.com/static/5f6decace4ff425352eddb4a/t/5fc0f04864571256545d7597/1606479949723/Estonia-PR-Policy-Summary-EST.pdf>
- PRÕK (2011). Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011. a määrus nr 1 „Põhikooli riiklik õppekava“. Lisa 6 (Vabariigi Valitsuse 23.03.2023 määruse nr 18 sõnastuses). https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/1080/3202/3005/18m_pohi_lisa6.pdf#
- Vabariigi Valitsuse määruse eelnõu seletuskiri (2023). Vabariigi Valitsuse määruse „Vabariigi Valitsuse määruste muutmine seoses riiklike õppekavade kaasajastamisega“ eelnõu seletuskiri. https://oppekava.ee/wp-content/uploads/2023/02/VV_m22ruse_seletuskiri.pdf
- ÜRO (2015). Muudame maailma: säästva arengu tegevuskava aastaks 2030. 25.09. 2015, ÜRO peaassamblee vastu võetud deklaratsioon ja tegevuskava, 42809, 1–13.

3.

Õpilaste ühiskonnaalased teadmised ja oskused

Tõnu Idnurm

3.1. MÕÕTMISINSTRUMENT JA TEADMISTE SAAVUTUSTASEMED

ICCS 2022 uuringu õpilaste test koosnes 141 küsimusest, mis hõlmasid nelja sisudomeeni (avalikud institutsioonid ja süsteemid, demokraatia printsiibid, ühiskondlik osalus, kodanikuroll ja -identiteet) ja kahte kognitiivset domeeni (teadmised ja argumenteerimine ning teadmiste rakendamine).

30% testi küsimustest eeldas õpilastelt teadmisi ühiskonnaõpetuse teemade kohta, mõistete defineerimist ja näidete toomist. 70% testi küsimustest oli seotud teise kognitiivse domeeniga, argumenteerimise ja teadmiste rakendamisega, mis eeldas teabe tõlgendamist, teadmiste integreerimist, üldistamist, lahenduste väljapakkumist ja prognoosimist. Võrreldes eelmiste ICCS uuringuvoorudega mindi ICCS 2022 uuringus üle arvutitestimisele, mis võimaldas lisada testi interaktiivseid ülesandeid, samuti suurenes testis maailmahariduse ja säästva arengu valdkonda käsitlevate küsimuste arv (vt täpsemalt hindamisraamistiku kohta punkt 1.4 ning Schultz *et al.*, 2022).

3.2. TEADMISTE SAAVUTUSTASEMED

ICCS 2022 uuringus, nagu ka eelmistes, ICCS 2016 ja ICCS 2009 uuringus, on testi punktide põhjal moodustatud tasemerühmad ehk saavutustasemed. Saavutustasemed peegeldavad üldjoontes teadmiste arengut, alates ühiskonnaõpetuse konkreetsetest ja tuttavatest elementidest kuni laiemale poliitika ja institutsionaalsete protsesside mõistmiseni. Saavutustasemed on hierarhilised selles mõttes, et mõõdetavad ühiskonnalased teadmised muutuvad õpilaste saavutuste skaalal arenedes keerukamaks. Järgnevalt kirjeldatakse iga tasemerühma ja esitatakse näidisoskused.

A-TASE: 563 PUNKTI JA ROHKEM

A-tasemel teadmistega õpilased on võimelised tuvastama seoseid ühiskondlike ja poliitiliste organisatsioonide tegevuse, nende mõjukuse ning institutsionaalsete ja juriidiliste kontrollimehhanismide vahel. Nad on võimelised tegema asjakohaseid järeldusi poliitiliste institutsioonide ja kodanike käitumismotiivide, kasude ning võimalike tagajärgede kohta. Nad sünteesivad, põhjendavad ja hindavad esitatud seisukohti, poliitilisi vaateid ja seadusi, väljendades samal ajal oma arusaama globaalsetest majandusmehhanismidest ja aktiivse osaluse tähtsusest.

A-tasemel teadmistega õpilased oskavad näiteks

- mõista eetilise tarbimise strateegilisi eesmärgi;
- pakkuda välja mehhanisme, mille abil avatud arutelu ja kommunikatsioon võiksid ühiskonnale kasu tuua;
- hinnata poliitikat võrdse kohtlemise ja kaasamise perspektiivist.

B-TASE: 479–562 PUNKTI

B-tasemel teadmistega õpilased mõistavad esindusdemokraatia kui poliitilise süsteemi kontseptsiooni. Nad suudavad tuvastada, millised institutsioonid või seadused võivad toetada või edendada ühiskonna väärtusi ja põhimõtteid. Nad on teadlikud valijate tähtsusest esindusdemokraatias ja oskavad analüüsida, milliseid väärtusi ja põhimõtteid konkreetne poliitikameede või seadus esindab. Õpilased mõistavad aktiivse kodanikuosaluse mõju nii ühiskonnas laiemalt kui ka kohalikul tasandil. Lisaks suudavad nad üldistada aktiivse kodaniku rolli ühiskonna ja maailma kontekstis.

B-tasemel teadmistega õpilased oskavad näiteks

- üldistada kohalike olude põhjal, milline majanduslik risk kaasneb arengumaadele globaliseerumise tagajärjel;
- seostada hääletamiskohustust esindusdemokraatiaga.

C-TASE: 395–478 PUNKTI

C-tasemel teadmistega õpilased demonstreerivad demokraatia aluspõhimõtete, nagu võrdsuse, sotsiaalse sidususe ja vabaduse põhimõttest aru saamist. Nad suudavad oma teadmisi rakendada, et selgitada olukordi, kus need põhimõtted on ohus või vajavad kaitsmist. Õpilased mõistavad aktiivse kodaniku rolli kontseptsiooni ja teadvustavad, et kodanikud peavad järgima seadusi, samuti seostavad nad üksikisiku võimekust ühiskonnas muutusi esile kutsuda tema personaalsete omadustega. Lisaks saavad nad aru säästva arengu kontseptsioonist ja suudavad tuua näiteid keskkonnasäästlikkuse kohta.

C-tasemel teadmistega õpilased oskavad näiteks

- mõista, kuidas plastpakendijäätmete vähendamine on seotud säästva eluviisiga;
- tuvastada taastuvenergia allikaid;
- mõista, et ÜRO inimõiguste deklaratsioon on mõeldud kõigile inimestele.

D-TASE: 311–394 PUNKTI

D-tasemel teadmistega õpilased suudavad ära tunda esindusdemokraatia põhimõtted, mõista reeglite kehtestamise oodatavaid tulemusi lihtsates olukordades ja tuvastada, mis innustab inimesi osalema ühiskonna hüvanguks korraldatud algatustes.

D-tasemel teadmistega õpilased oskavad näiteks

- mõista, et sõjaväe põhiülesanne on riigikaitse;
- seostada õigust arstiabile abiorganisatsioonis töötamise motivatsiooniga;
- mõista, et kõik inimesed on seaduse ees võrdsed.

ALLA D-TASEME: VÄHEM KUI 311 PUNKTI

Alla D-tasemel teadmistega õpilased kogevad raskusi isegi lihtsate olukordade mõistmisel ja nende jaoks on keeruline seostada indiviidi käitumist ühiskondliku kontekstiga. Nende võime vastata küsimustele piirdub konkreetsete ja kontekstist sõltumatute vastustega. Järgmises alapeatükis esitatakse viis näidisküsimust, et selgitada õpilaste testi saavutustasemeid.

3.3. TESTI NÄIDISKÜSIMUSED

Testi küsimuste paremaks mõistmiseks esitatakse allpool viis erisuguse raskusastmega näidisküsimust, mis vastavad erinevatele teadmiste saavutustasemetele.

1. NÄIDISKÜSIMUS: ALLPOOL TEADMISTE D-TASET

Selline silt on üleval ühes Kännumaa rahvuspargis:

SINIMETSA RAHVUSPARGI
KÜLASTAJAD PEAVAD TÄITMA
JÄRGMISI REEGLEID:

- Ära jäta maha prügi!
- Ära tee lõket!
- Ära toida metsloomi!
- Telgi ainult telkimisplatsil!

RIKKUMISTE KORRAL
KARISTATAKSE KARMILT.

Tabel 3.1. Esimese näidisküsimuse õigete vastuste osakaal (%)

Riik	Õigesti vastanute osakaal (%) (SE)
Eesti	94 (1,29)
Läti	88 (1,40)
Leedu	93 (0,97)
Holland	90 (1,48)
Norra	92 (0,73)
Rootsi	93 (1,22)
ICCS 2022 keskmine	91 (0,31)

Miks on rahvuspargil reeglid?

- Et kaitsta rahvusparki ning tagada ka inimeste turvalisus*
- Et vähendada inimeste soovi rahvusparki külastada
- Et koguda rahvuspargile trahvidest raha
- Et hoiatada inimesi rahvuspargis valitsevate ohtude eest

See näidisküsimus eeldab reeglite eesmärgi mõistmist ning on kõige kergema raskusastmega, mistõttu on ka õigesti vastanute protsent väga kõrge. Esimene näidisküsimus on seotud ICCS hindamisraamistiku esimese sisudomeeniga (avalikud institutsioonid ja süsteemid) ning esimese kognitiivse domeeniga (teadmised).

2. NÄIDISKÜSIMUS: TEADMISTE D-TASE

Helena: „Mina ei taha rahvusparki minna. Seal on liiga palju reegleid.“

Kati: „Aga reeglid on ju mõistlikud. Mina järgin neid hea meelega.“

Milline seletus põhjendab kõige paremini, miks Kati neid reegleid hea meelega järgib?

- *Kati arvab, et reegleid ei tohiks kunagi kahtluse alla seada.*
- *Kati saab aru, et need reeglid on kõigi huvides.**
- *Kati kardab karistusi, mida reeglite rikkumine endaga kaasa võib tuua.*
- *Kati ei saa aru, et need reeglid piiravad tema tegevust rahvuspargis.*

Tabel 3.2. Teise näidisküsimuse õigete vastuste osakaal (%)

Riik	Õigesti vastanute osakaal (%) (SE)
Eesti	89 (1,44)
Läti	78 (1,75)
Leedu	81 (1,64)
Holland	74 (1,79)
Norra	89 (1,03)
Rootsi	92 (1,12)
ICCS 2022 keskmine	85 (0,33)

See küsimus puudutab teadmiste D-taseme kõige alumist astet. Küsimus eeldab, et õpilased saavad aru, et inimesed peavad reegleid järgima, sest need aitavad hoida pargis korda ja turvalisust. Teine näidisküsimus on seotud neljanda sisudomeeniga (kodanikuroll ja -identiteet) ja esimese kognitiivse domeeniga (teadmised).

3. NÄIDISKÜSIMUS: TEADMISTE C-TASE

Kännumaa valitsus soovib välja selgitada, kas puuetega kodanikke diskrimineeritakse töö otsimisel. Milline teave oleks valitsusele kõige kasulik?

- *Ettevõtjate aruanded rahasummade kohta, mille nad annetavad*
- *Puuetega inimeste kirjapanekud oma kogemuste kohta töö otsimisel**
- *Teave, millist laadi tööd puuetega inimesed sooviksid teha*
- *Kui palju puuetega inimesi näidatakse televisioonis erinevatel töökohtadel*

Tabel 3.3. Kolmanda näidisküsimuse õigete vastuste osakaal (%)

Riik	Õigesti vastanute osakaal (%) (SE)
Eesti	59 (2,58)
Läti	55 (2,31)
Leedu	59 (2,17)
Holland	76 (2,07)
Norra	78 (1,20)
Rootsi	70 (1,75)
ICCS 2022 keskmine	65 (0,46)

Selle küsimuse puhul pidid õpilased seostama puuetega inimeste kogemuste kohta teabe kogumise diskrimineerimise mõistmisega. Vastates pidid õpilased arvestama kogukonda puudutava laiema kontekstiga ja lähtuma uurija vaatenurgast. Küsimus on seotud hindamisraamistiku teise sisudomeeniga (demokraatia printsiibid) ja teise kognitiivse domeeniga (argumenteerimine ja teadmiste rakendamine) ning kuulub keskmise raskusastmega küsimuste kategooriasse.

4. NÄIDISKÜSIMUS: TEADMISTE B-TASE

Tiina elab jõukas riigis ja soovib olla eetiline tarbija. See tähendab, et ta mõtleb hoolikalt läbi, mida ta ostab, lähtudes selle valmistamisviisist, päritolust ja ostuvalikute keskkonnamõjudest.

Milline järgmistest tegevustest on näide sellest, et Tiina on eetiline tarbija?

- *Ta ostab ainult vabapidamisel kanade mune.**
- *Ta ostab ainult kõige odavamaid riideid.*
- *Ta ostab ainult väikeettevõtete tooteid.*
- *Ta ostab ainult tooteid, millel on head veebiarvustused.*

Tabel 3.4. Neljanda näidisküsimuse õigete vastuste osakaal (%)

Riik	Õigesti vastanute osakaal (%) (SE)
Eesti	48 (2,48)
Läti	30 (1,92)
Leedu	46 (2,15)
Holland	58 (1,97)
Norra	54 (1,75)
Rootsi	69 (1,94)
ICCS 2022 keskmine	48 (0,49)

Küsimus eeldab eetilise tarbimise tundmist ning on seotud hindamisraamistiku kolmanda sisudomeeniga (kodanikuosalus) ja esimese kognitiivse domeeniga (teadmised).

5. NÄIDISKÜSIMUS: TEADMISTE A-TASE

Libauudised on termin, mida kasutatakse uudiste kohta, mis kajastatavad teadlikult vale või eksitavat informatsiooni.

Kuidas saavad libauudised demokraatiat kahjustada?

Nimeta kaks võimalust.

Tabel 3.5. Viienda näidisküsimuse õigete vastuste osakaal (%)

Riik	Ühe punkti saanute osakaal (%) (SE)	Kaks punkti saanute osakaal (%) (SE)
Eesti	81 (2,10)	37 (2,56)
Läti	60 (2,19)	19 (1,65)
Leedu	62 (1,98)	20 (1,68)
Holland	83 (1,35)	32 (1,77)
Norra	67 (1,69)	17 (1,09)
Rootsi	82 (1,57)	26 (1,85)
ICCS 2022 keskmine	66 (0,45)	21 (0,38)

HINDAMISJUHEND

KAKS PUNKTI. TEADMISTE TASE: A

Vastus sisaldab **kahte** allpool loetletud põhjust.

- See õõnestab ühist tõekontseptsiooni.
- See kutsub esile ebamõistliku sotsiaalse reaktsiooni probleemidele.
- Seda saab kasutada tavaliste demokraatlike protsesside moonutamiseks või nendega manipuleerimiseks.
- Seda saab kasutada selleks, et vältida poliitilist vastutust.
- See õõnestab avalikkuse usaldust kodanikuinstitutsioonide / ekspertide / poliitilise süsteemi / peavoolumeedia vastu.
- See võib viia ebakvaliteetsete poliitiliste/seadusandlike otsuste tegemiseni.

ÜKS PUNKT. TEADMISTE TASE: C

Sisaldab ühte ülal loetletud põhjust.

Selle küsimusega paluti õpilastel esitada kaks põhjust, miks libauudised kahjustavad demokraatiat. Vastuste hindamisel lähtuti loetletud põhjustest, oluline oli vastuse sisu, mitte sõnastus. Ühe vastuse andnud õpilased püstitasid ühe hüpoteesi, mis näitab küll võimet arutleda selle üle, millist ohtu kujutavad libauudised demokraatiale, kuid ei peegelda suutlikkust pakkuda välja mitut probleemiga seotud vaatenurka. See näidisküsimus on seotud esimese sisudomeeniga (avalikud institutsioonid ja süsteemid) ja teise kognitiivse domeeniga (argumenteerimine ja teadmiste rakendamine).

3.4. EESTI ÕPILASTE TULEMUSED RAHVUSVAHELISES VÕRDLUSES

Tabelis 3.6 on esitatud ICCS 2022 uuringus osalenud riikide õpilaste ühiskonnaalaste teadmiste koondskoor. Selgub, et Eesti õpilased on oma ühiskonnaalastelt teadmistelt Taibei (Hiina), Rootsi ning Poola järel neljandal kohal. ICCS 2016 uuringus oli Eesti 23 riigi hulgas kuuendal kohal.

ICCS uuringu hindamisraamistik on 2009. aastast alates jäänud samaks ning samuti on püsinud muutumatuna osad testiküsimused (ICCS 2022 uuringu test sisaldas 55 küsimust, mis olid ka ICCS 2016 uuringus ja 26 küsimust, mida kasutati nii ICCS 2009 kui ka ICCS 2016 uuringus). Seega on võimalik õpilaste ühiskonnaalaste teadmiste

Tabel 3.6. Õpilaste ühiskonnaalaste teadmiste koondskoor

Riik	Klass	Keskmine vanus	Teadmised					Keskmine koondskoor (SE)	Inimarengu indeks
			250	350	450	550	650	750	
Taibei (Hiina)	8	14.2							583 (2.3) ▲ 0.93
Rootsi	8	14.8							565 (3.5) ▲ 0.95
Poola	8	14.4							554 (2.5) ▲ 0.88
Eesti	8	15.0							545 (5.5) ▲ 0.89
Horvaatia	8	14.7							531 (2.6) ▲ 0.86
Norra	9	14.9							529 (2.8) ▲ 0.96
Itaalia	8	13.8							523 (3.6) ▲ 0.90
Hispaania	8	14.0							510 (3.3) 0.91
Leedu	8	14.8							509 (4.0) 0.88
Holland	8	14.1							508 (4.1) 0.94
Prantsusmaa	8	13.9							508 (3.3) 0.90
Sloveenia	8	13.9							504 (2.3) 0.92
Slovakkia	8	14.3							501 (3.3) ▼ 0.85
Läti	8	14.8							490 (2.8) ▼ 0.86
Malta	8	13.6							490 (7.4) ▼ 0.92
Rumeenia	8	15.0							470 (9.1) ▼ 0.82
Serbia	8	14.6							464 (3.4) ▼ 0.80
Küpros	8	13.9							459 (2.5) ▼ 0.90
Bulgaaria	8	14.8							456 (4.6) ▼ 0.80
Colombia	8	14.1							452 (3.8) ▼ 0.75
ICCS 2022 Keskmine		14.4	Alla D	D	C	B	A		508 (0.9)
Teadmiste tase									
Riigid, mis ei vasta valimi osalemise nõuetele									
Brasiilia	8	14.1							457 (3.3) 0.75
Taani	8	14.8							556 (3.5) 0.95

Statistiliselt oluliselt kõrgem ICCS 2022 keskmisest ▲
Statistiliselt oluliselt madalam ICCS 2022 keskmisest ▼

Tabel 3.7. Teadmiste üldise taseme muutused ajavahemikel 2009–2016 ja 2016–2022, keskmine koondskoor

Riik	Keskmine koondskoor ICCS 2009	Keskmine koondskoor ICCS 2016	Erinevus 2016. ja 2009. aasta vahel	Keskmine koondskoor ICCS 2022	Erinevus 2022. ja 2016. aasta vahel
Eesti	525	546	21	545	–1
Läti	482	492	11	490	–2
Leedu	505	518	13	510	–8
Holland	Ei osalenud	523		513	–10
Norra	538	564	25	529	–35
Rootsi	537	579	42	567	–12
ICCS keskmine	510	527	17	508	–19

Erinevus on statistiliselt oluline tasemel .05.

taset võrrelda aastate kaupa ning analüüsida ühiskonnaalaste teadmiste muutusi ICCS 2016 ja ICCS 2022 uuringu tulemusi kõrvutades. 13 ICCS 2016 uuringus osalenud riiki osales ka ICCS 2022 uuringus.

ICCS 2022 ja ICCS 2016 uuringus osalenud riikide õpilaste teadmiste testi keskmine skoor on tõusnud vaid ühes riigis, Taibeis (Hiina). Tabelist 3.7 selgub, et Euroopa võrdlusriikide õpilaste ühiskonnaalased teadmised, mis ICCS 2016 uuringus olid tõusuteel, on teinud 2022. aastal tagasikäigu. Viimast võib seletada COVID-19 pandeemiaga, mis jäi uuringu läbiviimise perioodi ning mõjutas koole ja õppetöö korraldust. Positiivse aspektina ilmneb, et võrdlusriikidest on ainult Eesti õpilaste tulemused jäänud samale tasemele kui 2016. aastal. Seda võib seletada interneti üleriigilise levikuga ning õpilaste ja õpetajate digipädevustega.

Tabelis 3.8 esitatakse erineva saavutustasemega õpilaste osakaal riikide kaupa. Eesti asub selles tabelis neljandal kohal, mida kindlasti on soodustanud A-tasemel teadmistega õpilaste kõrge protsent. A- ja B-tasemel teadmistega Eesti õpilasi on kokku 74,9%. Seega saame järeldada, et Eesti õpilased oskavad näha seoseid ühiskondlike ja poliitiliste organisatsioonide tegevuse, nende mõjukuse ja institutsionaalsete ning juriidiliste kontrollimehhanismide vahel. Nad mõistavad kodanike kui valijate ühte rolli esindusdemokraatias ning suudavad järeldada, milliseid väärtusi ja põhimõtteid konkreetne poliitikameede või seadus edendab. Meie võrdlusriikidest edestab meid Rootsi (78% A- ja B-tasemel teadmistega õpilasi). Taibei (Hiina) õpilaste saavutustase on endiselt teistest riikidest kõrgem, seal on 87,6% õpilastest A- ja B-saavutustasemel.

Kui võrrelda muutusi kahe kõrgema saavutustasemega õpilaste osakaalus ICCS 2022 ja ICCS 2016 uuringus (tabel 3.9), ilmneb võrreldavate riikide kõrgemal tasemel teadmistega õpilaste osakaalu langus keskmiselt 6 protsendipunkti võrra. Seega

Tabel 3.8. Õpilaste saavutustasemed ja osakaal (%)

Riik	Alla D-taset		D-tase		C-tase		B-tase		A-tase		
Taipei (Hiina)	0,3	(0,1)	2,8	(0,4)	9,3	(0,7)	25,5	(1,1)	62,1	(1,2)	
Rootsi	1,2	(0,3)	6,4	(0,7)	14,3	(0,8)	25,2	(0,9)	52,8	(1,4)	
Poola	0,5	(0,2)	4,3	(0,5)	15,4	(0,8)	32,2	(1,1)	47,6	(1,3)	
Eesti	0,8	(0,3)	5,5	(0,7)	18,9	(1,3)	31,5	(1,5)	43,4	(2,4)	
Horvaatia	^	^	5,0	(0,6)	20,9	(1,1)	37,6	(1,3)	36,1	(1,3)	
Norra	2,6	(0,4)	9,3	(0,7)	18,1	(0,8)	29,4	(0,8)	40,6	(1,2)	
Itaalia	1,1	(0,3)	7,0	(0,8)	22,3	(1,6)	34,8	(1,4)	34,7	(2,0)	
Holland†	2,0	(0,4)	12,0	(1,2)	23,7	(1,3)	31,5	(1,6)	30,8	(1,8)	
Hispaania	1,5	(0,3)	9,6	(0,9)	24,1	(1,2)	36,1	(1,1)	28,8	(1,3)	
Leedu	1,8	(0,3)	10,6	(0,9)	24,9	(1,2)	32,5	(1,1)	30,1	(1,8)	
Prantsusmaa	1,6	(0,3)	9,9	(0,8)	25,5	(0,9)	33,9	(0,9)	29,0	(1,2)	
Sloveenia	1,2	(0,2)	9,5	(0,6)	27,8	(1,0)	36,1	(1,2)	25,4	(1,2)	
Slovakkia	2,9	(0,6)	11,4	(1,1)	25,2	(1,1)	32,5	(1,2)	28,0	(1,3)	
Malta	4,4	(1,4)	15,2	(1,6)	25,1	(1,3)	29,3	(1,7)	25,9	(2,1)	
Läti	1,8	(0,3)	11,8	(0,9)	30,8	(1,2)	35,6	(1,5)	20,0	(1,1)	
Rumeenia	5,5	(1,1)	18,8	(2,1)	26,8	(2,1)	30,6	(2,5)	18,3	(3,1)	
Serbia	4,2	(0,6)	19,4	(1,8)	32,7	(1,7)	29,6	(1,2)	14,0	(1,1)	
Küpros	5,8	(0,6)	21,9	(0,9)	31,0	(1,2)	25,9	(1,0)	15,4	(0,8)	
Bulgaaria	7,9	(1,0)	22,7	(1,6)	27,5	(1,4)	24,7	(1,4)	17,3	(1,3)	
Colombia	5,2	(0,6)	23,6	(1,5)	32,4	(1,4)	26,7	(1,4)	12,2	(1,1)	
ICCS 2022 keskmine	2,6	(0,1)	11,8	(0,2)	23,8	(0,3)	31,1	(0,3)	30,6	(0,4)	
Riigid, mis ei vastanud valimisse kuulumise nõuetele											
Brasiilia	6,8	(0,6)	22,7	(0,9)	30,7	(1,0)	24,2	(1,0)	15,7	(1,1)	
Taani	1,3	(0,3)	6,1	(0,6)	15,3	(0,9)	27,3	(1,1)	49,9	(1,5)	

Tabel 3.9. Õpilaste A- ja B-saavutustasemete muutused (2016–2022, %)

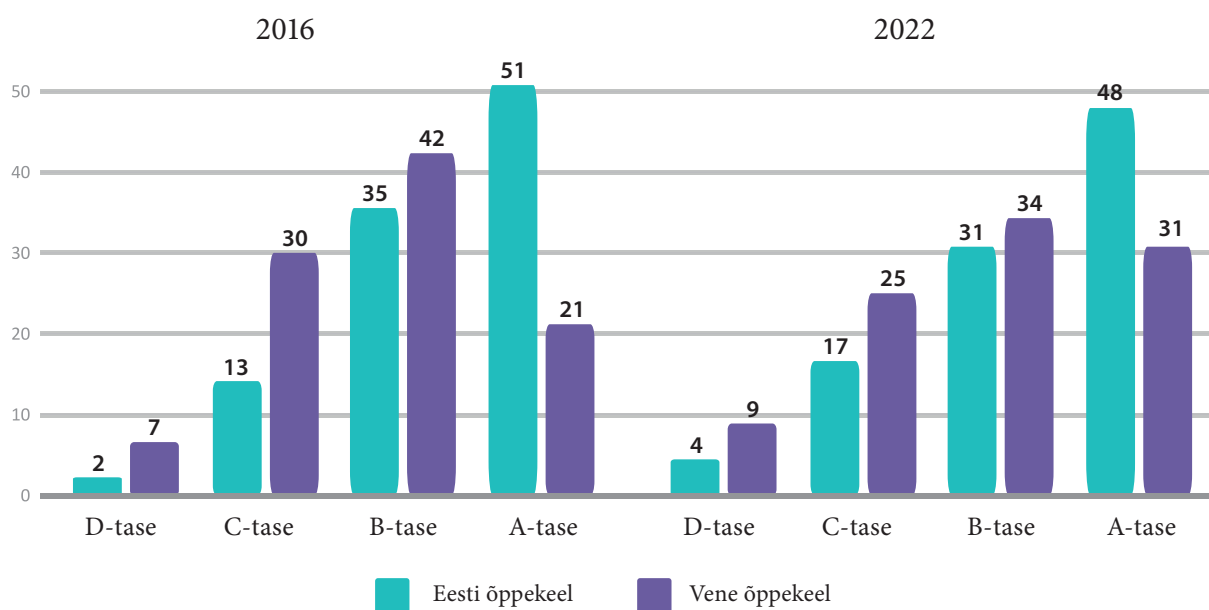
Riik	2022 (A- ja B-tase)		2016 (A- ja B-tase)		Erinevus (2022 ja 2016)	
Bulgaaria	42	(2,1)	55	(2,1)	–13	(3,0)
Rootsi	78	(1,0)	83	(1,0)	–5	(1,6)
Leedu	63	(1,6)	69	(1,5)	–6	(2,5)
Norra	70	(1,1)	82	(0,8)	–12	(1,6)
Läti	56	(1,6)	58	(1,7)	–3	(2,7)
Horvaatia	74	(1,4)	76	(1,4)	–2	(2,2)
Sloveenia	61	(1,2)	75	(1,1)	–13	(1,9)
Malta	55	(2,9)	58	(1,3)	–3	(3,4)
Itaalia	70	(1,6)	71	(1,2)	–1	(2,1)
Eesti	75	(1,7)	80	(1,2)	–5	(2,3)
Taipei (Hiina)	88	(0,7)	87	(1,0)	1	(1,3)
Holland	62	(2,0)	68	(2,3)	–5	(3,1)
Colombia	39	(1,9)	53	(1,8)	–14	(2,8)

on kõrgema teadmiste tasemega õpilaste hulk vähenenud. Eesti õpilaste puhul on toimunud 5-protsendipunktiline langus, erinedes positiivses mõttes sellistest riikidest nagu Bulgaaria, Norra ja Sloveenia.

3.5. ÜHISKONNALASTE TEADMISTE TASEMED ÕPPEKEELTE JA SUGUDE KAUPA

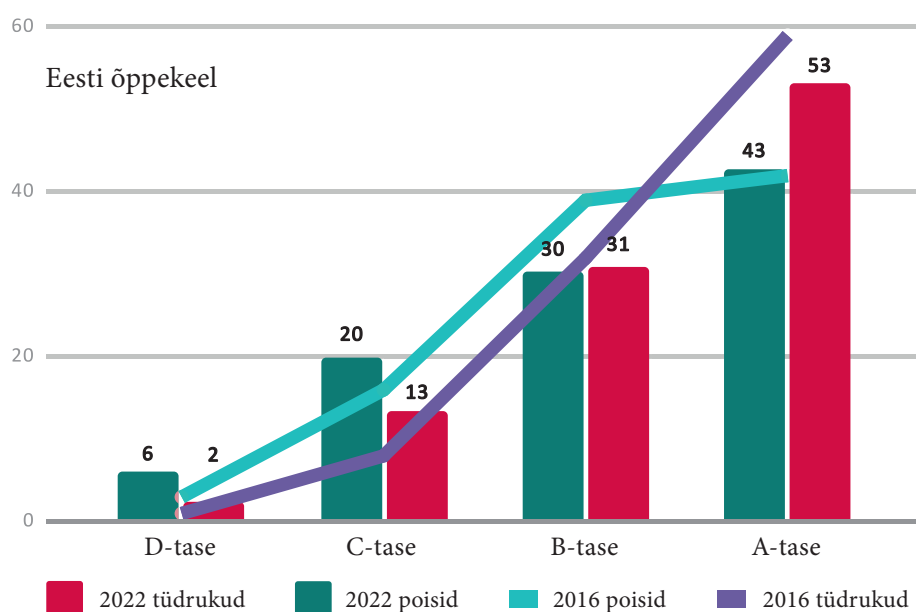
Võrreldes tulemusi õppekeelega alusel, on ICCS 2022 põhisõnum, et eesti õppekeelega õpilaste teadmiste tase (koondskoor 557) on jätkuvalt kõrgem kui vene õppekeelega õpilaste teadmiste tase (koondskoor 511). Võrreldes seda ICCS 2016 tulemustega on eesti õppekeelega õpilaste koondskoor vähenenud 4 punkti võrra (koondskoor 561) ja vene õppekeelega õpilastel suurenenud 8 punkti võrra (koondskoor 503). Kõige suurem vahe on A-taseme teadmistes, samas on ICCS 2016 uuringuga võrreldes vahe eesti ja vene õppekeelega koolide õpilaste keskmiste tulemuste vahel vähenenud ICCS 2016 uuringu 30 protsendipunktist 17 protsendipunktini. Ühtlustunud on B-taseme teadmised, vahe on vaid 3 protsendipunkti. Kahjuks on suurenenud D-taseme teadmistega õpilaste osakaal, seda nii eesti kui vene õppekeelega koolide õpilaste seas.

Nii nagu teistes ICCS 2022 uuringus osalenud riikides ja ka varasemates uuringutes on Eesti tüdrukute ühiskonnaliste teadmiste tase kõrgem kui poistel ja seda just kõige kõrgema ehk A-taseme puhul. Eesti tüdrukute keskmine ühiskonnaalaste teadmiste koondskoor ICCS 2022 uuringus oli 558 ning poistel 533.

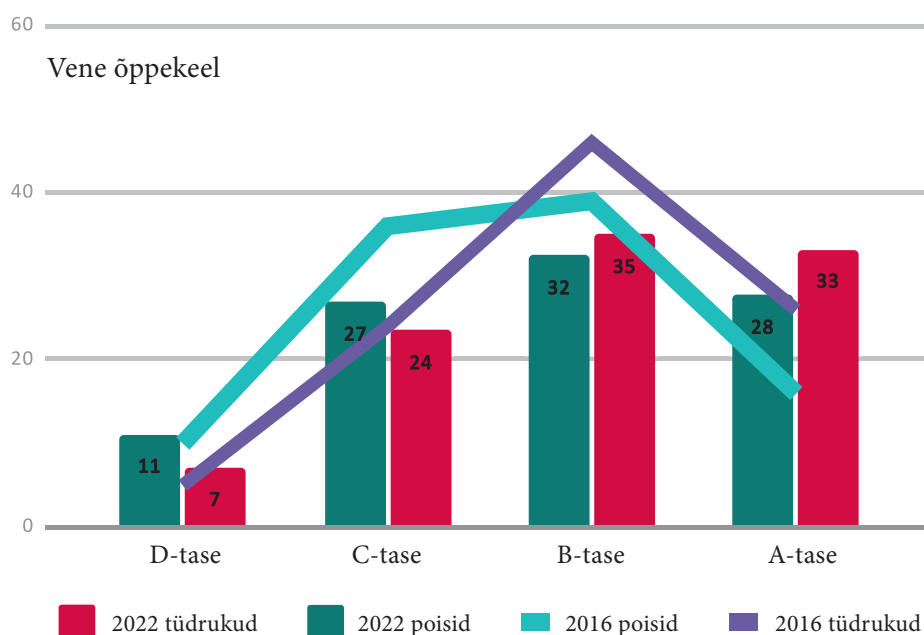

Joonis 3.1. Õpilaste jagunemine saavutustasemete kaupa kooli õppekeele järgi (%)

ICCS 2016 uuringus olid vastavad koondskoorid tüdrukutel 563 ja poistel 530. Andmed näitavad tüdrukute teadmiste taseme suuremat langust võrreldes poistega. Joonised 3.2 ja 3.3 peegeldavad õppekeele ja soo koosmõju. Kui 53% eesti õppekeelega koolide tüdrukute tulemused vastasid A-saavutustasemele ehk kõrgeimale tasemele, siis A-saavutustasemeni jõudis ainult 33% vene õppekeelega koolide tüdrukutest. Samas on vene õppekeelega koolide poiste ja tüdrukute kõrgeima saavutustaseme vahe väiksem kui eesti õppekeelega koolide puhul.

Joonis 3.2. Eesti õppekeelega õpilaste saavutustasemete võrdlus (%)

Joonis 3.3. Vene õppekeelega õpilaste saavutustasemete võrdlus (%)

KOKKUVÕTE

ICCS 2022 uuring näitas, et Eesti õpilaste teadmised püsivad teiste riikidega võrreldes kõrgel tasemel. Võrreldes eelmise, ICCS 2016 uuringuga on pea kõikide riikide õpilaste teadmiste tase langenud, ilmselt võib seda trendi seostada COVID-19 pandeemiaga. Positiivne on see, et Eesti puhul langustrendi näha ei ole. Poiste ja tüdrukute teadmiste tase on endiselt erinev. Kõrgema teadmiste tasemega tüdrukuid on palju rohkem kui poisse ning vastupidi. See erinevus kehtib nii eesti kui ka vene õppekeelega koolide kaheksandate klasside õpilaste kohta. Vene õppekeelega koolide õpilaste teadmiste tase on jätkuvalt madalam kui eesti õppekeelega koolide õpilaste teadmiste tase, vastavad koondskoorid on 511 ja 557. Võrreldes eri aastate uuringuid, näeme, et 2022. aasta uuringus on vene õppekeelega koolide A-tasemel teadmistega õpilaste protsent kasvanud, poistel 12 ja tüdrukutel 7 protsendipunkti võrra. Eesti õppekeelega koolides on A-tasemel teadmistega tüdrukute protsent langenud 6 protsendipunkti võrra, poiste protsent on jäänud samaks.

KASUTATUD KIRJANDUS

Schulz, W., Fraillon, J., Losito, B., Agrusti, G., Ainley, J., Damiani, V., Firedman, T. (2022). IEA International Civic and Citizenship Education Study 2022 Assessment Framework.

4.

Õpilaste hoiakud demokraatliku ühiskonna põhiväärtuste ja institutsioonide suhtes ja usaldus nende vastu

Hanna-Liis Kaarlõp, Maarja Tinn

*„Me ei sünni võrdsetena, me saame võrdseteks, kui seda ühiselt otsustame
[---].”*

Hannah Arendt, „The Origins of Totalitarianism”

Arusaam demokraatiast kui ühisest kooselamise viisist rõhutab, et inimese ja riigi vahelised seosed, afektiivsed sidemed, kujunevad suhtevõrgustike ja väliskeskkonnast tulevate impulsside mõjul. Üleilmastumine, ränne ja riikideüleste institutsioonide olulisuse kasv on muutnud nii suhtevõrgustikke kui keskkonda ja toonud kaasa kriisi demokraatia alusväärtuste mõtestamises.

Rahvusriigi ja kodakondsuse tähendus muutunud maailmas, riikideülesed lojaalsussidemed (nt Euroopa Liidu kodanikuks või maailmakodanikuks olemine) laienenud kuuluvussuhete võrgustikes, üleilmne ja riikidesisene ebavõrdsus, samuti vajadus leida ühiselt lahendus kliimamuutustest tingitud probleemidele tekitavad vastuolusid. Lisaks seadis koroonapandeemia küsimärgi alla mitme demokraatliku institutsiooni tegevusulatusse iseenesestmõistetavuse, püstitas küsimuse, kas ja millises mahu võib riik kodanike vabadusi piirata oma võimupiire ületamata. Kodanike ja noorte rahulolematuse väljendub riigist võõrandumises ja usaldamatuses riigi ja inimeste vastu ja peegeldub kasvanud poolehoidu populistlikele parteidele (Schulz *et al.*, 2023).

See peatükk annab ülevaate õpilaste hoiakutest, mis ühist demokraatlikku kooselamist mõjutavad. Milliseid olukordi peavad õpilased demokraatiale ohtlikuks ja millise hinnangu annavad kodanikuvabaduse piirangutele? Kuidas mõtestavad noored ühiskonna mitmekesisust, sugude- ja rahvusgruppidevahelist võrdsust? Peatükis analüüsitakse ka usaldust institutsioonide vastu ja seda, kui oluline on rahvusriik ja sellest hoolimise tunne – patriotism – noorte jaoks.

4.1. TAJUTUD OHUD DEMOKRAATIALE

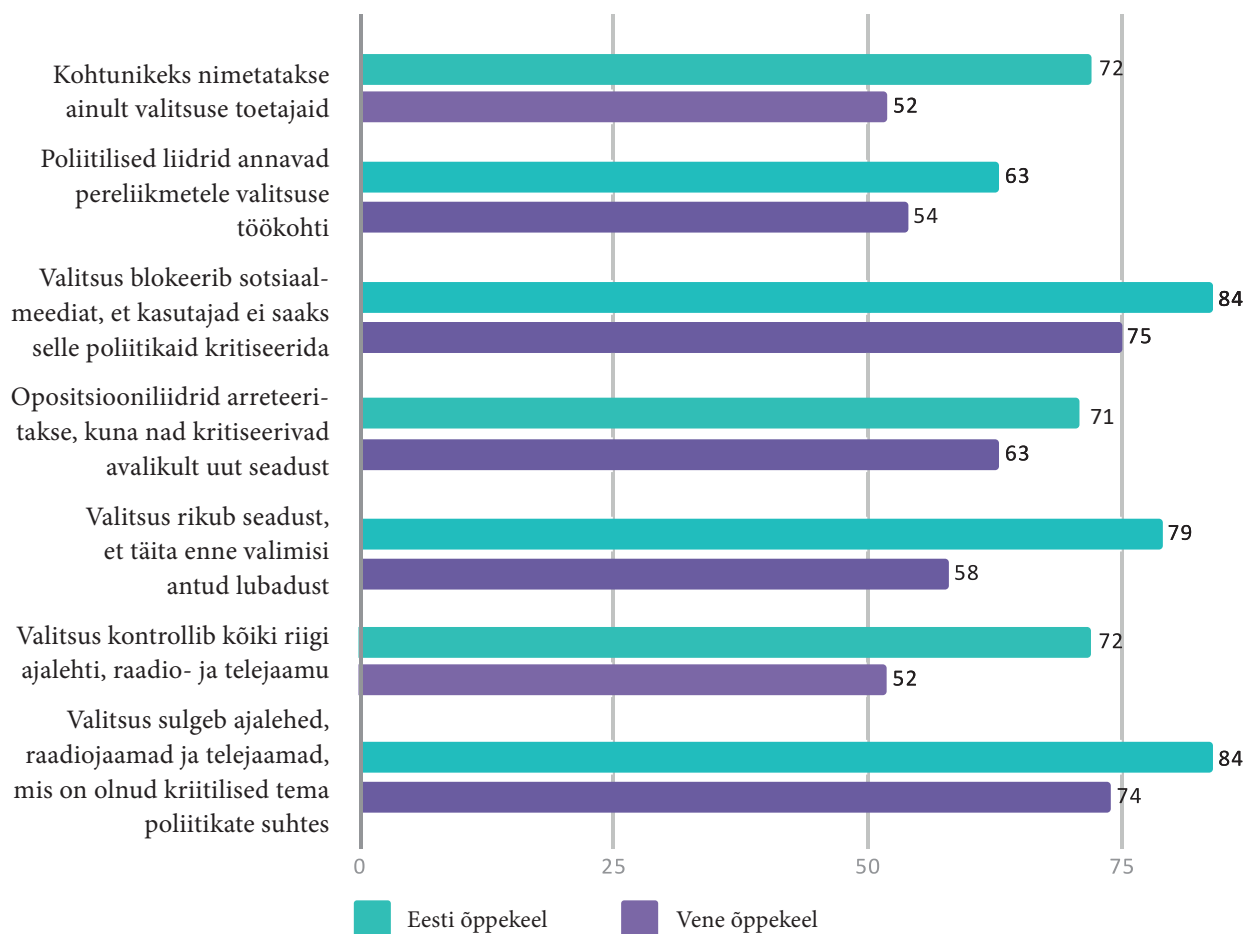
Küsimus selle kohta, milliseid olukordi peavad õpilased demokraatiale ohtlikuks, on IEA uuringus olnud alates 2009. aastast, kuid täpne küsimuse sõnastus on aastati varieerunud. 2022. aasta küsimustikus paluti õpilastel hinnata seitset demokraatiale potentsiaalselt ohtlikku olukorda (vt tabel 4.1).

Nii Eesti kui teiste ICCS uuringus osalenud riikide õpilased tajuvad neist kõige suurema ohuna meediavabaduse piiramist. Sotsiaalmeedia blokeerimist peab ohtlikuks tervelt 82% Eesti õpilastest, pea samavõrra tekitab õpilastes muret valitsuse suhtes kriitiliselt meelestatud ajalehtede, raadiojaamade ja telejaamade sulgemine. Demokraatiale ohtlikuks peetakse veel nii valimiseelsete lubaduste täitmiseks seaduste rikkumist (74%), kohtusüsteemi liigset seotust täidesaatva võimuga (67%) kui ka nepotismi ehk olukorda, kui poliitilised liidrid annavad pereliikmetele töökohti (60%).

Demokraatiale ohtlike olukordade tajumist mõjutab sugu. Seitsme väite võrdluses ilmneb, et poisid peavad jõulisemat sekkumist demokraatia toimimisesse üldiselt

Tabel 4.1. Tajutud ohud demokraatiale, nende õpilaste osakaal (%), kes olid seisukohal, et kirjeldatud olukord on demokraatiale „väga halb“ või „üsna halb“

	Eesti	ICCS keskmine
1. Poliitilised liidrid annavad pereliikmetele valitsuse töökohti	60	65
2. Opositsiooniliidrid arreteeritakse, kuna nad kritiseerivad avalikult uut seadust	69	67
3. Kohtunikeks nimetatakse ainult valitsuse toetajaid	67	70
4. Valitsus rikub seadust, et täita enne valimisi antud lubadust	74	73
5. Valitsus kontrollib kõiki riigi ajalehti, raadio- ja telejaamu	67	74
6. Valitsus sulgeb ajalehed, raadiojaamad ja telejaamad, mis on olnud kriitilised tema poliitika suhtes	81	79
7. Valitsus blokeerib sotsiaalmeediat, et kasutajad ei saaks selle poliitikat kritiseerida	82	81

Joonis 4.1. Nende eesti ja vene õppekeeleaga kooli õpilaste osakaal, kes pidasid nimetatud olukordi demokraatiale „väga halvaks“ või „üsnä halvaks“

vähem ohtlikuks. 29% poistest leiab, et on „mõnevõrra halb“ või „pole üldse halb“ kui valitsus rikub seadust, et täita enne valimisi antud lubadust, sellel seisukohal on 23% tüdrukutest. Poisid peavad demokraatiale vähem ohtlikuks meediavabaduse piiranguid. Tüdrukud suhtuvad võrreldes poistega nepotismi leebemalt.

Ilmekas on, et eesti õppekeeleaga kooli õpilased tajuvad ohtusid demokraatiale tunduvalt teravamalt kui vene õppekeeleaga kooli noored. Eriti suured õppekeelepõhised erinevused ilmnevad suhtumises võimude lahususse (väide „kohtunikuks nimetatakse ainult valitsuse toetajaid“), seda peab demokraatiale ohtlikuks 72% eesti õppekeeleaga kooli õpilastest ja 52% vene õppekeeleaga kooli õpilastest. Erinevused on suured arusaamades, kust lähevad täidesaatva võimu piirid (väide „valitsus rikub seadust, et täita enne valimisi antud lubadust“) (joonis 4.1). Eesti õppekeeleaga kooli õpilased on kriitilisemad onupojapoliitika suhtes ja peavad demokraatiale ohtlikumaks opositsiooniliidrite arreteerimist. Erinevused ilmnevad ka meediavabadust puudutavates küsimustes ja piirangutes sotsiaalmeediale. 84% eesti õppekeeleaga kooli õpilastest peab sotsiaalmeedia piiranguid demokraatiale ohtlikuks, sellel seisukohal on 75% vene õppekeeleaga kooli õpilastest.

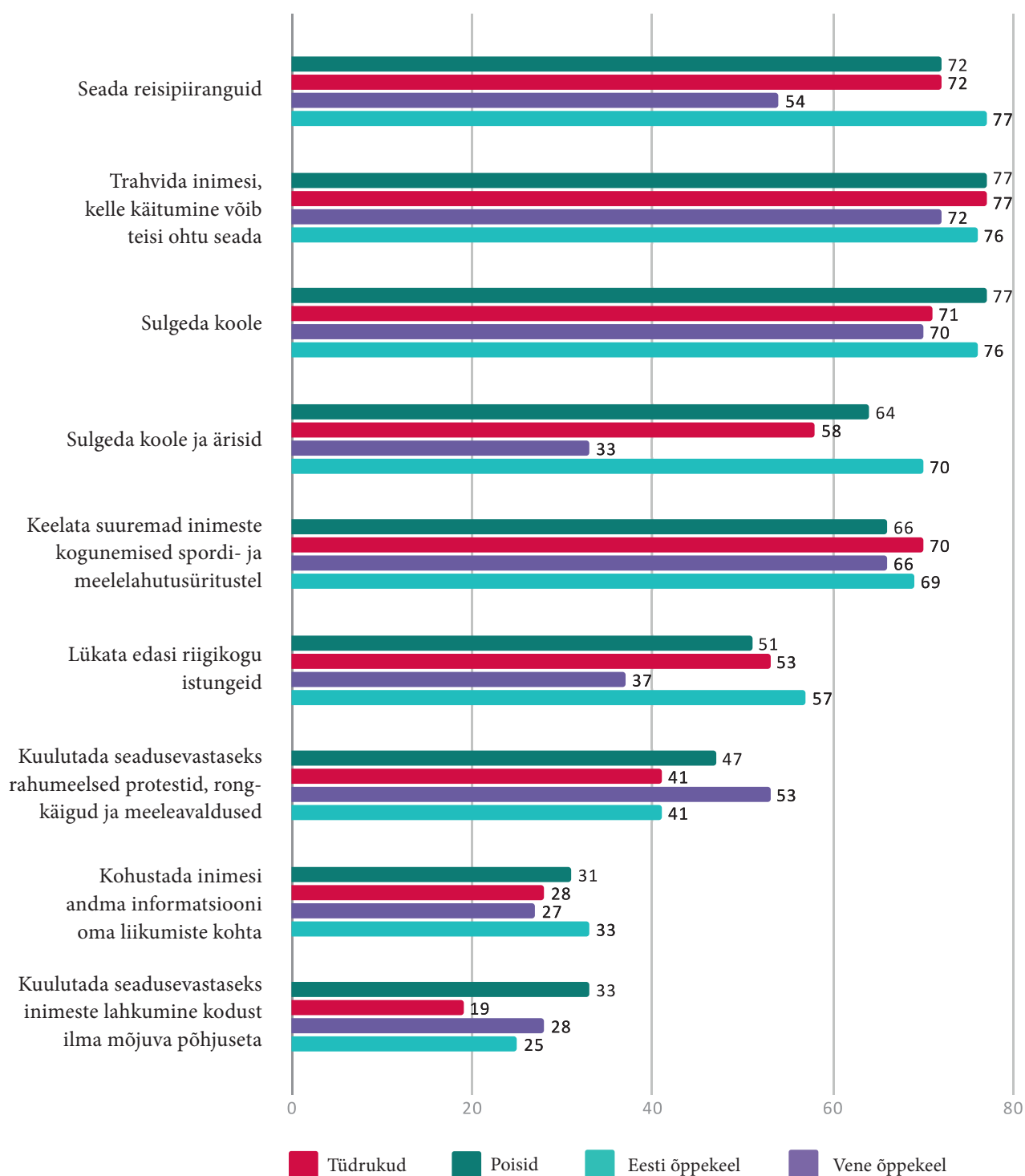
Väidete alusel loodud demokraatiale ohtlike olukordade koondskaala (S_DEMTHRT) tulemused viitavad ka õpilaste teadmiste ja demokraatiale ohtlike olukordade tajumise vahelistele seostele. Õpilased, kelle ühiskonnaalased teadmised on A- või B-tasemel, tajuvad demokraatiale ohtlikke olukordi teravamalt. Eesti õpilased tajuvad Läti, Leedu, Hollandi ja Norra õpilastest suurema ohuna meediavabaduse piiranguid (tabel 4.1), seevastu Rootsi õpilased peavad neid demokraatiale veel suuremaks ohuks kui Eesti õpilased.

4.2. PIIRANGUD KODANIKU PÕHIVABADUSTELE

Kuigi inimõiguste ülddeklaratsioon sätestab, et kõik inimesed sünnivad vabadena, võib riik põhivabadusi piirata, et kaitsta teiste kodanike samasuguseid õigusi vabadustele või siis, kui vabadused ohustavad moraali, avalikku korda või üldist heaolu demokraatlikus ühiskonnas. Kodanike põhivabaduste piiramist puudutav küsimus lisatigi kodanikuhariduse küsimustikku koroonapandeemia mõjul, mil riik kodanikuvabadusi ahendas. Õpilaste arusaamu kaardistavad üheksa väidet (tabel 4.2). Üldiselt leiavad Eesti õpilased, et valitsus võib vajaduse korral kodanikuvabadusi piirata. Kõige enam (77%) nõustuvad õpilased väitega, et riikliku hädaolukorra puhul võib riik trahvida inimesi, kelle käitumine ohustab teisi, samuti suhtuvad nad pigem toetavalt olukorda, kus riik seab reisipiiranguid (71%) või sulgeb koole (74%). Võrreldes Eesti

Tabel 4.2. Nende vastanute osakaal (%), kes leidis skaalal „täiesti nõus“ või „nõus“, et valitsusel on õigus teha riikliku hädaolukorra puhul nimetatud tegevusi

	Eesti	ICCS keskmine
1. Sulgeda koole ja ärisid	61	42
2. Trahvida inimesi, kelle käitumine võib teisi ohtu seada	77	77
3. Kohustada inimesi andma informatsiooni oma liikumiste kohta	31	39
4. Lükata edasi riigikogu istungeid	52	53
5. Seada reisipiiranguid	71	61
6. Kuulutada seadusevastaseks rahumeelsed protestid, rongkäigud ja meelevaldused	44	45
7. Sulgeda koole	74	67
8. Kuulutada seadusevastaseks inimeste lahkumine kodust ilma mõjuva põhjuseta	26	35
9. Keelata suuremad inimeste kogunemised spordi- ja meelelahutusüritustel	68	61

Joonis 4.2. Nende õpilaste osakaal (%) õppekeelte ja sugude kaupa, kes olid kodanikuvabaduse piirangute kehtestamisega riikliku hädaolukorra puhul „täiesti nõus“ või „nõus“

õpilaste vastuseid ICCS 2022 uuringus osalenud riikide keskmise tulemusega, ilmnes, et Eesti õpilased suhtuvad suuremate meelelahutusürituste keelustamisse toetavamalt, aga on vähem positiivsed üldiste liikumispiirangute kehtestamise suhtes. Väidete alusel loodud koondskaala, mis mõõdab õpilaste suhtumist riikliku julgeoleku piirangutesse hädaolukorras (S_ENREST), näitab, et õpilased, kelle teadmised olid A- või B-tasemel, on piirangute suhtes pigem positiivsemalt meelestatud kui madalama teadmiste skooriga õpilased. Võrreldes Eesti õpilaste tulemusi samal skaalal võrdlusriikidega, ilmneb, et Eesti õpilastega paiknevad ühel tasemel Leedu õpilased. Läti, Hollandi ja Rootsi õpilased on piirangute kehtestamise suhtes negatiivsemalt meelestatud, kõige positiivsemalt suhtusid võrdlusriikidest piirangutesse Norra õpilased.

Sugude arvestuses (vt joonis 4.2) ilmnevad kõige suuremad erinevused vastustes küsimusele, kas riik võib kuulutada seadusevastaseks inimeste lahkumise kodust ilma mõjuva põhjuseta (selle väitega oli nõus 33% poistest ja 19% tüdrukutest). Poisid on üldiselt kodanikuvabaduste piiranguid toetavamatel seisukohtadel, sarnased hoiakud peegelduvad arusaamades avalike kogunemiste ja protestiaktisioonide keelustamise kohta. Huvitav on, et koolide sulgemise suhtes on poisid positiivsemalt meelestatud kui tüdrukud.

Analüüsides õpilaste vastuseid kooli õppekeele alusel, ilmnevad statistiliselt olulised erinevused kokku kaheksa väite puhul, eriti suur oli vastanute arusaamade erinevus majanduspiirangute kehtestamises, millesse suhtusid eesti õppekeelega koolide õpilased palju soosivamalt. 70% eesti õppekeelega kooli õpilastest leidis, et riik võib eriolukorra tingimustes sulgeda koole ja ärisid, sellel seisukohal oli 33% vene õppekeelega kooli õpilastest. Erinevused esinevad ka teiste küsimuste puhul, nii näiteks leidis 77% eesti õppekeelega kooli õpilastest, et valitsus võib seada reisipiiranguid, sellel seisukohal oli 54% vene õppekeelega kooli õpilastest.

4.3. USALDUS INSTITUTSIOONIDE VASTU

Kodanike ja noorte riigist võorandumine ja vähenenud usaldus nii inimeste kui riigiinstitutsioonide vastu on üks suurimaid demokraatia proovikivisid, sest seab küsimärgi alla ühiskonna kui terviku sidususe ja tajutud ühtsustunde. Õpilaste usaldust riigiinstitutsioonide, meedia, kooli ja inimestevaheliste suhete vastu kaardistab kokku 16 väidet (tabel 4.4), esimest korda uuriti ka seda, kuivõrd usaldavad õpilased õpetajaid ja teadlasi.

IEA 2016. aasta uuringu tulemused näitasid, et õpilaste usaldus võimuinstitutsioonide vastu on kasvanud, 2022. aasta tulemused viitavad vastupidisele suunale (vt tabel 4.3). Kõikides riikides on usaldus parlamendi (keskmiselt -11%), kohtuvõimu (keskmiselt -6%) ja meedia (keskmiselt -6%) vastu langenud, ka Eesti õpilased usaldavad valitsust, kohtuvõimu ja meediat varasemaga võrreldes vähem. Väidete koondskoori

Tabel 4.3. Usaldus institutsioonide vastu, nende õpilaste osakaal (%), kes usaldasid mainitud institutsiooni „täiesti“ või „üsna palju“

Riik	Riigi valitsus			Riigi parlament			Kohus			Traditsiooniline meedia		
	2022	2016	Muutus 2022–2016	2022	2016	Muutus 2022–2016	2022	2016	Muutus 2022–2016	2022	2016	Muutus 2022–2016
Eesti	71	73	–2	57	56	1	73	76	–3	44	47	–3
Läti	51	60	–8	43	46	–2	65	71	–6	45	51	–6
Leedu	68	74	–6	52	51	1	74	80	–6	56	65	–9
Holland	73	70	3	66	63	3	84	78	7	59	47	12
Norra	86	79	7	81	77	4	82	76	6	67	48	18
Rootsi	78	79	–1	76	79	–2	78	82	–4	58	54	3
ICCS 2022 keskmine	53			48			66			50		

Statistiliselt olulised muutused on märgitud paksus kirjas.

Tabel 4.4. Õpilaste hinnangud erinevate institutsioonide usaldusvärsusele, nende õpilaste osakaal sugude ja õppekeelte kaupa, kes usaldasid mainitud institutsiooni „täiesti“ või „üsna palju“

	Poisid	Tüdrukud	Vene õppekeel	Eesti õppekeel
Eesti valitsus	75%	67%	67%	72%
Sinu linna-/vallavalitsus	72%	64%	64%	70%
Kohtud	76%	71%	65%	76%
Politsei	73%	72%	70%	74%
Erakonnad	39%	28%	43%	30%
Riigikogu	63%	49%	64%	55%
Traditsiooniline meedia	45%	43%	28%	49%
Sotsiaalmeedia	28%	28%	31%	27%
Eesti kaitseväge	76%	74%	60%	80%
Teadlased	79%	81%	76%	81%
Sinu õpetajad	63%	56%	60%	60%
Koolid üldiselt	58%	53%	54%	56%
Ühinenud Rahvaste Organisatsioon	57%	52%	59%	53%
Inimesed üldiselt	39%	25%	37%	31%
Euroopa Komisjon	70%	62%	61%	67%
Europarlament	72%	65%	64%	70%

alusel loodud õpilaste institutsionaalset usaldust mõõtev skaala (S_INTRUST) näitab, et Eesti õpilased paistavad üleüldises riikide võrdluses silma siiski suurema usaldusega riigiinstitutsioonide vastu ja see käib eelkõige suuremate ühiskonnaalaste teadmistega õpilaste kohta. Skaala keskmine punktisumma oli 48, Eesti õpilaste tulemus 51, suured olid tulemused ka Norras (54), Rootsis (51) ja Hollandis (54).

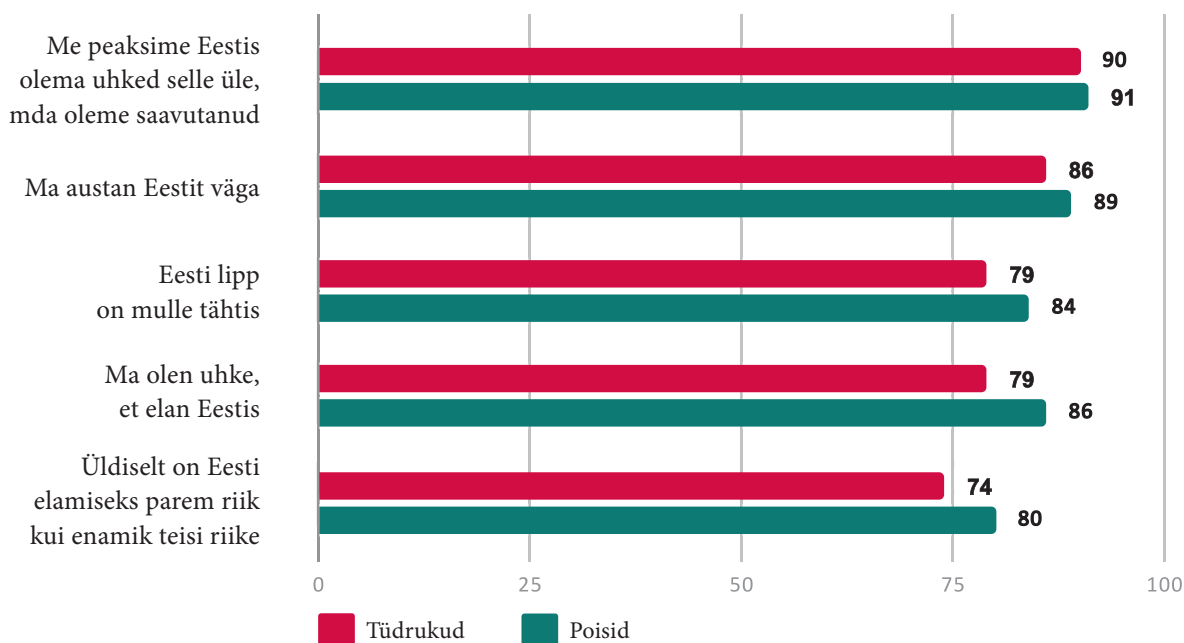
Eesti õpilased usaldasid valdavalt kõige enam teadlasi (80%), Eesti kaitseväge (76%) ja politseid (73%), kõige vähem sotsiaalmeediat (28%), erakondi (33%) ja inimesi üldiselt (33%). Märkimist väärib, et 2016. aastaga võrreldes on usaldus inimeste vastu langenud 13% ja võrreldes 2009. aastaga on inimestevaheline usaldus langenud kokku 25%. Samas on õpilaste usaldus õpetajate vastu võrdlemisi suur (60%), õpetajaid usaldatakse enam kui kooli (56%).

Võrreldes õpilaste vastuseid sugude kaupa (vt tabel 4.4), ilmneb, et poisid annavad kõrgemaid hinnanguid poliitiliste institutsioonide usaldusväärsusele (riigikogu, linna- või vallavalitsus ja erakonnad, samuti Euroopa Liidu institutsioonid), koolile, õpetajatele, politseile ja kohtutele, tüdrukud on usaldavamad vaid teadlaste suhtes. Märkimisväärne on poiste ja tüdrukute erinev suhtumine inimeste usaldamisse. Tüdrukutest peab teisi pigem usaldusväärseks 25%, poistest 39%. Seisukohti mõjutab ka kooli õppekeel. Huvitav on, et vene õppekeelega koolide õpilased on erakondade ja parlamendi suhtes usaldavamad kui eesti õppekeelega koolide õpilased, ent usaldavad tunduvalt vähem Eesti kaitseväge ja kohtuvõimu. Samuti usaldavad vene õppekeelega koolide õpilased teadlasi eesti õppekeelega koolide õpilastest veidi vähem, samas on eesti ja vene õppekeelega koolide õpilaste usaldus kooli ja õpetajate vastu pea samal tasemel. Vene õppekeelega kooli õpilaste usaldus inimeste vastu on suurem kui eesti õppekeelega kooli õpilastel.

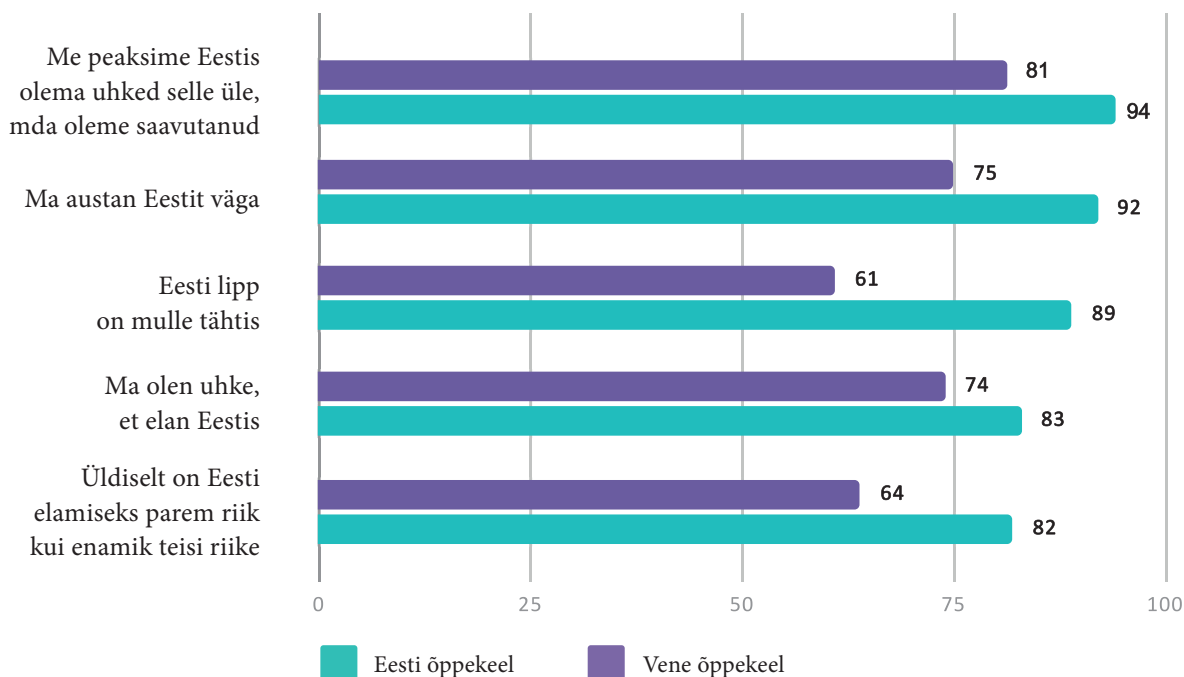
4.4. PATRIOTISM

Patriotismi ehk kodumaarmastuse võib jagada sisuliselt kaheks: autoritaarseks ja demokraatlikuks patriotismiks. Kui esimene neist rõhutab oma riigi üliluslikkust võrreldes teiste riikidega, peab oluliseks pimedat lojaalsust riigile ja mõistab vastuolusid probleemina, siis teine käsitus keskendub jagatud demokraatlike väärtuste olulisusele, rõhutab kriitiliste ja osalevate kodanike tähtsust ning ebakõladega koos elama õppimise väärtust (Westheimer, 2006). ICCSi uuringus uuriti õpilaste suhtumist oma riiki viie väitega. Õpilased olid üldiselt kõige enam nõus väidetega, mis puudutasid uhkust oma riigi ja selle saavutuste üle, nii näiteks leidis 91% õpilastest, et peame olema uhked selle üle, mida oleme saavutanud, pisut vähem nõustuti väitega „ma austan Eestit“ (87%) või „olen uhke, et elan Eestis“ (83%). Eesti riigi sümboleid, nt lippu, pidas iseenda jaoks oluliseks 82% vastanutest. Kõige vähem nõustuti väitega, et Eesti on elamiseks parem riik kui enamik teisi riike (77%).

Võrreldes vastuseid sugude kaupa (joonis 4.3.), ilmnnes, et poisid on üldiselt patriootilisemalt meelestatud, kõige rohkem erinesid vastanute hinnangud selle kohta, mil määral nad tunnevad uhkust, et elavad Eestis (tüdrukud 79%, poisid 86%). Soost enam mõjutas vastanute suhtumist patriotismi kooli õppekeel (joonis 4.4.).

Joonis 4.3. Nende õpilaste osakaal (%) sugude kaupa, kes vastasid Eesti riiki puudutavate väidete kohta „täiesti nõus“ või „nõus“

Joonis 4.4. Nende eesti ja vene õppekeelega koolide õpilaste osakaal (%), kes vastasid Eesti riiki puudutavate väidete kohta „täiesti nõus“ või „nõus“

Nii pidas Eesti lippu tähtsaks 61% vene õppekeelega koolide õpilastest ja 89% eesti õppekeelega koolide õpilastest. 64% vene õppekeelega kooli õpilastest nõustus, et üldiselt on Eesti elamiseks parem riik kui enamik teisi riike, sellel seisukohal oli 82% eesti õppekeelega kooli õpilastest.

Võrreldes õpilaste hinnanguid 2016. aasta uuringu tulemustega, ilmneb positiivsena, et kui 2016. aastal pidas Eestit parimaks paigaks, kus elada, 49% vene õppekeelega kooli õpilastest ja 75% eesti õppekeelega kooli õpilastest, siis 2022. aastal on selle seisukohaga nõus palju rohkem noori: 64% vene ja 82% eesti õppekeelega kooli õpilastest.

4.5. ÕPILASTE TOETUS SOOLISELE VÕRDÕIGUSLIKKUSELE

Üldine ja jagatud arusaam, et inimestele peavad olema tagatud võrdsed võimalused, olenemata nende soost (või ka vanusest, rahvusest jms), on kaasaegse demokraatia lahutamatu tunnus. IEA uuringutes on neid teemasid käsitletud alates 1999. aastast. 2022. aasta ICCS uuringus mõõdeti õpilaste toetust soolisele võrdõiguslikkusele seitsme väite abil.

Väidete alusel loodi soolise võrdõiguslikkuse koondindeks. ICCS uuringus osalenud riikide õpilaste hoiakud soolisse võrdõiguslikkusesse on 2016. aastaga võrreldes keskmiselt vähe muutunud (positiivsed hoiakud on suurenenud 1,6 skaalapunkti võrra 2016. aasta uuringuga võrreldes). Positiivsete hoiakutega soolise võrdõiguslikkuse suhtes paistsid kõige enam silma Taibei (Hiina), Prantsusmaa, Itaalia ja võrdlusriikidest Rootsi noored. Kõikide nende riikide puhul olid tulemused vähemalt 3 punkti võrra suuremad ICCS keskmisest. Soolist võrdõiguslikkust toetasid palju vähem aga endiselt Bulgaaria, Serbia, Colombia ja Sloveenia õpilased, seejuures on viimati mainitud riikides hoiakud liikunud negatiivses suunas. Meie võrdlusriikidest (vt tabel 4.5)

Tabel 4.5. Õpilaste toetus soolisele võrdõiguslikkusele, võrdlusriikide koondskoorid

Riik	2022	2016	2009	Muutus (2022 - 2016)	Muutus (2022 - 2009)
Eesti	51 (0.4)	51 (0.3)	49 (0.3)	0.5 (0.6)	2.4 (0.7)
Läti	48 (0.2)	46 (0.2)	46 (0.2)	1.9 (0.5)	2.4 (0.6)
Leedu	51 (0.3)	49 (0.2)	48 (0.2)	2.3 (0.5)	3.0 (0.7)
Holland	52 (0.4)	52 (0.3)		-0.2 (0.6)	
Norra	55 (0.2)	57 (0.2)	54 (0.3)	-1.9 (0.4)	0.8 (0.6)
Rootsi	56 (0.3)	57 (0.2)	55 (0.3)	-0.8 (0.5)	1.1 (0.7)
ICCS keskmine	52 (0.1)				

Statistiliselt olulised muutused on märgitud paksus kirjas.

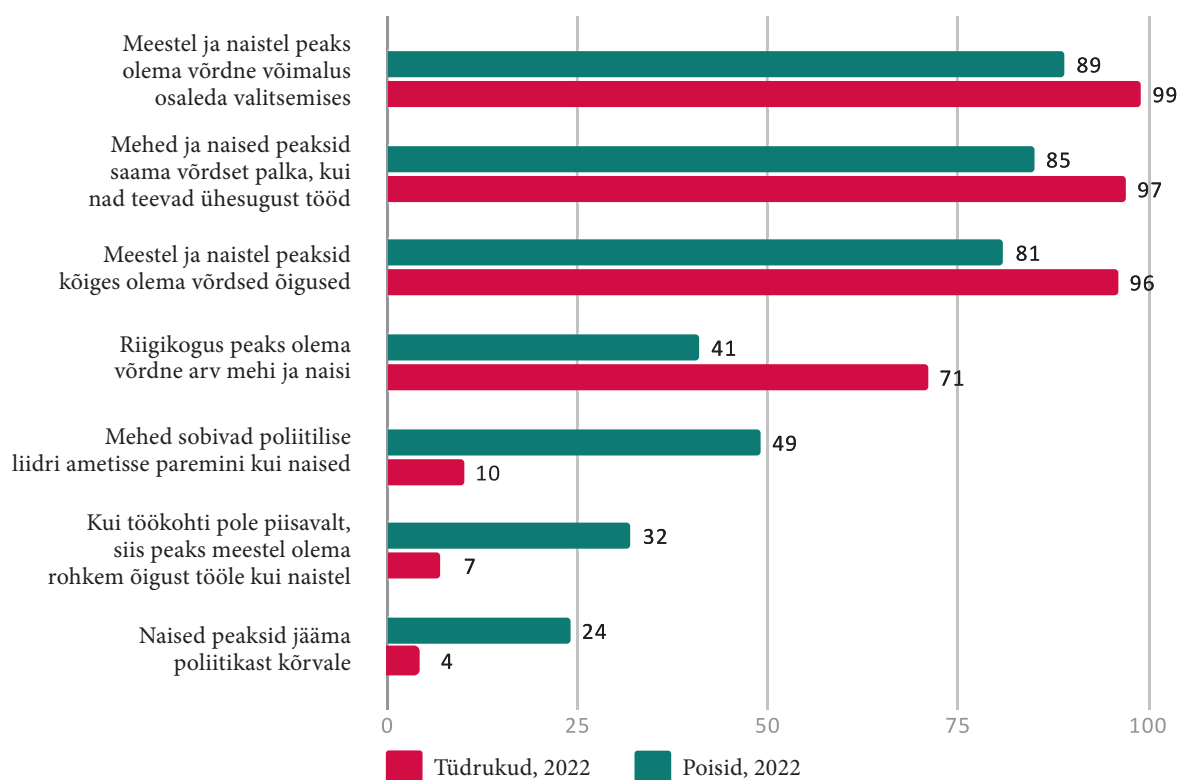
kuulus vähese toetusega riikide gruppi Läti. Võrreldes 2009. aastaga, on Eesti õpilaste hoiakud liikunud positiivsemas suunas 2,4 punkti võrra, Leedu õpilaste hoiakud 3,0 punkti võrra (samas viimases voorus vaid 0,4), tipus on 55 punktiga Norra.

Kõikide uuringus osalenud riikide puhul ilmnes positiivne seos kõrgema teadmiste taseme ja positiivsema suhtumise vahel. Niisamuti toetasid tüdrukud kõikide riikide arvestuses soolise võrdõiguslikkuse põhimõtteid poistest palju enam, eriti suur erinevus oli kõikide Balti riikide, aga ka Norra õpilaste puhul. Rootsis oli vahe võrdlusriikide arvestuses väikseim, seal on noormeeste suhtumise näitaja ICCS keskmisest 5 punkti võrra kõrgem. Eesti poiste suhtumise näitaja on aga allapoole ICCS keskmist ning Läti poiste suhtumise näitaja oli ICCS madalaimate hulgas koos Bulgaaria ja Serbia poiste omadega, ent ka Läti tüdrukute suhtumise näitaja oli erinevalt Eesti ja Leedu tüdrukutest ICCS keskmisest madalam.

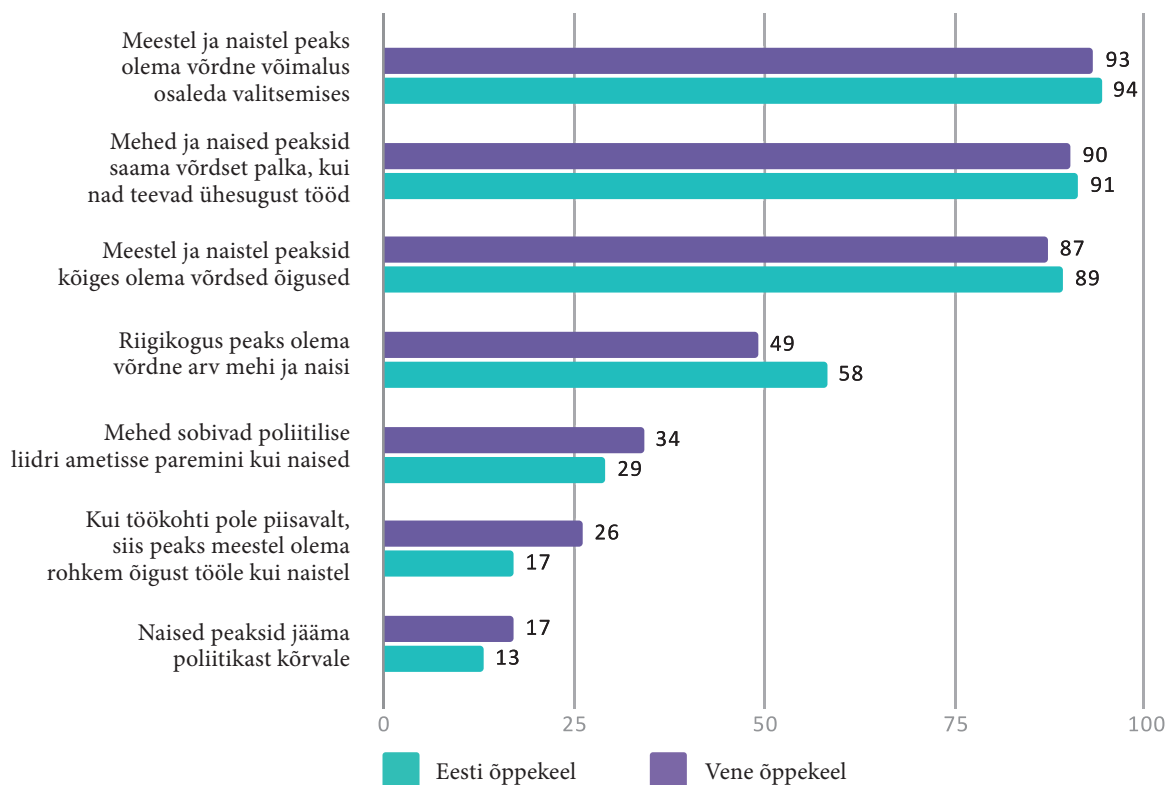
Ilmneb, et Balti riikide õpilaste madalam teadmiste tase (alla B-saavutustaseme) ja mittetoetav suhtumine võrdsuse teemadesse on omavahel tugevalt seotud. See tähendab, et madalama teadmiste tasemega õpilaste suhtumise näitajad on nii Eestis, Leedus ja kõige enam Lätis ICCS keskmisest palju madalamad. Põhjamaades selline seos välja ei joonistu: ka madalama teadmiste tasemega õpilaste toetus võrdsuse teemadele on üle ICCS keskmise, näiteks Rootsis 4 punkti võrra.

Joonised 4.5 ja 4.6 illustreerivad Eesti õpilaste hoiakute erinevusi õppekeelte ja sugude kaupa. Eesti õpilaste seas on aastatega märkimisväärse muutuse läbi teinud toetus väitele, et mehed sobivad poliitilise liidri ametisse paremini kui naised. Kui 1999. aastal oli sellega nõus 42% Eesti õpilastest, siis 2016. aastal vaid 26 %. Kuid 2022. aasta tulemustes on see näitaja teinud taaskord hüppe ülespoole: 30% Eesti õpilastest, täpsemalt 34% vene õppekeelega koolide õpilastest ning 29% eesti õppekeelega koolide õpilastest arvavad, et poliitilise liidri roll sobib meestele paremini. Ent veelgi markantsem on poiste ja tüdrukute hinnangute erinevus: pea pooled poisid jagavad eeltoodud seisukohta ning samas vaid 10% tüdrukutest, mis viitab sellele, et hüpe ülespoole on toimunud poiste hinnangute muutumise arvelt. Sama tendentsi kinnitab ka hoiakute erinevus seoses väitega „naised peaksid jääma poliitikast kõrvale“: pea veerand (24%) poistest ning vaid 4% tüdrukutest toetas seda seisukohta. 2016. ja 2022. aasta uuringu tulemuste võrdlus (võrdlusest jäi välja 7. küsimus, kuna see oli sõnastuse poolest erinev) näitab selgesti, et kui tüdrukute hoiakud on iga küsimuse puhul liikunud toetavamas suunas, siis poistel vastupidi, hoiak soolise võrdõiguslikkusega seotud teemade suhtes on teinud võrdlemisi suure hüppe negatiivses suunas, keskmiselt 9% kõikide küsimuste arvestuses. Eriti tähelepanuväärne on poiste hoiakute tagurlikumaks muutumine küsimuste puhul, mis puudutavad naiste rolli ja osalust poliitikas (vt joonis 4.7).

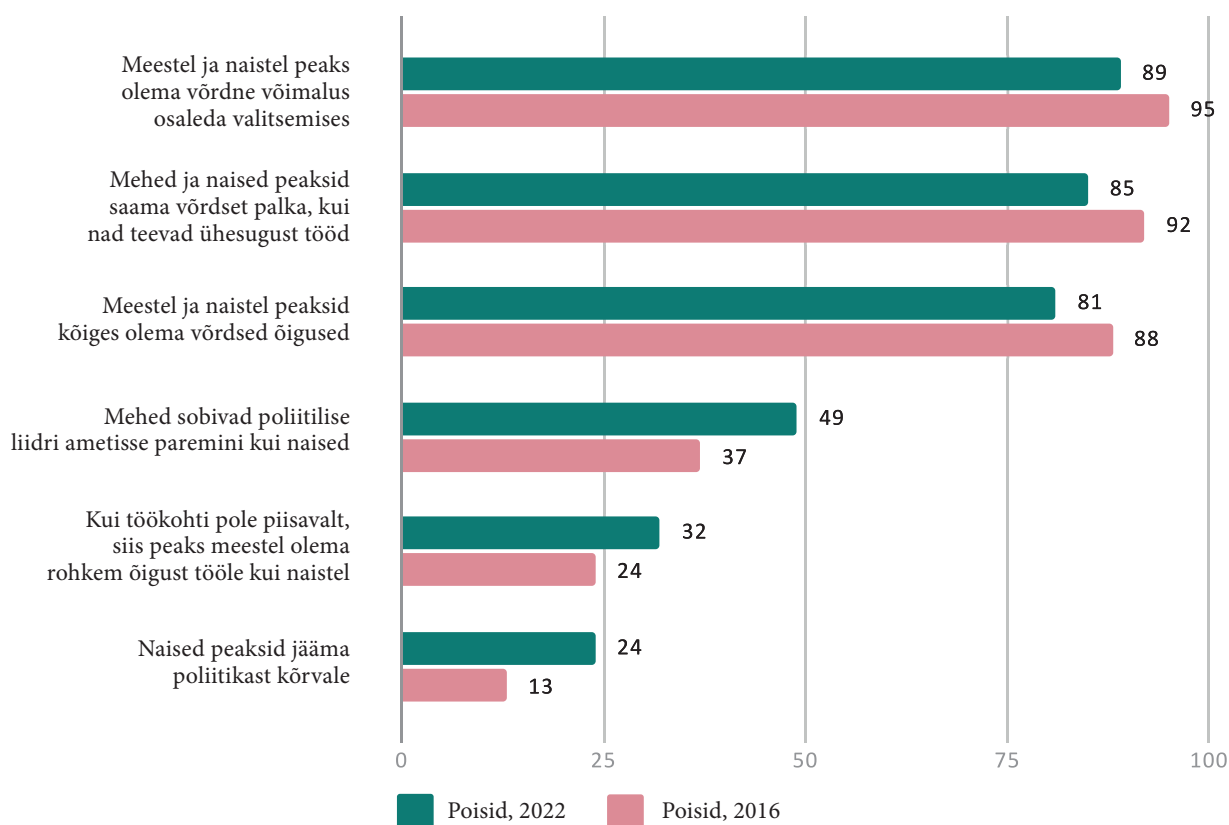
Kokkuvõttes on eesti õppekeelega koolide õpilaste hoiakud soolise võrdõiguslikkuse suhtes toetavamad (eestikeelse õppekeelega koolide õpilaste hoiakud on keskmiselt

Joonis 4.5. Toetus naiste ja meeste võrdsetele võimalustele, nende õpilaste osakaal (%), kes olid väitega „täiesti nõus“ või „nõus“

Joonis 4.6. Toetus naiste ja meeste võrdsetele võimalustele õppekeele järgi, nende õpilaste osakaal (%), kes olid väitega „täiesti nõus“ või „nõus“

Joonis 4.7. Poiste hoiakute võrdlus (2016 ja 2022). Toetus naiste ja meeste võrdsetele võimalustele, nende õpilaste osakaal (%), kes olid väitega „täiesti nõus“ ja „nõus“

Tabel 4.6. Õpilaste toetus soolisele võrdõigusslikkusele, indeksi keskväärus soo, sotsiaalmajandusliku tausta ja ühiskonnaalaste teadmiste järgi

Riik	Sooline keskmine		Sotsiaalmajandusliku tausta mõju		Ühiskonnaalaste teadmiste mõju	
	Poisid	Tüdrukud	Alla ICCS keskmise	Üle ICCS keskmise	Alla B-taseme	A- ja B-tase
Eesti	45	58	50	53	44	54
Läti	42	54	46	50	43	52
Leedu	45	58	49	54	45	55
Holland	47	58	50	54	47	55
Norra	49	61	53	57	48	58
Rootsi	52	61	54	58	48	59
ICCS keskmine	47	57	50	54	46	55

4% progressiivsemad). Suurem erinevus ilmneb tüdrukute-poiste võrdluses, kus meie tüdrukute hoiakud sarnanevad Põhjamaade õpilaste omadele või isegi ületavad nende riikide keskmisi tulemusi, aga poiste hoiakud on muutunud tagurlikumaks, sarnanedes Poola ja Rumeenia õpilaste hoiakutega. Sarnane tendents ilmnes ka soolise võrdõiguslikkuse monitooringust (2021), kus meeste hoiakud naiste juhtrolli suhtes ühiskondlikus elus, nt erasektori juhtpositsioonide suhtes leidsid sel korral varasemast vähem toetust (üldine toetus soolise võrdõiguslikkusega seotud teemadele on Eesti meeste seas pigem siiski suurenenud, eriti haritud noorte meeste hulgas, nt küsimuste puhul, mis puudutavad töö- ja pereelu ühitamist jms).

4.6. ÕPILASTE TOETUS ERI RAHVUSEST INIMESTE VÕRDSETELE VÕIMALUSTELE

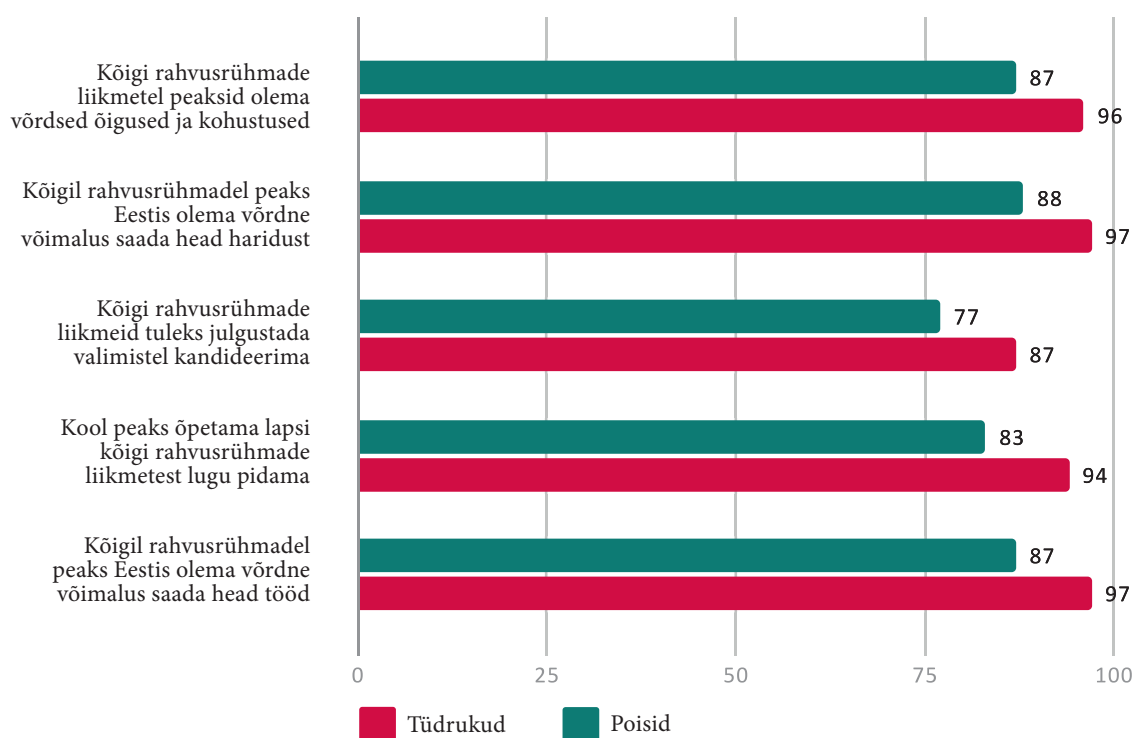
ICCS 2022 jätkas noorte hoiakute hindamist eri rahvusest inimeste võrdsete võimaluste suhtes. Olulisi muutusi hinnangutes viimase uuringuvooruga jooksul toimunud ei ole, küll aga on tulemused teistsugused 2009. aasta uuringuga võrreldes (toetavate hoiakute näitajad on tõusnud keskmiselt 2,2 skaalapunkti võrra). Eesti eristub võrdlusriikidest, kuna siinsete õpilaste hoiakud on alates 2009. aastast kõige vähem muutunud (0,8 skaalapunkti), seejuures on Eesti ainuke riik, kus õpilaste hoiakud on võrreldes 2016. aasta uuringuga muutunud vähemtoetavaks (–1,3 skaalapunkti).

Kõige progressiivsemate vaadete poolest paistsid silma Taipei (Hiina), Rootsi ja Norra õpilased. Võrdsete võimaluste tagamist eri rahvusest inimestele pidasid seevastu märksa ebaolulisemaks Läti õpilased.

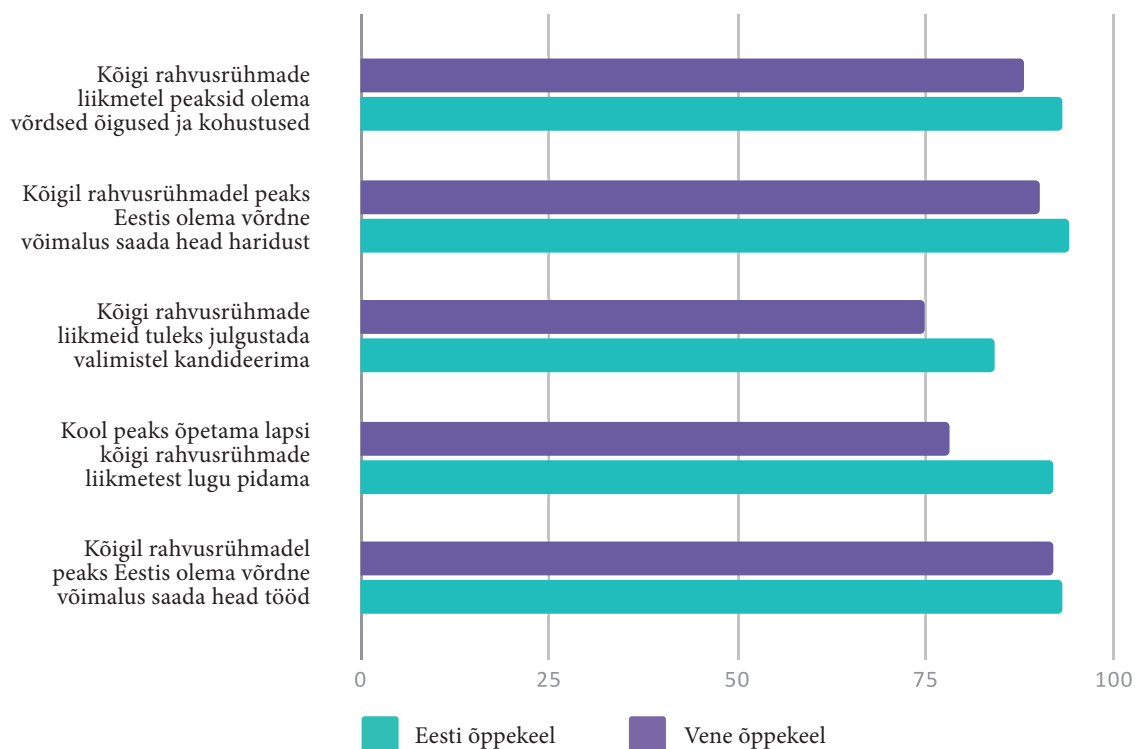
Tabel 4.7. Õpilaste toetus eri rahvusest inimeste võrdsetele võimalustele, indeksi keskväärts riigiti

Riik	2022	2016	2009	Muutused (2022—2016)	Muutused (2022—2009)
Eesti	51 (0.3)	53 (0.2)	51 (0.2)	-1.3 (0.5)	0.8 (0.6)
Läti	48 (0.2)	48 (0.2)	46 (0.2)	0.0 (0.5)	1.8 (0.5)
Leedu	54 (0.3)	53 (0.2)	50 (0.2)	0.8 (0.5)	3.7 (0.5)
Holland	49 (0.3)	49 (0.3)		0.5 (0.5)	
Norra	56 (0.3)	55 (0.2)	51 (0.3)	0.2 (0.5)	4.8 (0.6)
Rootsi	58 (0.3)	57 (0.3)	52 (0.3)	0.2 (0.5)	5.6 (0.6)
ICCS keskmine	52 (0.1)				

Statistiliselt olulised näitajad on märgitud paksus kirjas.

Joonis 4.8. Toetus rahvusrühmade õigustele ja kohustustele, nende õpilaste osakaal (%), kes olid väitega „täiesti nõus“ või „nõus“

Joonis 4.9. Toetus rahvusrühmade õigustele ja kohustustele õppekeele järgi, nende õpilaste osakaal (%), kes olid väitega „täiesti nõus“ ja „nõus“

Tabel 4.8. Õpilaste toetus eri rahvusest inimeste võrdsetele võimalustele, indeksi keskvärtus soo, sotsiaalmajandusliku tausta ja ühiskonnalaste teadmiste järgi

Riik	Soopõhine keskmine		Sotsiaalmajandusliku tausta mõju		Ühiskonnaalaste teadmiste mõju	
	Poisid	Tüdrukud	Alla ICCS keskmise	Üle ICCS keskmise	Alla B-taseme	B- ja A-tasemel
Eesti	49	54	50	53	45	53
Läti	46	50	46	49	44	51
Leedu	41	57	51	56	48	57
Holland	48	51	48	51	46	51
Norra	53	58	54	57	50	58
Rootsi	55	60	56	59	51	59
ICCS keskmine	50	54	51	53	48	54

Statistiliselt olulised näitajad on märgitud paksus kirjas.

Õpilaste hoiakuid mõjutas märkimisväärselt nende ühiskonnalaste teadmiste tase (tabel 4.8), B- ja A-tasemel teadmistega õpilaste hoiakud oli seejuures märkimisväärselt toetavamad ja kui ICCS keskmine (alla B-taseme ja üle B-taseme teadmistega õpilaste toetuse vahe) oli 6 skaalapunkti, siis Eesti õpilaste puhul isegi 8 skaalapunkti. Võrdlusriikidest oli see nii ka Leedus ja Rootsis (vastavalt 9- ja 8-skaalapunkti vahe). Ka tüdrukute toetus eri rahvusest inimeste võrdsetele võimalustele oli ICCS 2022 uuringus poiste omast kõigis riikides suurem, nii ka Eestis (keskmiselt 10% kõikide küsimuste arvestuses (vt joonis 4.8).

Õppekeelt silmas pidades oli vahe mõnevõrra väiksem (keskmiselt 7% kõikide küsimuste arvestuses), ent peaaesjalikult lahknesid eesti ja vene õppekeelega õpilaste hoiakud kahe väite puhul: „kool peaks õpetama lapsi kõigi rahvusrühmade liikmetest lugu pidama“ ja „kõigi rahvusrühmade liikmeid tuleks julgustada valimistel kandideerima“, seejuures olid eesti õppekeelega koolide õpilaste hoiakud toetavamad.

KOKKUVÕTE

See peatükk andis ülevaate õpilaste hoiakutest demokraatia alusväärtuste suhtes. Hoiakuid mõjutas nii sugu kui rahvus, samuti õpilaste ühiskonnaalased teadmised, samas pole nende aspektide mõju kõigile teemadele ühetaoline. Poisid toetavad pigem suuremat vajaduspõhist riigivõimu sekkumist demokraatia toimimisse, on patriootlikumalt meelestatud ja usaldavad nii inimesi kui poliitilisi institutsioone

enam, samas on nende vaated soolise võrdõiguslikkuse teemadele tühikute oluliselt tagurlikumad ning naiste osalemist ühiskondlik-poliitilises elus toetatakse varasemast vähem.

Sellele, et tajutud seotustunne ei ole mitmekultuurilises ühiskonnas määratletav üksnes poliitilis-kultuuriliste väärtuste kaudu, vaid seda mõjutab sotsiaalmajanduslik taust, viitavad vene õppekeele koolide õpilaste hoiakud demokraatia ja sellele ohtlike olukordade suhtes: vene õppekeele kooli õpilaste suhtumine majanduspiirangute rakendamisse eriolukorras oli märkimisväärselt negatiivsem kui eesti õppekeele koolide õpilaste oma.

Üheks suuremaks murekohaks on siinsete tulemuste põhjal inimestevahelise usalduse jätkuv vähenemine. Eesti õppekeele koolile ülemineku reformi valguses on positiivne, et nii eesti kui vene õppekeele kooli õpilased usaldavad õpetajaid ja kooli, samuti on vene õppekeele kooli õpilaste üldine usaldus inimeste vastu suurem kui eesti õppekeele kooli õpilastel. Kui õpetajad ja hariduspoliitika kujundajad mõistavad oma eetilist vastutust kõigi osapoolte ees, ning tegutsevad üheskoos, tekib suurepärane võimalus luua ühine tähendusruum, mis toetab kõigi õpilaste arengut.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Schulz, W., Fraillon, J., Losito, B., Agrusti, G., Ainley, J., Damiani, V., & Friedman, T. (2023). *IEA International Civic and Citizenship Education Study 2022. ICCS 2022 international report*. Amsterdam: IEA.
- Westheimer, J. (2006). Politics and Patriotism in Education. *Phi Delta Kappa*, 87 (8), 608–620.

5.

Õpilaste arusaamad kodanikurollist ja kodanikuosalus

Tanja Dibou

Käesolev peatükk käsitleb kodanikuosalust, keskendudes õpilaste huvile poliitika ja ühiskonna vastu, nende enesetõhususele kodanikena, osalusele kogukonnas ja laiemas ühiskonnas, suhtumisele erakondadesse ning tulevasele poliitilisele osalusele, sealhulgas valimiskäitumisele ja valmisolekule oma seisukohti erinevatel viisidel avaldada.

Kodanikuosalus ei piirdu ainult poliitilise osalusega, vaid hõlmab ka motivatsiooni ja uskumusi, mis suunavad inimesi aktiivselt panustama oma kogukonna ellu, mitte ainult poliitikaga seotud aspektides (Putnam, 1993, 665). See hõlmab inimeste valmisolekut ja usku oma võimesse ühiskonnas aktiivselt kaasa lüüa.

5.1. NOORTE HUVI POLIITILISTE JA ÜHISKONDLIKE TEEMADE VASTU

ICCS 2022 uuringus küsiti õpilastelt, kui võrd nad ise ja nende vanemad on huvitatud poliitilistest ja ühiskondlikest teemadest. Huvi poliitiliste ja ühiskondlike teemade vastu peetakse sageli kodanike kaasamise eeltingimuseks (Verba, Schlozman, & Brady, 1995; Prior & Bougher, 2018). Varasemad uuringud kinnitavad, et õpilaste huvi on positiivses seoses eeldatava kodanikuaktiivsusega tulevikus (Schulz *et al.*, 2018).

ICCS 2022 uuringu tulemused näitavad, et poliitilistest ja ühiskondlikest teemadest on väga huvitatud või üsna huvitatud kolmandik (33%) Eesti 8. klasside õpilastest. Ka ICCS 2022 riikides keskmiselt on noorte huvi poliitika vastu väike (31%). Võrreldes ICCS 2016 uuringuga on Eesti noorte huvi poliitika vastu jäänud üldjoontes samaks ehk langenud 1% (tabel 5.1).

Tabel 5.1. Õpilaste ja nende vanemate huvi poliitiliste ja ühiskondlike teemade vastu (nende õpilaste osakaal (%), kes vastasid, et nemad või nende vanemad on neist teemadest „väga huvitatud“ või „üsna huvitatud“, 2016–2022)

	Õpilased			Vanemad
	2022	2016	Erinevus (2022 ja 2016)	2022
Eesti	33 (1,5)	34 (1,3)	-1 (2,0)	57 (2,2)
Läti	26 (0,9)	28 (0,9)	-2 (1,3)	51 (2,0)
Leedu	35 (0,9)	36 (1,1)	-1 (1,4)	54 (1,6)
Holland	20 (1,0)	18 (1,1)	2 (1,5)	47 (2,4)
Norra	31 (0,7)	31 (0,9)	0 (1,2)	59 (1,7)
Rootsi	38 (1,1)	44 (1,2)	-6 (1,7)	66 (1,7)
ICCS keskmine	31 (0,2)	31 (0,3)	0 (0,4)	56 (0,5)

Õppekeele võrdluses Eesti õpilaste seas märkimisväärsed erinevusi ei ole. Poliitilistest ja ühiskondlikest teemadest on huvitatud 31% eesti õppekeelega koolide õpilastest ja 33% vene õppekeelega õpilastest. Võrreldes ICCS 2016 uuringu tulemustega on eesti õppekeelega õpilaste huvitatuse tase langenud 2,8% ja vene õppekeelega õpilaste huvitatuse tase 0,7%.

Vanemate huvi poliitika ja ühiskonnaasjade vastu mõjutab ka noorte huvitatust. Uuringus märkis üle poole õpilastest (keskmiselt 56%), kelle arvates nende vanemad või hooldajad on huvitatud poliitikast, et nad on ka ise poliitilistest ja ühiskondlikest teemadest huvitatud. Samas tunneb vaid iga viies õpilane, kelle arvates nende vanemad/hooldajad ei ole poliitikast huvitatud, huvi poliitika ja ühiskonna vastu.

5.2. ÕPILASTE ENESETÕHUSUS KODANIKUNA

Enesetõhusus kodanikuna on usk oma võimetusse korraldada ja viia ellu tegevusi ühiskonnas soovitud eesmärkide saavutamiseks. Uuringud näitavad, et see usk oma võimetusse on oluline kodanikuaktiivsuse motivatsiooni allikas (Toots, 2017). Teaduskirjanduses seostatakse õpilaste enesetõhususe arendamist kodanikuna kodanikuhariduse eesmärkidega koolis (Schulz *et al.*, 2022).

ICCS 2022 uuringus mõõdeti õpilaste enesetõhusust kodanikuna seitsme väite põhjal:

- 1) oma seisukoha kaitsmine vastuolulises poliitilises või sotsiaalses küsimuses (keskmiselt 70% noortest väitis, et saavad sellega „väga hästi“ ja „üpris hästi hakkama“);
- 2) kandideerimine õpilasesindusse (58%);
- 3) õpilasgrupi organiseerimine eesmärgiga koolis midagi muuta (61%);
- 4) vastuolulisel teemal peetava debati jälgimine (64%);
- 5) oma seisukohta sisaldava ajaleheartikli kirjutamine päevakajalisel teemal (59%);
- 6) oma klassi ees sotsiaalsest või poliitilisest probleemist rääkimine (54%);
- 7) poliitilist või ühiskondlikku küsimust puudutava teabe tõepära hindamine (62%).

ICCS 2022 uuringus osalenud riikide keskmine enesetõhususe näitaja on 51 skaalapunkti. Eesti õpilaste enesetõhusus kodanikuna jääb alla ICCS 2022 keskmise ja ei näita suuri muutusi võrreldes ICCS 2016 ja ICCS 2009 uuringu tulemustega (tabel 5.2).

Tabel 5.2. Õpilaste enesetõhusus kodanikuna CITEFFi skaalal, 2009–2022

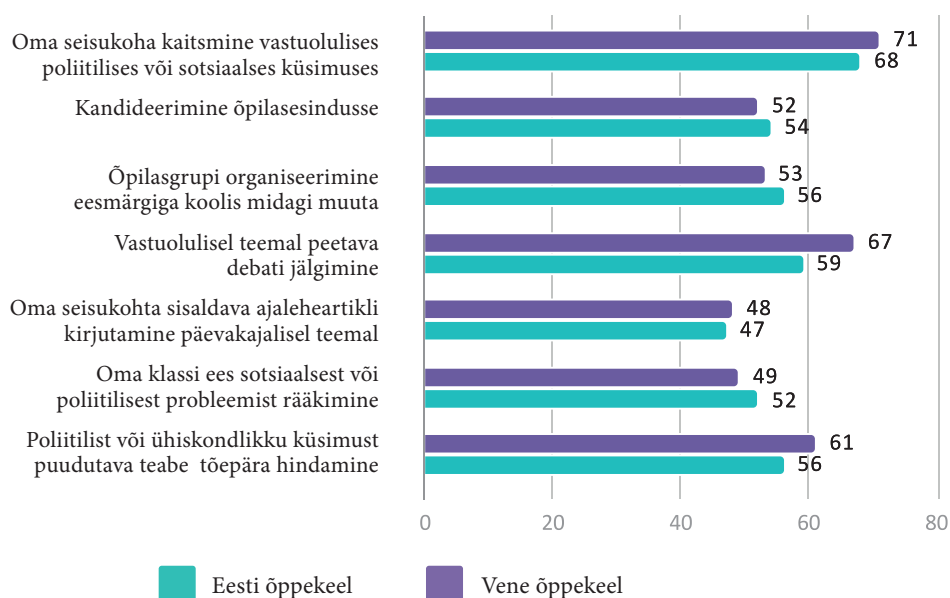
	2022	2016	2009	<i>Erinevus (2022 ja 2016)</i>	<i>Erinevus (2022 ja 2009)</i>
Eesti	49 (0,3)	49 (0,2)	48 (0,2)	0,2 (0,4)	1,2 (0,5)
Läti	49 (0,3)	48 (0,2)	49 (0,2)	1 (0,4)	–0,2 (0,5)
Leedu	50 (0,2)	51 (0,2)	50 (0,2)	–1 (0,4)	–0,2 (0,4)
Holland	48 (0,3)	48 (0,2)		–0,5 (0,4)	
Norra	50 (0,2)	51 (0,2)	49 (0,3)	–0,2 (0,4)	1,0 (0,5)
Rootsi	51 (0,3)	52 (0,2)	49 (0,3)	–0,6 (0,4)	2,0 (0,5)
ICCS keskmine	51 (0,1)	51 (0,1)	50 (0,2)	–0,2 (0,1)	1,2 (0,5)

Nii Eesti kui ka teiste riikide puhul ilmnes, et õpilaste enesetõhusus kodanikuna ja poliitikahuvi ning ühiskonnaalaste teadmiste tase on omavahel seotud (tabel 5.3). Mida suurem on õpilase huvi poliitiliste ja ühiskondlike teemade vastu, seda kõrgemad on ka enesetõhususe näitajad (Eesti puhul on see vahe 6 punkti ja muude ICCS uuringus osalenud riikide keskmise puhul 5 punkti). Suurimat erinevust märgati Norras (8 punkti).

Ilmnes, et õpilaste enesetõhusus on seotud ka kõrgema ühiskonnaalaste teadmiste tasemega. Eesti puhul tuli esile kolme punkti suurune erinevus nende õpilaste, kelle ühiskonnaalased teadmised on alla B-taseme, ja nende õpilaste vahel, kelle teadmised on B-tasemel ja üle selle, ning sama ilmnes ka teiste Balti riikide puhul. Eestis on poisid tüdrukutest kodanikuna enesetõhusamad ühe ja Rootsis kahe punkti võrra. Kui vaadelda erinevusi õppekeelte kaupa, siis nii eesti- kui vene õppekeelega koolide õpilased usuvad, et suudavad oma seisukohti kaitsta vastuolulistel poliitilistel või sotsiaalsetel

Tabel 5.3. Õpilaste enesetõhusus kodanikuna soo ja õpilaste poliitikast ja ühiskondlikest teemadest huvitatuse taseme ja ühiskonnaalaste teadmiste taseme järgi CITEFFi skaalal

	Soopõhine keskmine		Huvi poliitiliste ja ühiskondlike teemade vastu		Ühiskonnaalaste teadmiste tase	
	Poisid	Tüdrukud	Mitte huvitatud	Väga või üsna huvitatud	Alla B-taseme	A- ja B-tasemel
Eesti	50 (0,4)	49 (0,3)	47 (0,3)	53 (0,3)	47 (0,5)	50 (0,3)
Läti	49 (0,4)	49 (0,4)	48 (0,3)	53 (0,5)	48 (0,5)	49 (0,4)
Leedu	50 (0,3)	50 (0,3)	48 (0,3)	52 (0,4)	49 (0,4)	50 (0,3)
Holland	48 (0,3)	47 (0,3)	47 (0,3)	51 (0,5)	48 (0,5)	48 (0,3)
Norra	51 (0,3)	50 (0,3)	48 (0,2)	56 (0,3)	50 (0,4)	51 (0,2)
Rootsi	52 (0,4)	50 (0,4)	49 (0,4)	55 (0,4)	51 (0,8)	51 (0,3)
ICCS keskmine	51 (0,1)	51 (0,1)	49 (0,1)	54 (0,1)	50 (0,1)	51 (0,1)

Joonis. 5.1. Õpilaste enesetõhusus kodanikuna õppekeele järgi (nende õpilaste osakaal (%), kes vastasid esitatud väidetele „väga hästi“ või „üpris hästi“)

teemadel (68% eesti õppekeeleaga õpilastest, 71% vene õppekeeleaga õpilastest), jälgida debatte vastuolulistel teemadel (59% eesti õppekeeleaga õpilastest, 67% vene õppekeeleaga õpilastest) ja hinnata poliitiliste või ühiskondlike küsimuste teabe tõepära (56% eesti õppekeeleaga õpilastest, 61% vene õppekeeleaga õpilastest). Vene õppekeeleaga õpilaste seas on siiski rohkem neid, kes kõikide tegevuste arvestuses märkis vastuseks, et ei saaks hakkama. Eesti õppekeeleaga õpilased tunnevad end kindlamana koolidemokraatiaga seotud aspektides, nagu õpilasesindusse kandideerimisel, õpilasgrupi organiseerimisel ja oma klassi ees sotsiaalsest või poliitilisest probleemist rääkimisel.

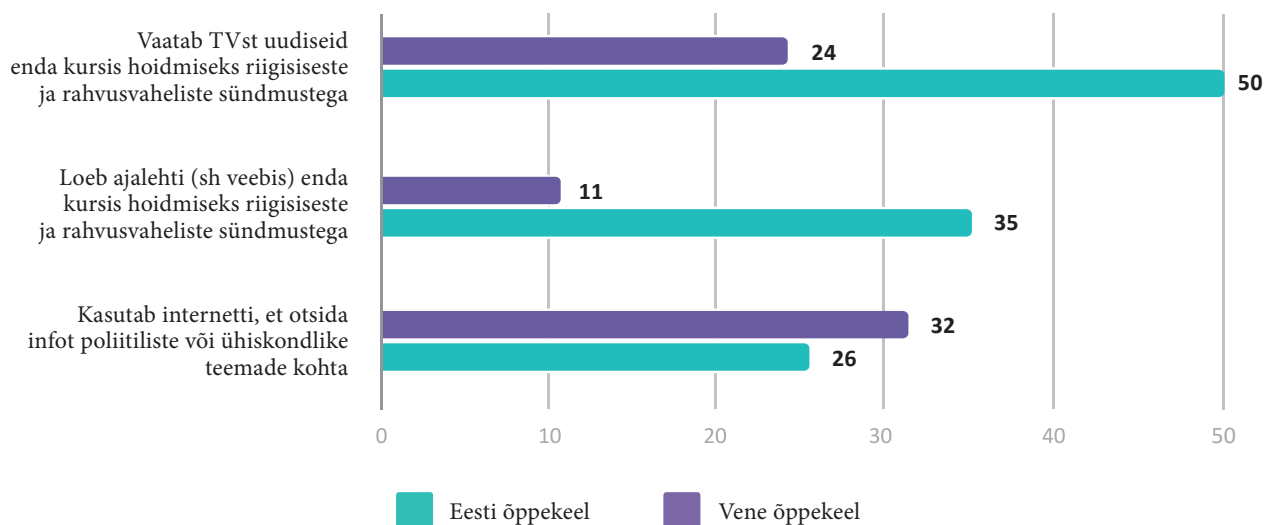
5.3. MEEDIA TARBIMINE POLIITILISTEL JA ÜHISKONDLIKEL TEEMADEL

Selleks, et olla aktiivne kodanik, on vaja teavet ühiskonnas toimuva kohta. Seega uuriti, milliseid meediakanaleid noored kasutavad enda poliitiliste ja ühiskondlike teemadega kursis hoidmiseks. ICCS 2022 uuringust selgub, et kõikides uuritud riikides kasutavad noored nende teemade jälgimiseks kõige enam televisiooni. Ka Eestis on televisioon populaarne: seda kasutab 44% õpilastest, vähem kasutatakse internetti (29%) ja loetakse ajalehti (sh veebis) (29%). Eesti noored vaatavad televisiooni veidi vähem kui ICCS 2022 riikide noored keskmiselt, kuid loevad rohkem ajalehti. Võrreldes 2016. aastaga on televisiooni jälgimine ja ajalehtede lugemine aga nii Eesti kui teiste riikide noorte seas vähenenud. Üks põhjus võib olla noorte vähenenud usaldus klassikalise meedia vastu. Võrreldes 2016. aastaga kasutavad Eesti noored uudiste leidmiseks rohkem internetti, kuid võrreldes teiste Balti riikidega kasutavad Eesti noored seda siiski vähem.

Vene õppekeelega koolide õpilased vaatavad eesti õppekeelega koolide noortega võrreldes ühiskonnaeluga kursisolekuks vähem televiisorit ja loevad vähem ajalehti, kuid kasutavad rohkem internetti (vt joonis 5.2).

Tabel 5.4. Meediatarbimine poliitilistel ja ühiskondlikel teemadel, nende õpilaste osakaal (%), kes teevad seda iga nädal (vähemalt kord nädalas), 2016–2022

	Vaatab TVst uudiseid enda riigisiseste ja rahvusvaheliste sündmustega kursis hoidmiseks			Loeb ajalehti (sh veebis) enda riigisiseste ja rahvusvaheliste sündmustega kursis hoidmiseks			Kasutab internetti, et otsida infot poliitiliste või ühiskondlike teemade kohta		
	2022	2016	Erinevus (2022 ja 2016)	2022	2016	Erinevus (2022 ja 2016)	2022	2016	Erinevus (2022 ja 2016)
Eesti	44(1,4)	65(1,1)	-21(1,7)	29(1,6)	30(1,4)	-1(2,1)	29(1,2)	26(1,2)	3(1,7)
Läti	33(1,2)	57(1,2)	-24(1,7)	18(0,9)	20(0,8)	-2(1,2)	34(1,1)	37(1,2)	-4(1,6)
Leedu	48(1,2)	73(1,0)	-24(1,6)	28(1,0)	23(1,1)	6(1,5)	40(1,1)	37(1,1)	2(1,6)
Holland	46(1,1)	63(1,3)	-16(1,7)	12(0,7)	18(1,2)	-6(1,4)	26(1,2)	10(0,7)	15(1,4)
Norra	39(0,8)	55(1,0)	-16(1,3)	29(0,7)	27(0,8)	2(1,1)	29(0,8)	27(0,7)	2(1,1)
Rootsi	50(1,0)	57(1,1)	-7(1,5)	13(0,6)	29(0,9)	-16(1,1)	26(0,8)	33(1,1)	-7(1,4)
ICCS keskmine	49(0,3)	66(0,3)	-17(0,4)	22(0,3)	25(0,3)	-3(0,4)	30(0,3)	31(0,3)	-1(0,4)

Joonis 5.2. Meediatarbimine poliitilistel ja ühiskondlikel teemadel õppekeelega järgi, (nende õpilaste osakaal (%), kes vastasid, et teevad seda „iga nädal“)

Vene õppekeele õpilaste seas on rohkem neid, kes mitte kunagi või peaaegu mitte kunagi ei vaata televiisorit enda riigisiseste ja rahvusvaheliste sündmustega kursis hoidmiseks ja veelgi rohkem neid, (70%) kes ei loe enda sündmustega kursis hoidmiseks ajalehti. Võib arvata, et üheks põhjuseks on see, et internetis on rohkem emakeelse info tarbimise võimalusi.

5.4. POLIITILISTE JA ÜHISKONDLIKE TEEMADE ÜLE ARUTLEMINE VÄLJASPOOL KOOLI

ICCS 2022 uuringus uuriti õpilaste informeerituse kujunemist poliitilistel ja ühiskondlikel teemadel väljaspool kooli toimuvate arutelude ja mõttevahetuste kaudu. Õpilastelt küsiti, kui sageli nad arutlevad poliitiliste ja ühiskondlike teemade üle vanemate ja sõpradega ning kuivõrd nad arutlevad vanemate ja sõpradega teistes maades toimuva üle.

2016. aastast on kasvanud nende noorte osakaal, kes arutavad igal nädalal ühiskonnasündmusi ja teistes maades toimuvate üle väljaspool kooli oma vanematega ja sõpradega. See tendents iseloomustab tabelis 5.5 vaadeldavat kuut riiki, kaasa arvatud Eestit. Arutelud teistes riikides toimuva üle on levinumad kui arutelud poliitiliste ja ühiskondlike teemade üle ning noored eelistavad vestluspartnerina vanemaid sõpradele. Eesti noored arutavad ICCS riikide keskmisest enam sõpradega poliitiliste ja ühiskondlike teemade ja teistes maades toimuva üle. Kuigi täna arutab sõprade või vanematega poliitika üle suurem hulk teismelisi kui 2016. aastal, on tähelepanuväärne, et ainult kolmandik noortest tunneb poliitika vastu huvi (vt tabel 5.5).

Tabel 5.5. Poliitiliste ja ühiskondlike teemade arutamine vanemate ja sõpradega (nende õpilaste osakaal (%), kes vastasid, et teevad seda iga nädal)

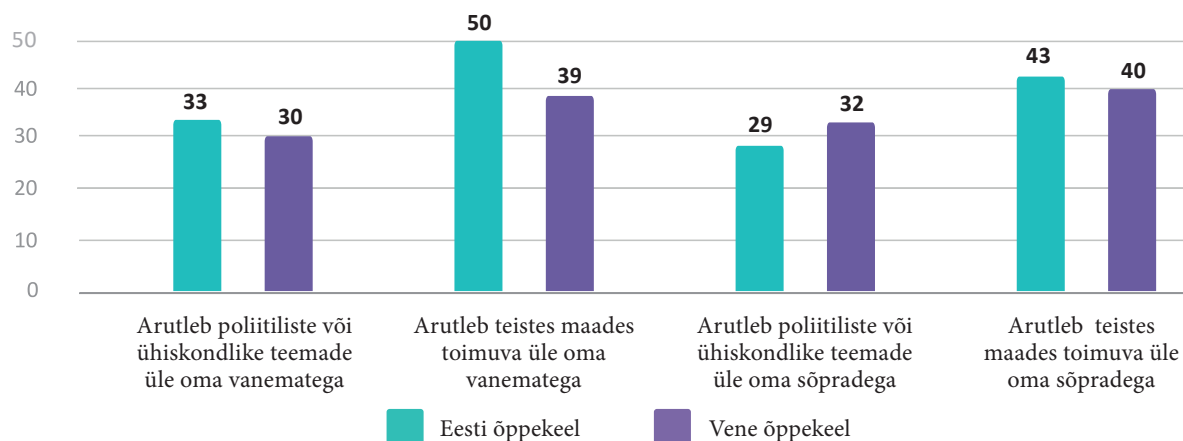
	Arutleb poliitiliste ja ühiskondlike teemade üle oma vanematega		Arutleb teistes maades toimuva üle oma vanematega		Arutleb poliitiliste ja ühiskondlike teemade üle oma sõpradega		Arutleb teistes maades toimuva üle oma sõpradega	
	2022	Erinevus 2022 ja 2016	2022	Erinevus 2022 ja 2016	2022	Erinevus 2022 ja 2016	2022	Erinevus 2022 ja 2016
Eesti	34 (1,6)	13 (2,0)	49 (1,6)	8 (2,0)	31 (1,4)	13 (1,7)	43 (1,3)	14 (1,7)
Läti	34 (0,9)	5 (1,3)	50 (1,1)	3 (1,7)	30 (0,9)	9 (1,3)	43 (1,1)	17 (1,4)
Leedu	46 (1,1)	20 (1,4)	59 (1,1)	9 (1,4)	38 (1,0)	19 (1,4)	49 (1,1)	15 (1,5)
Holland	27 (1,2)	7 (1,6)	53 (1,3)	7 (1,7)	14 (0,9)	5 (1,1)	25 (1,3)	8 (1,5)
Norra	35 (0,7)	11 (1,1)	52 (0,9)	10 (1,3)	21 (0,9)	10 (1,0)	37 (0,7)	14 (1,0)
Rootsi	39 (1,1)	12 (1,6)	57 (1,3)	10 (1,9)	26 (0,9)	5 (1,5)	41 (1,0)	9 (1,6)
ICCS keskmine	35 (0,3)	10 (0,4)	52 (0,3)	5 (0,4)	24 (0,2)	9 (0,3)	36 (0,2)	9 (0,4)

Esile tuli tugev positiivne seos õpilaste huvi ja aruteluaktiivsuse vahel. Noored, kellel on suurem huvi ühiskondlike ja poliitiliste teemade vastu, on aktiivsemad nendel samadel teemadel toimuvates koolivälistes aruteludes. Erinevus suurema ja väiksema huviga õpilaste vahel on 7 skaalapunkti, Eesti noorte puhul isegi 8 punkti. Kahepunktalise erinevuse tingib erinev sotsiaalmajanduslik taust ja ühiskonnaalaste teadmiste tase. Eesti õpilaste puhul on erinevus veelgi suurem ehk 3 punkti (tabel 5.6).

Tabel 5.6. Poliitiliste ja ühiskondlike teemade arutamine vanemate ja sõpradega õpilaste huvi järgi poliitiliste ja ühiskondlike teemade vastu ning ühiskonnaalaste teadmiste ja sotsiaalmajandusliku tausta järgi POLDISCi skaalal, 2022

	Huvi poliitiliste ja ühiskondlike teemade vastu		Ühiskonnaalaste teadmiste tase		Sotsiaalmajanduslik taust	
	Ei ole huvitatud	Üsna või väga huvitatud	alla B- taseme	A- ja B- tasemel	Alla ICCS keskmise	Üle ICCS keskmise
Eesti	52 (0,2)	60 (0,3)	53 (0,4)	56 (0,3)	53 (0,3)	56 (0,4)
Läti	53 (0,2)	60 (0,4)	53 (0,3)	56 (0,3)	53 (0,3)	56 (0,3)
Leedu	55 (0,2)	61 (0,3)	55 (0,3)	58 (0,2)	56 (0,3)	59 (0,2)
Holland	51 (0,2)	58 (0,4)	50 (0,4)	53 (0,3)	51 (0,4)	54 (0,3)
Norra	52 (0,1)	59 (0,2)	53 (0,3)	55 (0,2)	53 (0,2)	55 (0,2)
Rootsi	52 (0,2)	60 (0,2)	53 (0,4)	56 (0,2)	54 (0,3)	56 (0,3)
ICCS keskmine	52 (0,1)	59 (0,1)	53 (0,1)	55 (0,1)	53 (0,1)	55 (0,1)

Eesti õppekeelega koolide õpilased on vene õppekeelega koolide õpilastest aktiivsemad arutlema teistes maades toimuvate sündmuste üle. Nii eesti kui vene õppekeelega õpilased peavad teistes maades toimuvat sisepoliitilistest ja ühiskondlikest teemadest endiselt olulisemaks (joonis 5.3).

Joonis 5.3. Poliitiliste ja ühiskondlike teemade arutamine vanemate ja sõpradega õpilase õppekeele järgi (nende õpilaste osakaal (%), kes vastasid, et teevad seda iga nädal)

5.5. INTERNETI JA SOTSIAALMEEDIA KASUTAMINE POLIITILISEKS AKTIIVSUSEKS

ICCS 2022 uuring analüüsis noorte interneti, sh sotsiaalmeedia kasutamist poliitiliseks aktiivsuseks ning võrreldes 2016. aastaga ei ole Eesti noorte sotsiaalmeedia aktiivsus poliitilistel teemadel kasvanud, pigem vähenenud. Eesti näitajad on ICCS riikide keskmisest madalamad, sh võrdlusriikidega kõrvutades (vt tabel 5.7). Seega tuleb tõdeda, et Eesti noorte sotsiaalmeedia kasutamine poliitiliseks aktiivsuseks on vähenemas.

Interneti ja sotsiaalmeedia kasutamist poliitiliseks aktiivsuseks mõjutab ennekõike huvi poliitiliste ja ühiskondlike teemade vastu. Eesti puhul ilmnes 5-punktiline vahe poliitikast huvitatud ja mitte huvitatud õpilaste vahel (tabel 5.8). Enamikus uuringus osalenud riikides, sh ka Eestis esines teatav negatiivne seos õpilaste sotsiaalmeedia kasutamise ja ühiskonnaalaste teadmiste vahel. B-tasemest kehvemate ühiskonnaalaste teadmistega õpilased kasutavad sotsiaalmeediat poliitiliseks aktiivsuseks rohkem (vahe 2 skaalapunkti) kui kõrgema teadmiste tasemega õpilased (A- ja B-tasemel).

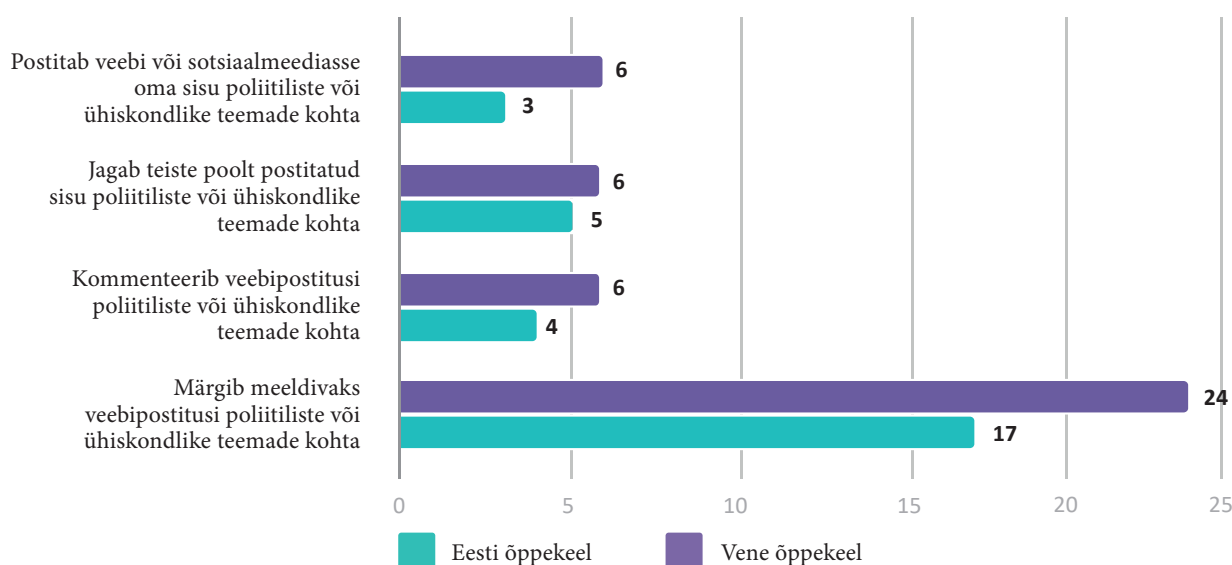
Õppekeelte võrdluses näeme, et vene õppekeelega õpilased postitavad poliitilistel teemadel, märgivad neid meeldivaks ja kommenteerivad neil teemadel mõnevõrra aktiivsemalt (joonis 5.4). Vene õppekeelega koolide õpilased usaldavad sotsiaalmeediat rohkem kui eesti õppekeelega koolide õpilased. 31% vene õppekeelega noortest peab sotsiaalmeediat pigem usaldusväärseks, sellel seisukohal on 27% eesti õppekeelega noortest (vt tabel 4.4, 4. ptk).

Tabel 5.7. Interneti ja sotsiaalmeedia kasutamine poliitiliseks aktiivsuseks SOCMEDi skaalal (nende õpilaste osakaal (%), kes teevad seda iga nädal (vähemalt kord nädalas))

	Märgib meeldivaks veebipostitusi	Kommenteerib veebipostitusi	Postitab veebi	Jagab teiste postitatud sisu	Interneti ja sotsiaalmeedia kasutamine poliitiliseks aktiivsuseks SOCMEDi skaala keskmine skoor	
					ICCS 2022	ICCS 2016
Eesti	19 (1,0)	4 (0,4)	3 (0,4)	5 (0,4)	48 (0,2)	49 (0,2)
Läti	23 (0,9)	6 (0,4)	5 (0,4)	7 (0,5)	49 (0,2)	43 (0,3)
Leedu	26 (0,9)	9 (0,7)	6 (0,5)	9 (0,6)	50 (0,2)	52 (0,2)
Holland	24 (1,1)	7 (0,7)	4 (0,5)	4 (0,5)	50 (0,3)	
Norra	21 (0,7)	5 (0,3)	5 (0,3)	4 (0,3)	49 (0,2)	49 (0,2)
Rootsi	24 (1,0)		3 (0,5)	5 (0,4)	50 (0,2)	50 (0,2)
ICCS keskmine	24 (0,2)	8 (0,2)	6 (0,1)	7 (0,1)	50 (0,1)	50 (0,0)

Tabel 5.8. Interneti ja sotsiaalmeedia kasutamine poliitiliseks aktiivsuseks soo, poliitilise huvi ja teadmiste taseme järgi SOCMEDi skaalal

	Sugu		Huvi poliitiliste ja ühis- kondlike teemade vastu		Ühiskonnaalaste teadmiste tase	
	Poisid	Tüdrukud	Ei ole huvitatud	Üsna ja väga huvitatud teemadest	Alla B- taseme	A- ja B- tasemel
Eesti	48 (0,3)	48 (0,3)	47 (0,2)	52 (0,3)	49 (0,5)	48 (0,3)
Läti	49 (0,3)	50 (0,3)	48 (0,2)	54 (0,4)	50 (0,3)	49 (0,2)
Leedu	50 (0,4)	51 (0,2)	49 (0,2)	54 (0,4)	52 (0,4)	50 (0,2)
Holland	49 (0,4)	50 (0,3)	48 (0,3)	55 (0,5)	50 (0,5)	50 (0,3)
Norra	48 (0,2)	49 (0,2)	47 (0,1)	53 (0,3)	49 (0,3)	49 (0,2)
Rootsi	49 (0,3)	51 (0,3)	48(0,2)	54 (0,3)	51 (0,5)	50 (0,2)
ICCS keskmine	50 (0,1)	50 (0,1)	48 (0,1)	54 (0,1)	51 (0,1)	49 (0,1)

Joonis 5.4. Interneti ja sotsiaalmeedia kasutamine poliitiliseks aktiivsuseks õppekeele järgi (nende õpilaste osakaal (%), kes vastasid, et teevad seda „iga nädal“)

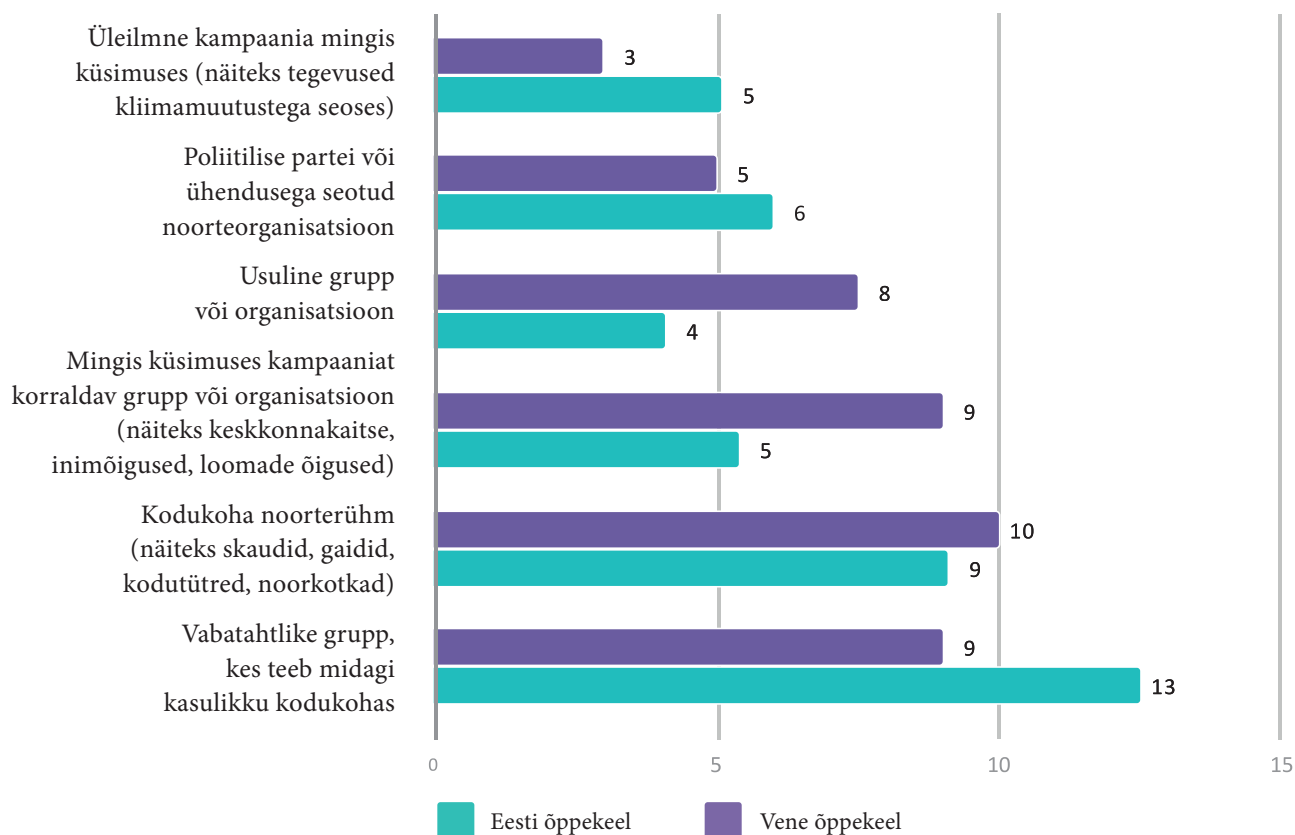
5.6. OSALEMINE KOGUKONNA JA VABAKONNA TEGEVUSTES

8. klassi õpilastel on piiratud võimalused poliitiliseks aktiivsuseks, kuid neil on võimalik end aktiivse kodanikuna teostada, panustades kohaliku kogukonna tegemistesse. ICCS 2022 uuringu andmetel on Eesti noorte seas enim levinud osaluse vormiks vabatahtlik töö kogukonnas (35%), sellele järgnevad üsna võrdsel tasemel osalemine poliitiliste parteide või ühendustega seotud gruppides (11%) ja osalemine usulises rühmas või organisatsioonis (10%). Seejuures on võrreldes 2016. aastaga oluliselt vähenenud vabatahtlik panustamine kodukoha heaks (43% 2016. aastal), ülejäänud kahes aspektis olulisi muutusi toimunud ei ole. Võrdlusriikidest on Leedu õpilased kõige aktiivsemad kõigi kolme osalusvormi arvestuses (tabel 5.9).

Eesti õppekeelega noored on keskmiselt rohkem kaasatud vabatahtlikku tegevusse. Samas on vene õppekeelega koolide õpilased rohkem kaasatud kodukoha noorterühma tegevustesse, aga eriti temaatiliste kampaaniate korraldamisse ja usuliste gruppide tegevustesse. Õpilaste osalus poliitiliste ühendustega seotud organisatsioonide töös on 5% vene õppekeelega koolide noorte seas ja 6% eesti õppekeelega koolide noorte seas (joonis 5.5).

Tabel 5.9. Õpilaste osalus kogukonnas (nende õpilaste osakaal (%), kes on olnud kaasatud 12 kuu jooksul), 2009–2022

	Vabatahtlike grupp, kes teeb midagi kasulikku kodukohas			Usuline grupp või organisatsioon			Poliitilise partei või ühendusega seotud noorteorganisatsioon		
	2022	2016	Erinevus (2022 ja 2009)	2022	2016	Erinevus (2022 ja 2009)	2022	2016	Erinevus (2022 ja 2009)
Eesti	35(1,5)	43(1,3)	-9(2,0)	10(0,7)	9(0,7)	0(1,1)	11(0,8)	10(0,7)	2(1,1)
Läti	38(1,1)	42(1,4)	-1(1,7)	19(0,8)	13(0,7)	1(1,3)	12(0,7)	15(0,9)	3(1,1)
Leedu	45(1,7)	42(1,3)	22(1,9)	26(1,3)	22(1,0)	4(1,6)	16(0,8)	19(1,1)	5(1,0)
Holland	31(1,1)	30(1,3)	-	-	14(1,0)	-	8(0,6)	4(0,4)	-
Norra	24(0,8)	32(0,9)	4(1,2)	32(1,1)	28(1,2)	1(2,0)	10(0,5)	10(0,5)	1(0,8)
Rootsi	14(0,7)	16(0,9)	0(1,0)	32(1,0)	22(1,0)	8(1,4)	6(0,5)	5(0,5)	-1(0,7)
ICCS keskmine	37(0,3)	36(0,3)	7(0,4)	32(0,3)	29(0,3)	-2(0,5)	11(0,2)	9(0,2)	2(0,3)

Joonis 5.5. Õpilaste osalus kogukonnas õppekeele järgi (nende õpilaste osakaal (%), kes on olnud kaasatud viimase 12 kuu jooksul)

5.7. EELDATAV KODANIKUOSALUS JA TULEVANE POLIITILINE OSALUS

Õpilaste eeldatav tulevane kodanikuosalus hõlmab valmisolekut osaleda kooli osalusvormides ja otsustusprotsessides. Eeldatava poliitilise osaluse all mõisteti uuringus valijakäitumist täiskasvanuna valimistel ja teistes poliitilistes osalusvormides, planeeritavat osalemist seaduslikes või ebaseaduslikes tegevustes arvamuste avaldamiseks ja õpilaste eeldatavat osalemist keskkonda kaitsvates tegevustes (vt 7. ptk).

5.7.1. EELDATAV TULEVANE OSALUS KOOLIELUS

ICCS 2022 uuringus loodi õpilaste poolt oma tulevasele osalusele koolielus antud hinnangute põhjal koondindeks, mis põhineb neljal komponendil: hääletamine klassivanema või õpilasesinduse valimistel (75% ICCS 2022 riikide õpilastest hindas selle keskmiselt üsna või väga tõenäoliseks); ühinemine õpilaste grupiga, mis toetab samu põhimõtteid kui õpilane (64%); klassivanemaks või õpilasesindusse kandideerimine (46%); osavõtt õpilaskogunemiste aruteludest (52%). ICCS 2022 riikide keskmine indeksinäitaja on 49 punkti, mis on võrreldes 2016. aastaga vähenenud 1,3 skaalapunkti.

Tabel 5.10. Õpilaste eeldatav osalus kooli tegevustes SCACTi skaalal, 2016–2022

	2022	2016	Erinevus
Eesti	46 (0,3)	48 (0,3)	-2,2 (0,4)
Läti	46 (0,3)	49 (0,2)	-2,6 (0,4)
Leedu	49 (0,3)	51 (0,2)	-2,3 (0,4)
Holland	43 (0,3)	44 (0,3)	-0,8 (0,5)
Norra	47 (0,2)	49 (0,2)	-1,6 (0,3)
Rootsi	46 (0,3)	47 (0,2)	-0,7 (0,4)
ICCS keskmine	49 (0,1)	50 (0,1)	-1,3 (0,1)

Eesti õpilaste keskmine hinnang oma tulevasele koolisisesele osalusele (46 punkti) on kolm punkti madalam ICCS riikide keskmisest (49 punkti) ning võrreldes 2016. aastaga pisut ka langenud (tabel 5.10).

Eesti õpilaste valmisolekut kooli tegevustes osaleda mõjutab õpilase sugu, huvi poliitiliste ja ühiskondlike teemade vastu ja ühiskonnaalaste teadmiste tase. Tüdrukud, poliitilistest ja ühiskondlikest teemadest enam huvitatud noored ning kõrgema teadmiste tasemega noored hindavad ka oma tulevikuosalust suuremaks (tabel 5.11).

Tabel 5.11. Õpilaste eeldatav osalus kooli tegevustes soo ja huvi järgi poliitika vastu ning ühiskonnaalaste teadmiste taseme järgi, 2022

	Sugu		Huvi poliitiliste ja ühiskondlike teemade vastu		Ühiskonnaalaste teadmiste tase	
	Poisid	Tüdrukud	Ei ole huvitatud	Väga ja üsna huvitatud	Alla B-taseme	A- ja B-tasemel
Eesti	44 (0,4)	47 (0,4)	44 (0,3)	48 (0,5)	44 (0,7)	46 (0,4)
Läti	45 (0,4)	47 (0,4)	45 (0,3)	50 (0,5)	45 (0,4)	47 (0,4)
Leedu	48 (0,3)	51 (0,4)	48 (0,3)	52 (0,4)	48 (0,4)	50 (0,4)
Holland	43 (0,4)	43 (0,5)	42 (0,4)	47 (0,6)	43 (0,6)	42 (0,4)
Norra	47 (0,3)	48 (0,2)	46 (0,2)	51 (0,3)	48 (0,4)	47 (0,2)
Rootsi	46 (0,4)	46 (0,4)	44 (0,3)	49 (0,4)	46 (0,8)	46 (0,3)
ICCS keskmine	48 (0,1)	50 (0,1)	47 (0,1)	52 (0,1)	48 (0,1)	49 (0,1)

5.7.2. EELDATAV TULEVANE POLIITILINE OSALUS JA VALIJAKÄITUMINE

Mõõtmaks noorte eeldatavat tulevast poliitilist osalust täiskasvanuna, kasutati koondindeksit, mis loodi nelja küsimuse põhjal: kas noored peavad tõenäoliseks astumist erakonda või ametiühingusse, kandideerimist linna-/vallavolikogu valimistel ning liitumist poliitilise või ühiskondlikul eesmärgil tegutseva organisatsiooniga.

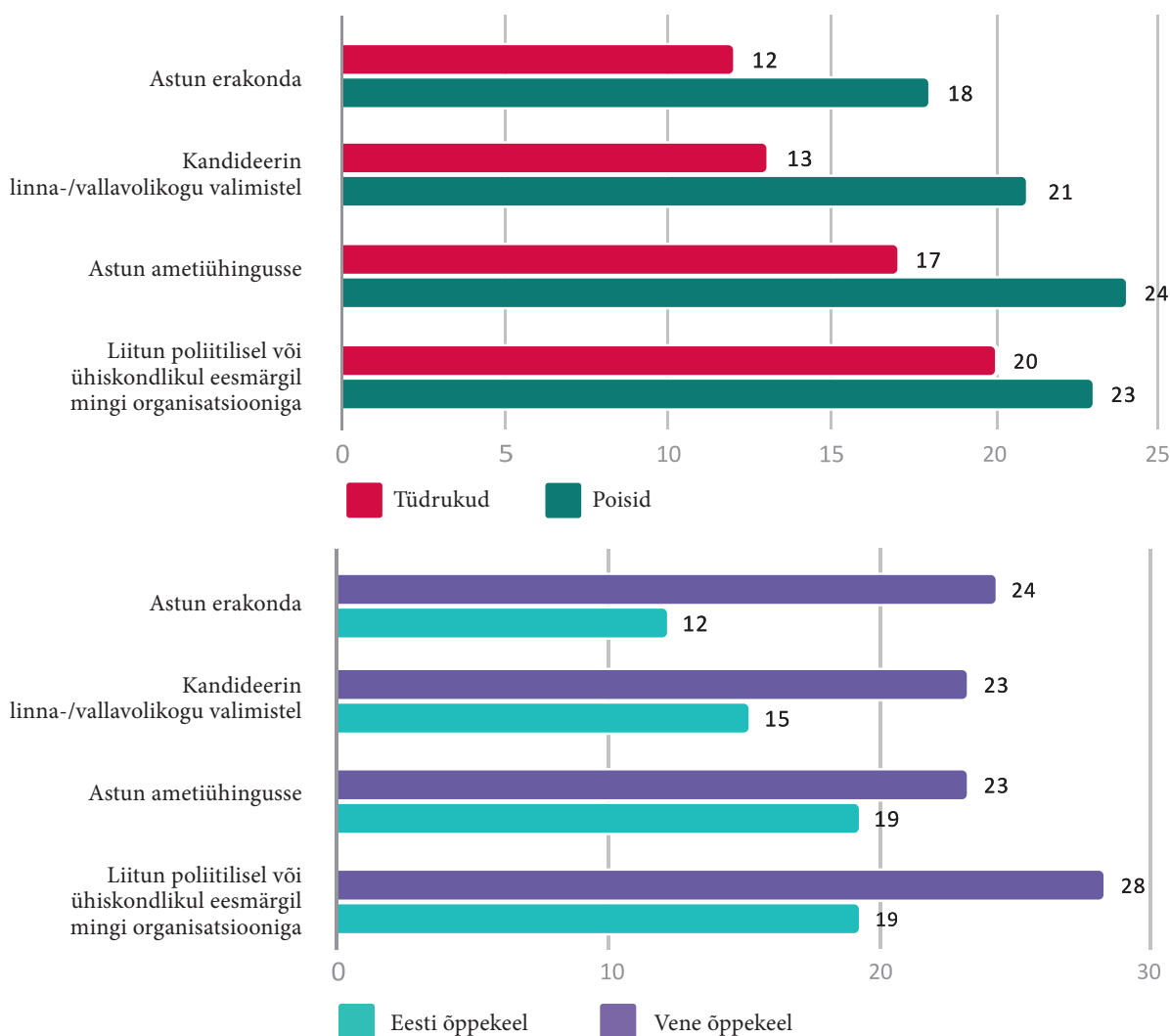
Eesti õpilaste eeldatava poliitilise osaluse näitaja on olnud läbi aastate suhteliselt stabiilne (48 punkti), ent ICCS riikide keskmisest pisut madalam (tabel 5.12). ICCS 2016 ja ICCS 2022 võrdluses on märgata väikest langust, samal ajal kui pikemas

Tabel 5.12. Eeldatav tulevane poliitiline osalus POLPARTi skaalal, 2009–2022

	2022	2016	2009	Erinevus (2022 ja 2016)	Erinevus (2022 ja 2009)
Eesti	48 (0,2)	48 (0,2)	48 (0,2)	-0,5 (0,3)	-0,4 (0,5)
Läti	49 (0,2)	50 (0,2)	51 (0,2)	-1,1 (0,3)	-2,2 (0,5)
Leedu	50 (0,2)	52 (0,2)	49 (0,2)	-1,3 (0,3)	1,4 (0,5)
Holland	47 (0,2)	48 (0,2)	–	-1,0 (0,3)	–
Norra	49 (0,2)	49 (0,1)	49 (0,2)	0,2 (0,2)	0,0 (0,5)
Rootsi	50 (0,2)	50 (0,3)	50 (0,2)	0,2 (0,3)	0,6 (0,5)
ICCS keskmine	50 (0,1)	50 (0,1)	49 (0,2)	-0,6 (0,1)	0,7 (0,5)

perspektiivis, ICCS 2009 ja ICCS 2022 võrdluses, on näha tõusu. Statistiliselt oluline langus tuvastati aastatel 2016–2022 Lätis, Leedus ja Hollandis. 12 riigis, sh Eestis, Leedus, Hollandis, Norras ja Rootsis oli planeeritav poliitiline osalus poiste seas palju suurem kui tüdrukute seas. ICCS riikides keskmiselt oli erinevus poiste ja tüdrukute poliitilise osaluse vahel väike (1 punkt). Sotsiaalmajanduslik taust ja ühiskonnaalased teadmised statistiliselt olulist mõju planeeritavale poliitilise osalusele ei avaldanud.

Eesti ja vene õppekeelega õpilaste võrdlusest selgus, et venekeelsed õpilased on tulevikus eeldatavalt poliitiliselt aktiivsemad, suur erinevus ilmnes erakonda astumise kavatsuses: 24% vene õppekeelega noortest astuks täiskasvanuna erakonda, samal ajal kui seda teeks vaid 12% eesti õppekeelega noortest. Poisid on tulevikus poliitiliselt aktiivsemad kui tüdrukud, eriti suur erinevus ilmnes linna-/vallavolikogu valimistel kandideerimise, ametiühingusse ja erakonda astumise kavatsuses (joonis 5.6).

Joonis 5.6. ja 5.7. Eeldatav poliitiline osalus soo ja õppekeele järgi (nende õpilaste osakaal (%), kes vastasid „ma teen seda kindlasti“ või „tõenäoliselt ma teen seda“)

Tabel 5.13. Oodatav valimiskäitumine ELECPARTi skaalal, 2009–2022

	2022	2016	Erinevus (2022 ja 2016)	Erinevus (2022 ja 2009)
Eesti	46 (0,4)	48 (0,2)	-2,3 (0,5)	-0,9 (0,5)
Läti	44 (0,3)	49 (0,2)	-5,0 (0,4)	-5,8 (0,5)
Leedu	49 (0,3)	52 (0,2)	-2,8 (0,4)	-2,4 (0,4)
Holland	47 (0,3)	47 (0,3)	0,0 (0,4)	–
Norra	52 (0,2)	54 (0,1)	-2,1 (0,3)	0,0 (0,4)
Rootsi	51 (0,3)	53 (0,2)	-1,9 (0,4)	2,3 (0,5)
ICCS keskmine	49 (0,1)	51 (0,1)	-2,5 (0,1)	-1,2 (0,4)

Lisaks tulevasele poliitilisele aktiivsusele uuriti noorte valimiskäitumist täiskasvanuna ja noortelt küsiti nende kavatsuse kohta hääletada kohalikel või üldvalimistel ning uuriti nende arvamust selle kohta, kuivõrd vajalik on enne valimistel hääletamist koguda infot kandidaatide kohta.

Eeldatava valimisosaluse näitajad on riigiti (tabel 5.13) statistiliselt oluliselt langenud (2,5 punkti võrra), võrreldes nii 2016. aastaga kui ka 2009. aastaga (-1,2 punkti). ICCS 2022 riikide keskmised jäid vahemikku 44–52 skaalapunkti. Norra ja Rootsi noorte oodatav valimisosaluse näitaja on oluliselt kõrgem kui ICCS 2022 keskmine, samal ajal kui Eesti (46 punkti) ja Läti (44 punkti) näitajad oli keskmisest madalamad.

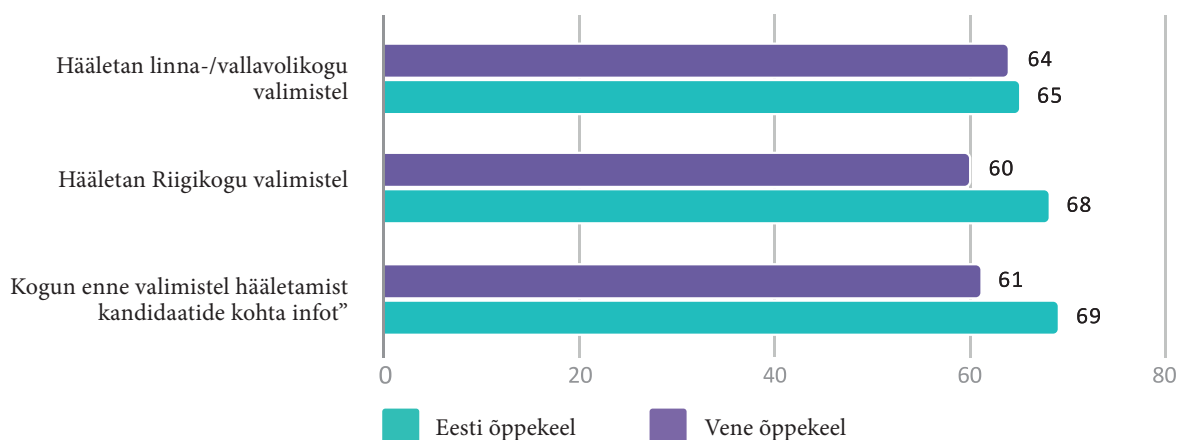
Hoolimata sellest, et poisid planeerivad tulevikus tüdrukutest enam ise poliitilises elus aktiivsed olla, siis pea kõikides riikides ilmnes tüdrukute suurem valmisolek valimas käia.

Positiivset mõju valimisaktiivsusele näitavad ka teadmiste tase ja sotsiaalmajanduslik taust. Kõrgema teadmiste tasemega (A- ja B-tase) ja ICCS keskmisest soodsama sotsiaalmajandusliku taustaga õpilased näitavad suuremat valmisolekut valimistel osaleda (tabel 5.14).

65% Eesti õpilastest kavatseb tulevikus hääletada riigikogu valimistel ja kohalikel valimistel (ICCS 2016. aasta uuringus vastavalt 77% ja 80%). Eesti õppekeelega noorte valmisolek osaleda kohalikel ja riigikogu valimistel on vene õppekeelega noortega võrreldes mõnevõrra suurem. Samas on võrreldes 2016. aastaga oluliselt vähem neid õpilasi, kes peavad vajalikuks enne hääletamist kandidaatide kohta infot koguda, eriti eesti õppekeelega koolide noorte seas (ICCS 2016 uuringus 80%, nüüd 69%) ja mõnevõrra vähem vene õppekeelega koolide noorte seas (ICCS 2016 uuringus 67%, nüüd 61%) (joonis 5.8).

Tabel 5.14. Eeldatav poliitiline osalus ja oodatav valimiskäitumine õpilaste soo, ühiskonnaalaste teadmiste taseme ja sotsiaalmajandusliku tausta järgi POLPARTi ja ELECPARTi koondskaalal, 2022

Eeldatav poliitiline osalus						
	Sugu		Sotsiaalmajanduslik taust		Ühiskonnaalased teadmised	
	Poisid	Tüdrukud	Alla ICCS keskmise	Üle ICCS keskmise	Alla B taset	A+B tase
Eesti	49 (0,3)	47 (0,3)	48 (0,3)	48 (0,2)	49 (0,4)	48 (0,2)
Läti	50 (0,3)	48 (0,3)	48 (0,3)	49 (0,3)	50 (0,4)	48 (0,3)
Leedu	51 (0,3)	50 (0,2)	51 (0,3)	50 (0,3)	52 (0,3)	49 (0,2)
Holland	47 (0,3)	46 (0,3)	46 (0,3)	47 (0,4)	48 (0,4)	46 (0,3)
Norra	49 (0,2)	48 (0,2)	49 (0,3)	49 (0,2)	51 (0,5)	48 (0,2)
Rootsi	51 (0,3)	50 (0,2)	50 (0,3)	50 (0,2)	52 (0,6)	50 (0,2)
ICCS keskmine	50 (0,1)	49 (0,1)	50 (0,1)	49 (0,1)	51 (0,1)	49 (0,1)
Oodatav valimiskäitumine						
	Sugu		Sotsiaalmajanduslik taust		Ühiskonnaalased teadmised	
	Poisid	Tüdrukud	Alla ICCS keskmise	Üle ICCS keskmise	Alla B taset	A+B tase
Eesti	46 (0,4)	46 (0,4)	43 (0,3)	48 (0,5)	41 (0,4)	47 (0,4)
Läti	44 (0,4)	45 (0,4)	42 (0,4)	47 (0,3)	41 (0,4)	47 (0,3)
Leedu	48 (0,4)	50 (0,3)	47 (0,3)	52 (0,4)	45 (0,3)	52 (0,3)
Holland	47 (0,4)	47 (0,4)	44 (0,3)	50 (0,3)	43 (0,4)	49 (0,3)
Norra	51 (0,2)	54 (0,2)	50 (0,2)	55 (0,2)	47 (0,3)	54 (0,2)
Rootsi	51 (0,2)	52 (0,3)	49 (0,3)	53 (0,3)	46 (0,6)	53 (0,2)
ICCS keskmine	48 (0,1)	49 (0,1)	47 (0,3)	51 (0,1)	45 (0,1)	51 (0,1)

Joonis 5.8. Oodatav valimiskäitumine õppekeelee järgi (nende õpilaste osakaal (%), kes arvasid, et nad teeksid seda „kindlasti“ või „tõenäoliselt“)

5.7.3. POLIITILISTE JA ÜHISKONDLIKE SEISUKOHTADE VÄLJENDAMINE, KASUTADES SEADUSLIKKE VÕI EBASEADUSLIKKE VÕTTEID

ICCS 2022 uuringu käigus uuriti, kas õpilased oleksid valmis osalema erinevates seaduslikes ja ebaseaduslikes tegevustes, et väljendada oma seisukohti ühiskondlikes või poliitilistes küsimustes. Seaduslike tegevuste hulka kuulusid näiteks avalikud arutelud, rahvaesindajatega ühenduse võtmine, petitsioonidele allkirjade kogumine ning veebipõhiste arutelude ja kampaaniate korraldamine. Ebaseaduslike tegevuste hulka kuulusid liikluse blokeerimine, protestigrafitite tegemine ja hoonete hõivamine. Õpilaste vastuste „ma teeks seda kindlasti“ ja „tõenäoliselt ma teeks seda“ põhjal loodi kaks koondindeksit.

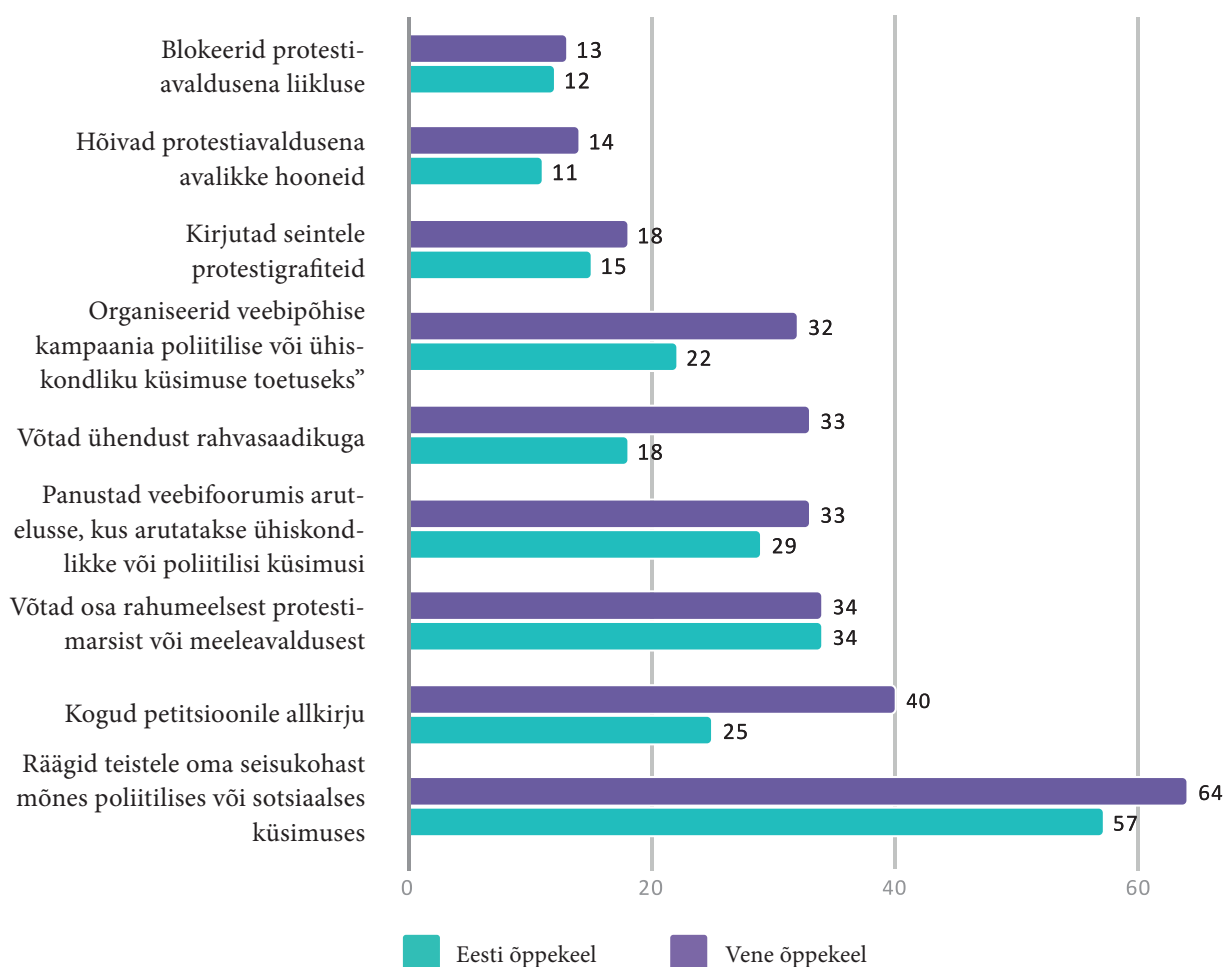
ICCS uuringu riikide noorte osalemise puhul ebaseaduslikes tegevustes arvamuse avaldamise eesmärgil on näha väikest kasvu (0,7 punkti) ning seaduslike tegevuste puhul on võrreldes 2016. aastaga märgata 1,4-punktilist langust. Leedu noored on aktiivsemad avaldama arvamust ebaseaduslikke kanaleid pidi, samal ajal kui Eesti, Läti, Hollandi, Norra ja Rootsi puhul olid selle näitaja skaalapunktid keskmisest oluliselt madalamad. Eesti noorte valmisolek oma seisukoha väljendamiseks ebaseaduslikul viisil on aastatega siiski mõnevõrra suurenenud.

Kui võrrelda eri riikide noorte valmisolekut avaldada arvamust seaduslike tegevuste kaudu, siis eristus ka siin kõrgemate punktidega Leedu, samal ajal kui Eesti, Läti, Holland, Norra ja Rootsi said keskmisest madalamad punktid. Eesti noorte valmisolek oma seisukoha väljendamiseks seaduslike tegevuste kaudu on aastatega vähenenud 1,9 punkti (tabel 5.15).

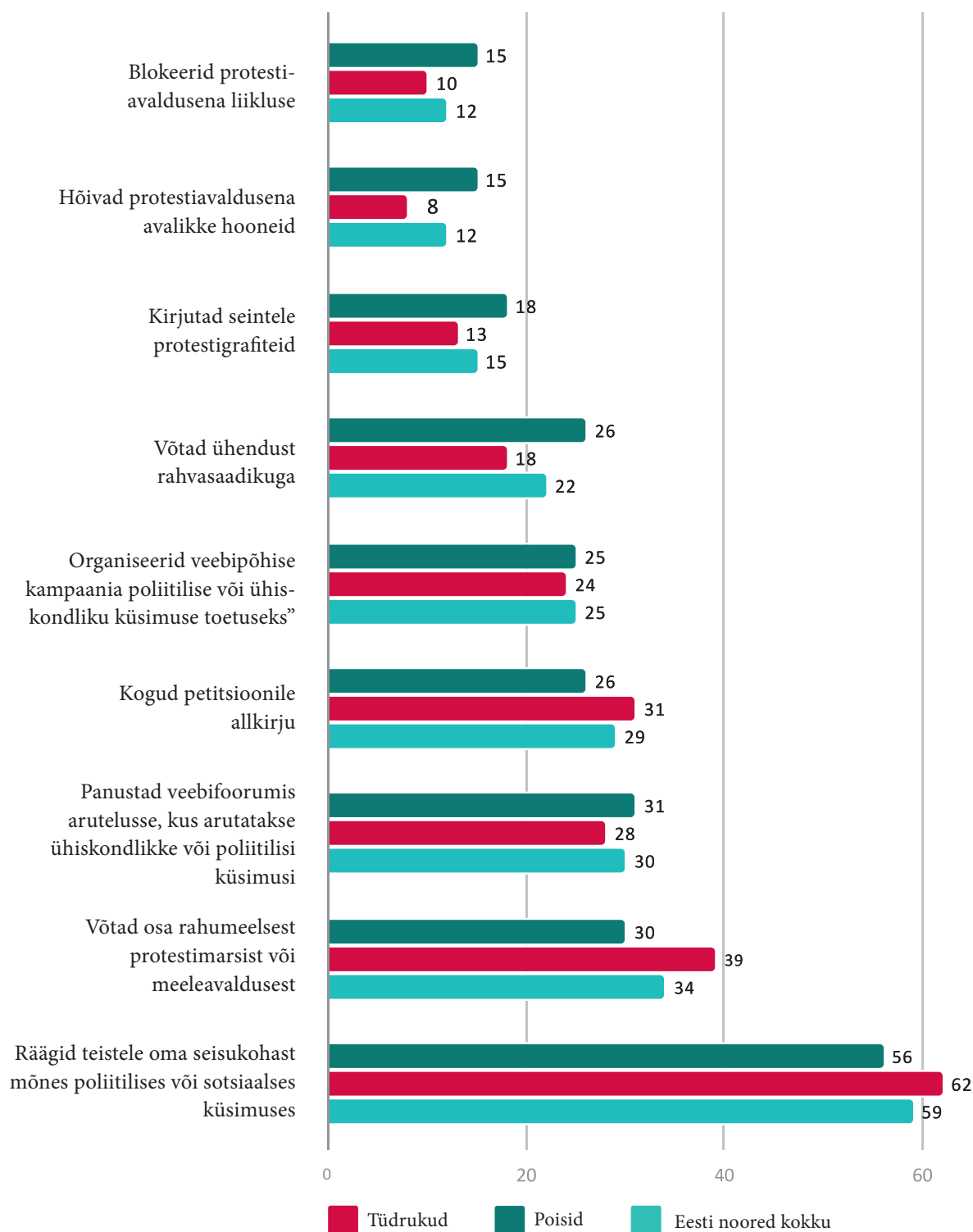
Tabel 5.15. Valmisolek tulevikus oma seisukohta väljendada seaduslikke või ebaseaduslikke vahendeid kasutades LEGACTi ja ILLACTi skaalal, 2022

	Seaduslikud tegevused			Ebaseaduslikud tegevused		
	2022	2016	Erinevus (2022 ja 2016)	2022	2016	Erinevus (2022 ja 2016)
Eesti	46 (0,3)	48 (0,2)	-1,9 (0,4)	49 (0,3)	48 (0,2)	0,7 (0,4)
Läti	46 (0,3)	49 (0,2)	-3,2 (0,4)	48 (0,2)	48 (0,2)	0,2 (0,4)
Leedu	50(0,2)	52 (0,2)	-1,9 (0,3)	52 (0,3)	51 (0,3)	0,8 (0,4)
Holland	44 (0,3)	44 (0,2)	-0,4 (0,4)	48 (0,2)	48 (0,2)	0,3 (0,4)
Norra	46 (0,2)	46 (0,2)	-0,2 (0,3)	49 (0,2)	48 (0,1)	1,3 (0,3)
Rootsi	48 (0,3)	47 (0,2)	0,6 (0,4)	47 (0,3)	47 (0,2)	0,1 (0,3)
ICCS keskmine	48 (0,1)	49 (0,1)	-1,4 (0,1)	50 (0,1)	49 (0,1)	0,7 (0,1)

Eesti õpilastest kinnitasid suurema tõenäosusega oma valmisolekut ebaseaduslikke vahendeid kasutades oma vaateid väljendada poisid. Tüdrukute vastustest aga ilmnes suurem valmisolek oma seisukohti poliitilistes või sotsiaalsetes küsimustes teistega jagada (tüdrukud 62% ja poisid 56%) ning võtta osa rahumeelsest protestimarsist või meelevaardusest (tüdrukud 39%, poisid 30%). Poisid olid aga rohkem valmis panustama aruteludesse veebifoorumis (poisid 31%, tüdrukud 28%) ning võtma ühendust rahvasaadikuga (poisid 26%, tüdrukud 18%). Kokkuvõttes oli vene õppekeelega koolide õpilaste valmisolek oma seisukohtade avaldamiseks nii seaduslikul kui ebaseaduslikul moel mõnevõrra suurem kui eesti õppekeelega koolide õpilastel (joonis 5.9).

Joonis 5.9. Valmisolek tulevikus oma seisukohta väljendada seaduslikke või ebaseaduslikke võtteid kasutades, 2022 (nende õpilaste osakaal (%), kes arvasid, et nad teeksid seda „kindlasti“ või „tõenäoliselt“)

Joonis 5.10. Valmisolek tulevikus oma seisukohta väljendada seaduslikke või ebaseaduslikke võtteid kasutades, 2022 (nende õpilaste osakaal (%), kes arvasid, et nad teeksid seda „kindlasti“ või „tõenäoliselt“)

Tulemustest näeme, et Eesti noored on veendunud, et nad hakkavad tulevikus praegusest palju aktiivsemalt ühiskondlik-poliitilises elus osalema. Kui hetkel pea 30% Eesti noortest usub, et nad hakkavad tulevikus veebifoorumites sotsiaalsetel või poliitilistel teemadel aktiivsemalt arutlema, siis vaid 4% neist kommenteerib praegu sotsiaalmeedias ühiskondliku või poliitilise sisuga postitusi ning vaid 3% postitab ise sellist tüüpi tekste või jagab teiste postitusi (5%) (tabel 5.7).

Ometigi 25% noortest usub, et nad korraldavad ise tulevikus mõne veebipõhise kampaania poliitilise või ühiskondliku küsimuse toetuseks. Siit tõstatub küsimus, kas noorte tulevikuosalus vastab nende praegustele käitumismustritele. Jääb vaid loota, et noorte positiivsed hoiakud ühiskondlik-poliitilise aktiivsuse suhtes leiavad siiski tulevikus väljundi ka reaalses kodanikuosaluses.

5.8. SUHTUMINE ERAKONDADESSE

Erakondadel on esindusdemokraatia toimimises tähtis osa, mistõttu on oluline mõista, milliseks kujunevad noorte tulevased suhted erakondadega. Noorte suhtumist erakondadesse hinnati, uurides nende usaldust erakondade vastu (vastused „täiesti“ ja „üsna palju usaldan“), osalemist partei noorteorganisatsioonis viimase 12 kuu jooksul ning nende valmisolekut astuda erakonda täiskasvanuna (vastused „ma teen seda kindlasti“ ja „tõenäoliselt“),

Varasemad ICCS uuringud on näidanud, et noorte hoiakud erakondade suhtes olid seotud riigi demokraatia traditsiooni pikkusega (Toots, 2017, 70). Balti riikides kui noortes demokraatlikes riikides on õpilaste usaldus erakondade vastu väiksem kui pika demokraatia traditsiooniga riikides. Kuigi Eesti noorte usaldus erakondade vastu on võrreldes 2016. aastaga suurenenud (1%), on see ikka väiksem kui võrdlusriikides.

Kuigi osalusmäärad partei noorteorganisatsioonides ning täiskasvanuna mõnda erakonda astumise kavatsuse näitaja on Eesti õpilaste puhul võrreldes 2016. aastaga tõusnud, jäävad needki näitajad teistest riikidest, sh Lätist ja Leedust madalamaks (tabel 5.16).

Tabel 5.16. Õpilaste suhtumine erakondadesse (%)

	<i>Usaldab erakondi (täiesti ja üsna palju)</i>	<i>On olnud kaasatud partei noorteorganisatsioonis viimase 12 kuu jooksul</i>	<i>Astub täiskasvanuna erakonda (kindlasti ja tõenäoliselt)</i>
Eesti	33 (2016. aastal 32)	11 (2016. aastal 10)	15 (2016. aastal 12)
Läti	38	12	19
Leedu	47	16	22
Holland	59	8	16
Norra	65	10	21
Rootsi	52	6	22

Samas ilmnevad Eesti õpilaste hulgas olulised erinevused. 24% vene õppekeelega koolide ja 12% eesti õppekeelega koolide õpilastest väidavad, et nad kavatsevad täiskasvanuna astuda erakonda. 2016. aastal olid need näitajad vastavalt 28% ja 10%. Poiste täiskasvanuna erakonda astumise kavatsuse näitaja on tüdrukute omast kõrgem (vastavalt 18% ja 12%). 2016. aastal olid need näitajad 14 % ja 11%. Vene õppekeelega õpilased usaldavad erakondi rohkem kui eesti õppekeele koolide õpilased (vastavalt 43% ja 30%). Kui erakonda astumise kavatsuse näitajate vahel on soo ja õppekeele järgi suur erinevus, siis praeguses osaluses partei noorteorganisatsioonis õppekeele ja soo järgi erinevusi ei ole.

KOKKUVÕTE

Tulemustest selgub, et vaid umbes kolmandik Eesti noortest tunneb huvi ühiskondlik-poliitiliste teemade vastu ning see huvi mõjutab ka nende kodanikuosalust. Samuti ilmneb, et noorte ühiskonnaalased teadmised suurendavad nende enesetõhusust kodanikuna ja soosivad nende osalust teatud kodanikuaktiivsuse vormides.

Eesti noorte kodanikuosalus on võrreldes teiste riikidega siiski keskmisest tagasihoidlikum. Kuigi internet ja sotsiaalmeedia on laialdaselt kasutusel, ei ole need noorte poliitilist osalust ega nende kaasamist digitaalsetesse keskkondadesse märkimisväärselt suurendanud. Eesti õpilased kasutavad internetti ja sotsiaalmeediat poliitiliseks tegevuseks ICCS 2022 uuringus osalenud riikide õpilaste keskmisega võrreldes vähem.

Seetõttu tuleks mõelda, kuidas suurendada noorte huvi ühiskondlik-poliitiliste teemade vastu ning toetada nende ühiskonnaalaste teadmiste arengut, et julgustada neid saama aktiivsemaks kodanikuks. Kuna Eesti õpilased arutavad ühiskondlik-poliitilistel teemadel väljaspool kooli oma sõpradega ICCS keskmisest enam, tuleks senisest rohkem tähelepanu pöörata kaasava arutelukultuuri toetamisele nii kodus kui koolis.

KASUTATUD KIRJANDUS

Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Pancer, S. M. (2015). *The psychology of citizenship and civic engagement*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199752126.001.0001>

Pasek, J., Feldman, L., Romer, D., & Jamieson, K. (2008). Schools as incubators of democratic participation: Building long-term political efficacy with civic education. *Applied Developmental Science*, 12(1), 236–237. <https://doi.org/10.1080/10888690801910526>

Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work*. Princeton University Press. <https://press.princeton.edu/books/paperback/9780691037387/making-democracy-work>

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.

Schulz, W., Fraillon, J., Losito, B., Agrusti, G., Ainley, J., Damiani, V., & Friedman, T. (2022). *IEA International Civic and Citizenship Education Study 2022. Assessment Framework*. Cham: Springer.

Toots, A. (2017). *Noorte kodanikukultuur muutuvast maailmast. Eesti tulemused IEA Rahvusvahelises Kodanikuhariduse Uuringus (ICCS 2016)*. Tallinn, Tartu: TLU, HTM.

UNESCO (2015). *Global citizenship education: Topics and learning objectives*. UNESCO. https://en.unesco.org/sites/default/files/gcedtopicsandlearningobjectives_01.pdf

6.

Kool kui demokraatia minimudel

Karolin Mäe

Koolidel on oluline roll demokraatlike väärtuste edendamisel, kujundades õpilaste arusaamu nende suhetest õpetajate ja kaasõpilastega ning kaasates neid demokraatliku koolikeskkonna loomisse. See peatükk annab ülevaate sellest, kuidas Eesti õpilased tajuvad oma suhteid õpetajate ja koolikaaslastega, kui kaasatud on õpilased demokraatliku koolikeskkonna loomisesse ning kuivõrd mitmekultuuriline on Eesti koolikeskkond. Peatükk aitab tõlgendada õpilaste ühiskonnaalaste teadmiste ja kodanikuosaluse näitajaid ning võimaldab mõista Eesti koolikonteksti eripärasid ICCS 2022 uuringus osalenud riikide võrdluses.

6.1. SOTSIAALSED SUHTED KOOLIS JA ÕPPIJA HEAOLU

6.1.1. ÕPILASTE JA ÕPETAJATE VAHELISED SUHTED

Et hinnata õpilaste arusaamu õpetajate ja õpilaste vahelistest suhetest, esitati neile viis väidet selle kohta, kui õiglaselt ja hoolivalt õpetajad neid kohtlevad ning milline on õpetajate ja õpilaste läbisaamine tervikuna. Vastajal tuli märkida neljaastmelisel Likerti skaalal, kuivõrd ta iga seisukohaga nõustub (vt tabel 6.1). Enamik Eesti õpilastest tajub, et õpetajad kohtlevad neid õiglaselt (84%) ning nad saavad vajaduse korral õpetajatelt täiendavat abi (84%). Mõnevõrra vähem õpilasi (75%) tajub, et nad saavad õpetajatega

Tabel 6.1. Eesti ja ICCS 2022 uuringu riikide õpilaste hinnang oma läbisaamisele õpetajatega (nende õpilaste osakaal (%), kes vastasid „täiesti nõus“ või „nõus“)

	Eesti	ICCS keskmine
Õpetajad kohtlevad mind õiglaselt	84	82
Õpilased saavad õpetajatega hästi läbi	75	69
Õpetajaid huvitab õpilaste heaolu	69	76
Õpetajad tõesti kuulavad mida mul öelda on	72	78
Täiendavat abi vajades saan seda õpetajatelt	84	83

hästi läbi, samas on see näitaja ICCS uuringus osalenud riikide keskmisest (69%) oluliselt kõrgem. 69% õpilastest arvab, et õpetajaid tõepoolest huvitab nende heaolu, ja see näitaja on riikide keskmisest 7 protsendipunkti võrra madalam ning 72% Eesti õpilastest tajub, et õpetajad tõesti kuulavad, mida neil öelda on, ja see näitaja on samuti ICCS keskmisest madalam.

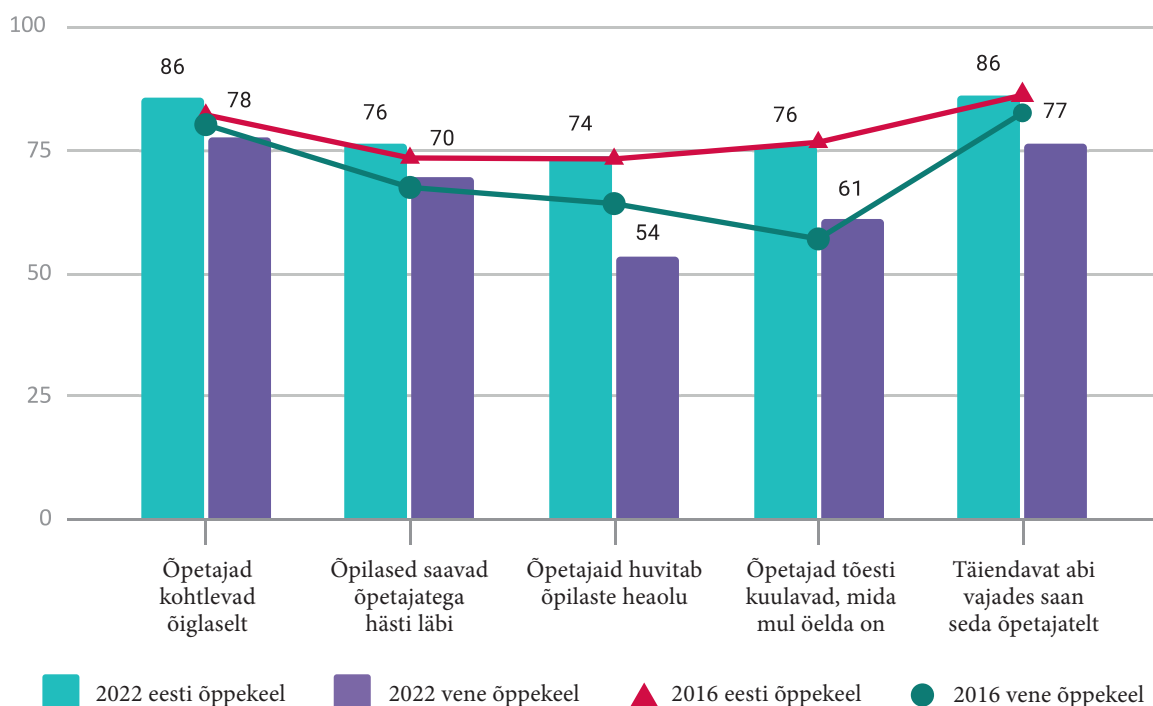
Ülaloleva viie väite põhjal loodi indeks, mille keskmine usaldusväärsus ICCS 2022 uuringus osalenud riikides oli 0,84 (Cronbachi alfa) ja mis võrdsustati 2009. ja 2016. aasta uuringute skaalaga. Indeksi kõrgemad väärtused peegeldavad positiivsemat hinnangut õpilaste ja õpetajate suhetele. Tabel 6.2 annab võimaluse võrrelda ajas õpilaste arusaamade muutusi nende suhetest õpetajatega, toetudes ICCS 2009, ICCS 2016 ja ICCS 2022 uuringu andmetele. ICCS 2022 uuringu põhjal hindasid kõige positiivsemalt suhteid õpetajatega Hiina Taibei õpilased (56). Keskmisest kõrgemad tulemused saadi Norras ja Rootsis. ICCS keskmisest mõnevõrra madalamad oli Eesti, Läti ja Leedu tulemused. Kui vaadelda Eesti õpilaste hinnanguid ajalises perspektiivis, siis on need jäänud võrreldes ICCS 2016 uuringuga samaks ning paranenud võrreldes 2009. aastaga.

Eesti ja vene õppekeelega koolide tulemusi võrreldes ilmnevad selged erinevused, seejuures hindavad eesti õppekeelega koolide õpilased oma suhteid õpetajatega oluliselt positiivsemalt. STUTRELi skaalal on eesti õppekeelega õpilaste keskmine näitaja 49 ning vene õppekeelega õpilaste keskmine 46 ($p < .001$). Näiteks tajub vaid 53% vene õppekeelega õpilastest, et õpetajaid huvitab nende heaolu. Seda tajub 74% eesti õppekeelega õpilastest (vt joonis 6.1).

Tabel 6.2. Õpilaste ja õpetajate suhted STUTRELi skaalal (2009–2022)

Riik	2022		2016		2009		Erinevus (2022 ja 2016)		Erinevus (2022 ja 2009)	
Eesti	49	(0,3)	49	(0,3)	48	(0,3)	0,1	(0,6)	1,1	(0,6)
Läti	46	(0,3)	46	(0,3)	45	(0,3)	0,8	(0,6)	0,3	(0,6)
Leedu	49	(0,4)	50	(0,3)	50	(0,3)	1,1	(0,7)	0,9	(0,7)
Holland	49	(0,4)	50	(0,3)	-		0,6	(0,7)	-	
Norra	52	(0,3)	52	(0,3)	50	(0,4)	0,5	(0,6)	2,3	(0,7)
Rootsi	51	(0,3)	53	(0,4)	51	(0,3)	1,1	(0,7)	0,4	(0,7)
ICCS 2022 keskmine	50	(0,1)								
ICCS 2016/2022 keskmine	51	(0,1)	51	(0,1)			-0,6	(0,2)		
ICCS 2009/2022 keskmine	50	(0,3)			49	(0,3)			0,8	(0,6)

Sulgudes on esitatud standardviga. Statistiliselt olulised muutused aastatel 2009–2016 on märgitud paksus kirjas.

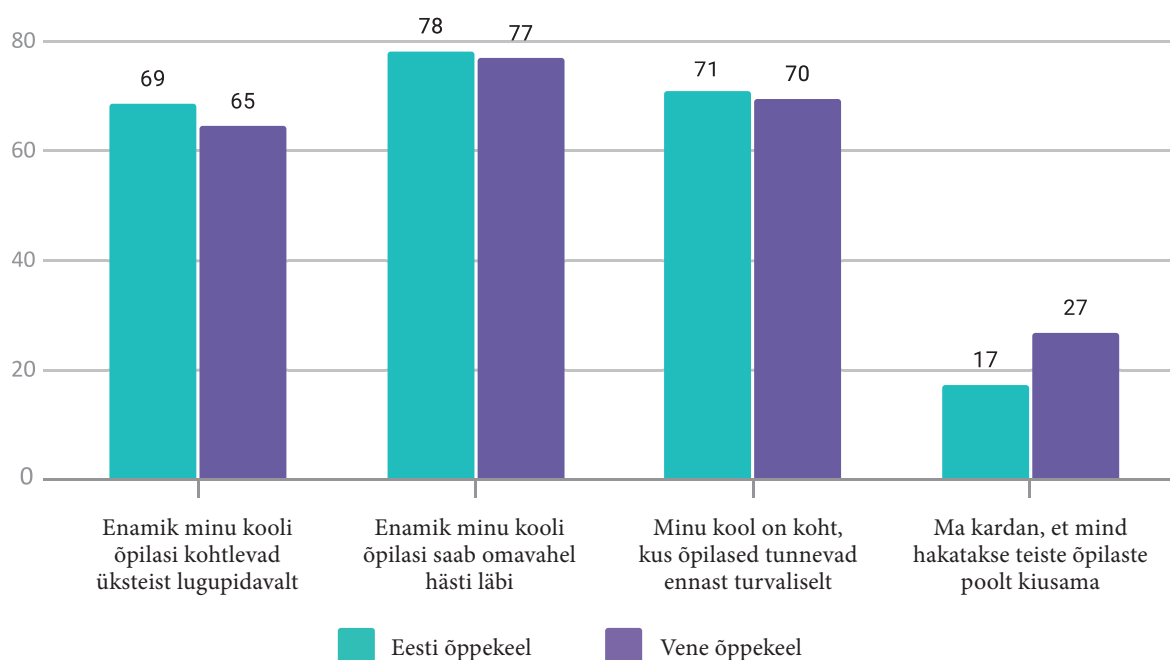

Joonis 6.1. Õpilaste hinnang oma läbisaamisele õpetajatega (nende õpilaste osakaal (%), kes olid väidetega „täiesti nõus“ ja „nõus“)

6.1.2. SUHTED KOOLIKAASLASETGA

Õpilaste suhteid koolikaaslastega mõõdeti nelja väitega, mis puudutasid õpilaste omavahelist läbisaamist ja koolikeskkonna turvalisust ning mille kohta küsiti õpilaste hinnangut neljaastmelisel Likerti skaalal („täiesti nõus“, „nõus“ jne). Selgus, et enamik Eesti õpilastest (78%) tajub, et koolikaaslastega saadakse hästi läbi ning koolis koheldakse üksteist lugupidavalt (68%) (vt joonis 6.2). Samas ligi 20% õpilastest kardab õpilastevahelist kiusu. Seejuures tunnevad vene õppekeeleaga koolide õpilased (27%) enam hirmu kui eesti õppekeeleaga koolide õpilased (17%). Ülejäänud väidete puhul suuri erinevusi õppekeele järgi ei esinenud (joonis 6.2).

Õpetajad hindasid õpilastevahelisi suhteid palju positiivsemalt kui õpilased, vastates, et enamik või suur osa õpilastest saavad oma klassikaaslastega hästi läbi (97%), austavad oma klassikaaslast, isegi kui nad on eriarvamusel (91%) ning on teiste õpilastega heades suhetes (95%). Erinevused võivad olla seletatavad sellega, et kiusamisprotsessid on tihtipeale varjatud. Kuid õpetajate osa kiusamisvastastes sekkumistes on suur (Campaert *et al.*, 2017) ning empiirilised uuringud kinnitavad, et õpilastevaheliste suhete positiivsena tajumine võib suurendada kiusamist, saates nii õpilastele sõnumi, et õpetaja suhtub kiusamisse vähem negatiivselt (Demol *et al.*, 2020).

Joonis 6.2. Õpilaste hinnang oma suhetele koolikaaslastega (nende õpilaste osakaal (%), kes olid väidetega „täiesti nõus“ või „nõus“)

6.2. KLASSIKLIIMA AVATUS JA VÕIMALUS ÕPPIJAPOLSEKS AKTIIVSUSEKS

Varasemad ICCS uuringud on kinnitanud avatud klassikliima ja õpilaste kodanikualaste teadmiste taseme vahelist positiivset seost (Schulz *et al.*, 2018). ICCS 2022 uuringus mõõdeti samamoodi nagu varasemates uuringutes klassikliima avatust, paludes õpilastel märkida, kui tihti arutatakse tüüpilistes koolitundides poliitilisi ja ühiskondlikke küsimusi. Avatud klassikliima karakteristikutest (vt tabel 6.3)

Tabel 6.3. Diskussioonile avatud klassikliima väidete võrdlus, Eesti ja ICCS 2022 uuringu keskmine (nende õpilaste osakaal (%), kes vastasid „sageli“ või „mõnikord“)

	Eesti	ICCS keskmine
Õpetajad julgustavad õpilasi kujundama oma arvamust	71	73
Õpilased tõstatavad tunnis arutamiseks päevakajalisi poliitilisi sündmusi	38	44
Õpilased avaldavad tunnis oma arvamust isegi siis, kui nende arvamus erineb enamiku kaasõpilaste omast	65	72
Õpetajad julgustavad õpilasi arutama küsimusi inimestega, kellel on teistsugune arvamus	53	55
Probleemi käsitledes esitavad õpetajad selle erinevaid külgi	62	65
Õpetajad julgustavad õpilasi oma arvamust välja ütleva	71	76

enamlevinuks peavad Eesti õpilased seda, et õpetajad julgustavad õpilasi oma arvamust avaldama (71%). Kõige vähem saavad õpilased nende arvates mõjutada tunni sisu, tõstatades päevakajalisi poliitilisi teemasid (38%). Seejuures jääb õpilaste hinnangu näitaja kõikides klassikliima avatuse aspektides alla rahvusvahelise keskmise.

Kuue väite põhjal loodi koondindeks ICCS 2022 uuringu riikide keskmise usaldusväärsusega 0,80 (Cronbachi alfa). Skaala kõrgemad punktid näitavad õpilaste positiivsemaid hinnanguid avatud klassikliimale. Skaala võrdsustati ICCS 2016 ja ICCS 2009 uuringu skaalaga, võimaldamaks muutuste tuvastamist aastate ja riikide kaupa (vt tabel 6.4).

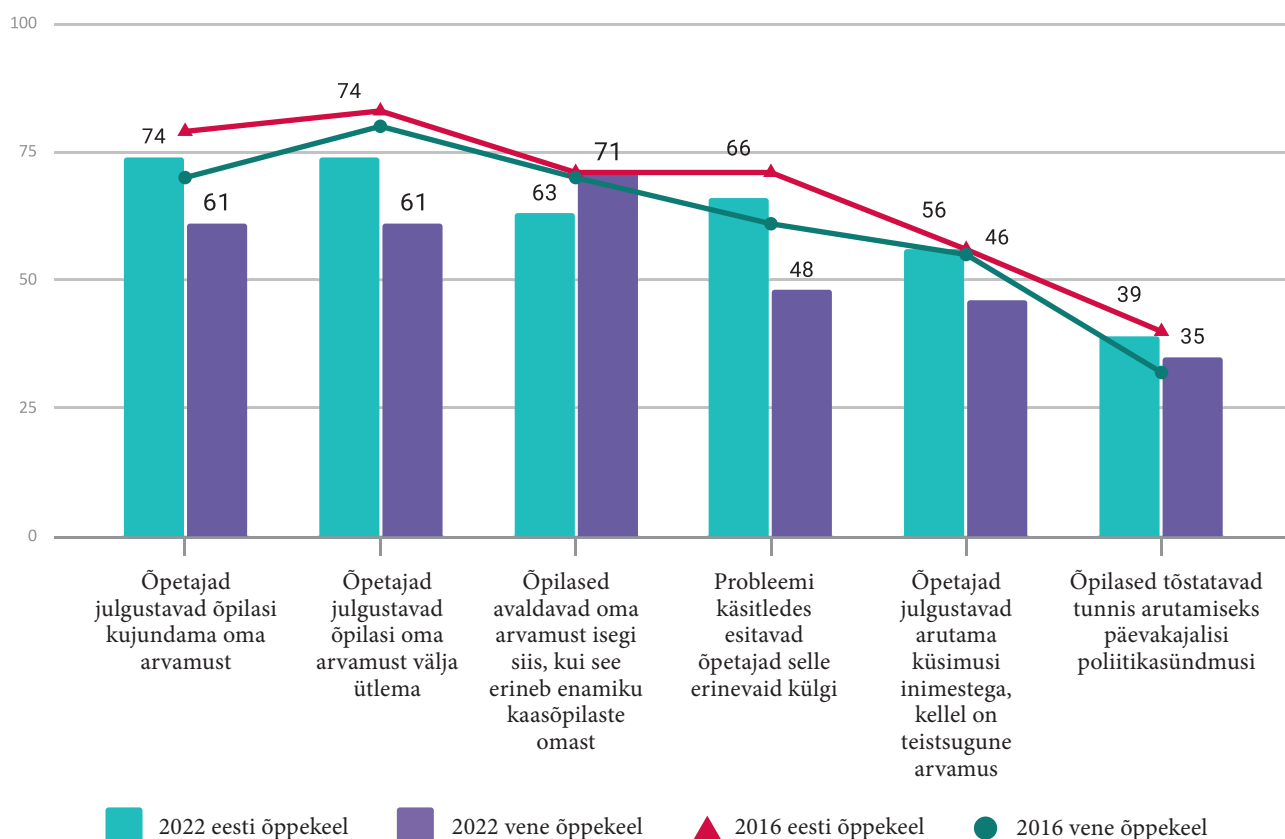
Tabel 6.4. Diskussioonile avatud klassikliima OPDISCi skaalal (2009–2022)

Riik	2022		2016		2009		Erinevus (2022 ja 2016)		Erinevus (2022 ja 2009)	
Eesti	48	(0,4)	49	(0,3)	50	(0,3)	-1,7	(0,6)	-2,6	(0,6)
Läti	46	(0,4)	49	(0,2)	51	(0,3)	-3,2	(0,6)	-4,8	(0,6)
Leedu	49	(0,3)	49	(0,3)	50	(0,3)	-0,3	(0,6)	-0,6	(0,6)
Holland	46	(0,4)	47	(0,3)	-		-1,7	(0,6)	-	
Norra	52	(0,3)	52	(0,3)	53	(0,5)	-0,4	(0,5)	-0,9	(0,6)
Rootsi	50	(0,3)	52	(0,4)	51	(0,3)	-2,0	(0,6)	-0,5	(0,6)
ICCS 2022 keskmine	50	(0,1)								
ICCS 2016/2022 keskmine	50	(0,1)	50	(0,1)			0,5	(0,2)		
ICCS 2009/2022 keskmine	50	(0,3)			50	(0,3)			-0,4	(0,6)

Sulgudes on esitatud standardviga. Statistiliselt olulised muutused aastatel 2009–2016 on märgitud paksus kirjas.

Kõige kõrgemad hinnangud andsid avatud klassikliimale Itaalia õpilased (55). Rahvusvahelises võrdluses tulevad oma positiivsete hinnangutega esile ka Norra ja Rootsi. Eesti jääb koos teiste Balti riikidega oma näitajate poolest keskmisest allapoole ning võrreldes 2016. aasta tulemustega on näha kahepunktulist langust. Võimalik, et tulemusi on mõjutanud COVID-19 pandeemiaga kaasnenud distantsõpe, mis paljudes koolides lahendati pigem suurendades iseseisvat õpet ning vähendades veebivahendusel toimuvaid grupidunde, mille formaat ei võimaldanud arutelusid ja arvamuste jagamist kuigivõrd praktiseerida.

Soopõhisest võrdlusest ilmneb, et tüdrukud peavad klassikliimat avatumaks kui poisid (tüdrukutel tulemuseks skaala keskmine väärtus 49, poistel 47, $p < .001$), hinnates kõiki aspekte oluliselt kõrgemalt kui poisid. Ühtlasi on vene ja eesti õppekeelega koolide vahel statistiliselt olulised erinevused ($p < .001$). Vene õppekeelega koolide õpilaste tulemus OPDISCi skaalal on 45, samal ajal kui eesti õppekeelega koolide õpilaste

Joonis 6.3. Avatud klassikliima eesti ja vene õppekeelega koolides (nende õpilaste osakaal (%), kelle arvates leiavad loetletud olukorrad aset „sageli“ või „mõnikord“)

tulemus sellel skaalal on 49. Seejuures on oluliselt vähem neid vene õppekeelega õpilasi, kes aravavad, et erinevad avatusele suunatud klassikliima tegevused leiavad aset enamasti või mõnikord (vt joonis 6.3). Vaid oma arvamuse avaldamist esineb vene õppekeelega õpilaste hinnangul tundides oluliselt rohkem (8%) kui eesti õppekeelega koolide õpilaste arvates. Samas on erinevused eesti ja vene õppekeelega koolide vahel 2016. aasta tulemustega võrreldes suurenenud. Samamoodi nagu ICCS 2016 uuringus ilmnas ka ICCS 2022 uuringus suurim erinevus vastustes küsimusele, kas õpetajad näitavad mingi probleemi käsitlemisel selle erinevaid külgi. Kui 2016. aastal erinesid vene õppekeelega õpilaste tulemused 10%, siis nüüd lausa 18%. Ühtlasi on mõlema õppekeele puhul näha, et õpilased on klassikliima avatust hinnanud 2016. aastal suuremaks kui 2022. aastal.

Regressioonianalüüs näitas nõrka, ent statistiliselt olulist seost klassikliima tajumise ja järgmiste tegurite vahel: õpilaste tahe osaleda kooli tegevustes, õpilaste osalemine laiemates kogukonnarühmades või organisatsioonides, õpilaste enesetõhusus kodanikuna.

6.3 KOOLIDEMOKRAATIA

6.3.1. ÕPILASTE AKTIIVNE OSALUS KOOLIELUS

Õpilastelt küsiti nende osaluse kohta eri tegevustes, mis peegeldavad aktiivse kodanikurolli võtmist koolis. Kõige enam õpilasi on hääletanud klassivanema või üliõpilasesinduse valimistel (60%) ja osalenud aktiivselt väitlustes (46%). Ligi 40% õpilastest väitis, et on osalenud kooli keskkonnasõbralikumaks muutmisel, samas vaid 26% õpilastest märkis, et nad on osalenud kooli juhtimist puudutavate otsuste langetamisel ning 14% on kirjutanud kooli ajalehte poliitilistel või ühiskondlikel teemadel. Eesti õppekeelega koolide õpilased hindasid oma osalust koolisisestes tegevustes oluliselt suuremaks, samas oli rohkem neid vene õppekeelega õpilasi, kes väitsid, et on osalenud kooli juhtimist puudutavate otsuste langetamisel (joonis 6.4).

Joonis 6.4. Õpilaste klassiväline tegevus õppekeele järgi (nende õpilaste osakaal (%), kes on osalenud erinevates klassivälistes tegevustes)

Ülaloleva seitsme väite põhjal on loodud koondskaala SCHPART, mille keskmine väärtus on Eesti õpilaste puhul 46. Seejuures on vene õppekeelega õpilaste koondskaala väärtus madalam (45) kui eesti õppekeelega õpilastel (46, $p < .001$). Ühtlasi on poiste koondskaala väärtus madalam (44) kui tüdrukutel (47, $p < .001$). Kõige suurem erinevus ilmneb hääletamisaktiivsuse puhul: 55% poistest ja 66% tüdrukutest väitis, et nad on hääletanud klassivanema või õpilasesinduse valimistel. 45% tüdrukutest ja vaid 35% poistest märkis, et on osalenud kooli keskkonnasõbralikuks muutmisel.

6.3.2. ÕPILASTE USKUMUSED OMA MÕJUST OTSUSTUSPROTSESSIDELE

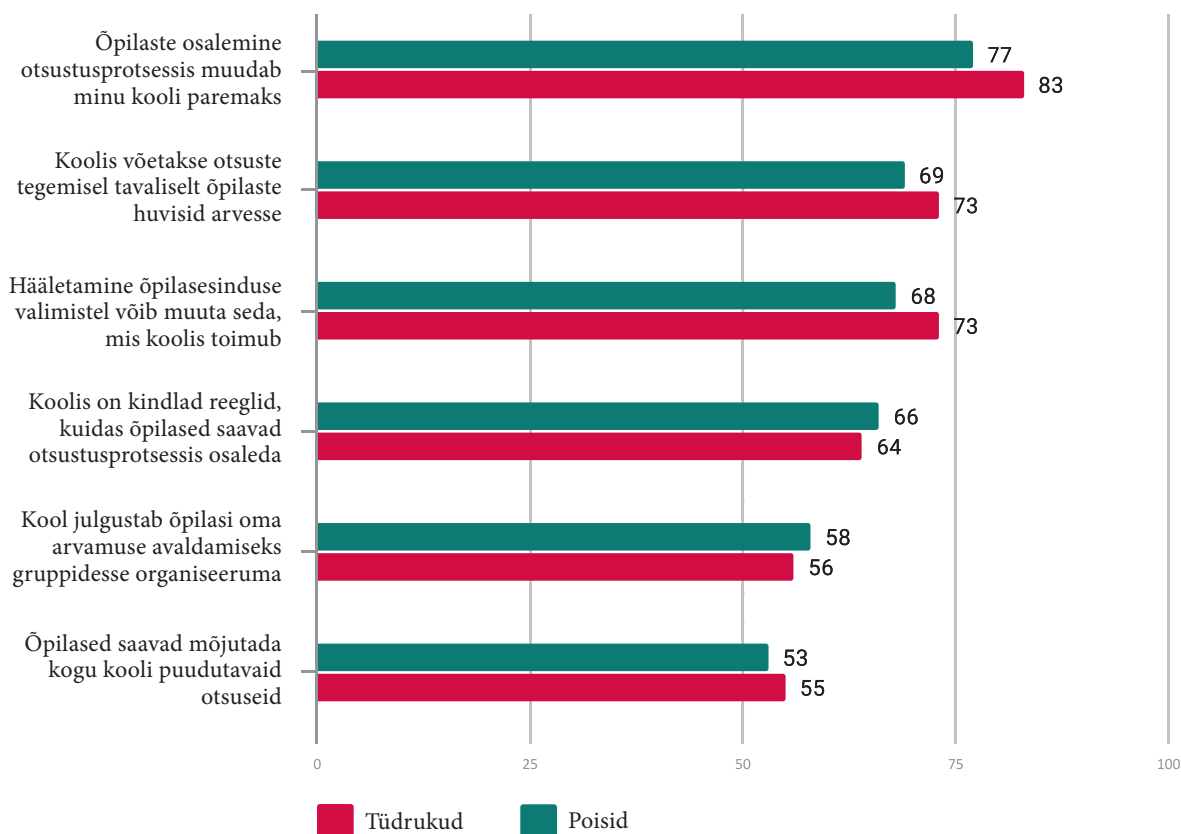
ICCS 2022 uuringus mõõdeti ka õpilaste uskumusi nende mõjust koolisisestele otsustusprotsessidele, paludes õpilastel märkida, mil määral nad nõustuvad kuue esitatud väitega. Väidete põhjal loodi koondskaala INFDECI. Üldjuhul hindavad õpilased oma mõju kooli otsustusprotsessidele pigem väikeseks. Colombia ja Taibei (Hiina) õpilased tajuvad oma mõju kooli otsustusprotsessidele kõige suuremana. Eesti õpilaste hinnangute koondskaala punktid jäävad alla ICCS keskmise, nagu ka Läti, Leedu ja Põhjamaade tulemused. Kõige madalamaid hinnanguid oma mõjule on andnud Hollandi noored (vt tabel 6.5).

Tabel 6.5. Õpilaste hinnangud oma mõju kohta koolisisestele otsustusprotsessidele INFDECI koondskaalal

Riik	INFDECI punktid
Eesti	49
Läti	49
Leedu	50
Madalmaad	46
Norra	50
Rootsi	49
ICCS keskmine	51

Enamik Eesti õpilasi on üldjoontes veendunud, et nende otsused muudavad kooli paremaks: ligi 80% õpilastest nõustus väitega „õpilaste osalemine otsustusprotsessis muudab minu kooli paremaks“. Kuid palju vähem tajutakse oma reaalselt mõju kogu kooli puudutavate otsuste langetamisel, veidi üle poolte õpilaste nõustus väitega, et õpilased saavad mõjutada kogu kooli puudutavaid otsuseid (54%) või väitega, et kool julgustab neid oma arvamuse avaldamiseks

gruppidesse organiseeruma (57%). Seejuures näevad tüdrukud oma mõju koolisisestele otsustusprotsessidele mõnevõrra suuremana kui poisid (tüdrukute kohta koostatud skaala keskmine väärtus 50, poistel 49, $p < .001$). Kõige suurem erinevus poiste-tüdrukute uskumustes oli seotud hääletamise või otsustusprotsessis osalemisega: 73% tüdrukutest arvas, et see muudab kooli elu paremaks, kuid sellega nõustus 67% poistest (vt joonis 6.5). Nende poiste osakaal, kes nõustusid väidetega, mis puudutasid

Joonis 6.5. Õpilaste hinnang oma mõju kohta kooli otsustusprotsessidele (nende õpilaste osakaal (%), kes olid väidetega „täiesti nõus“ või „nõus“)

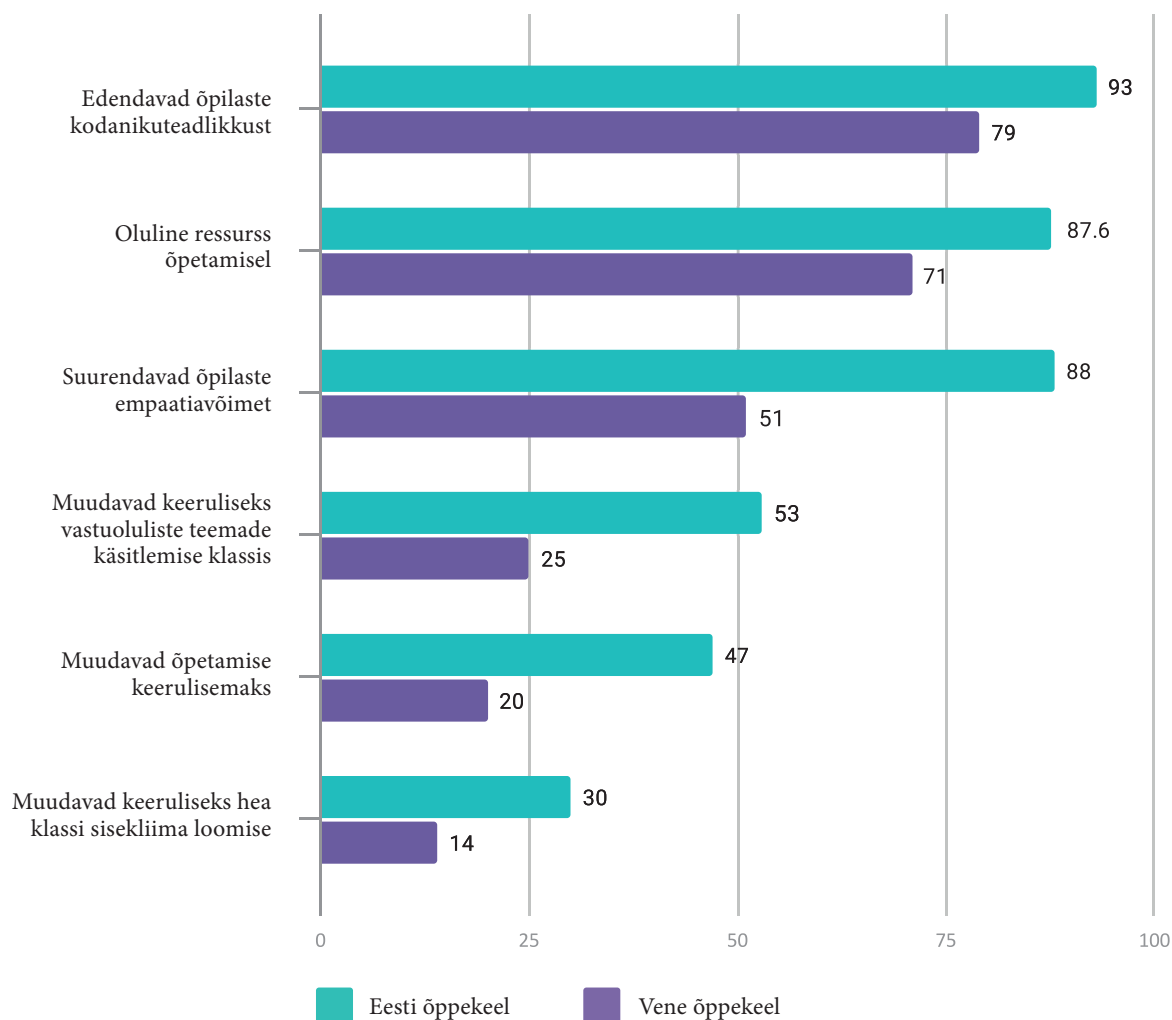
osalusprotsessi reeglite olemasolu või organiseeritud gruppides osalemise julgustamist, oli aga suurem kui tüdrukute oma. Vene ja eesti õppekeelega koolide õpilaste vahel statistiliselt olulist erinevust ei ole. Vaadates aga individuaalseid väiteid, siis 60% vene õppekeele õpilastest usub, et nende hääl on oluline, 73% eesti õppekeele õpilastest nõustus seevastu väitega, et hääletamine õpilasesinduse valimistel võib muuta seda, mis koolis toimub.

6.4 MITMEKULTUURILINE KOOLIKESKKOND

Mitmekultuurilist koolikeskkonda võib määratleda väga erinevalt, nii keelelisest, kultuurilisest, soolisest kui ka sotsiaal-majanduslikust mitmekesisusest või erivajadustest lähtudes. 71% Eesti koolijuhtidest väitis, et nende koolis õpib alla 10% noori, kelle emakeel ei ole kooli õppekeel. Samamoodi arvasid koolijuhid (68%) ka keerukama sotsiaalmajandusliku taustaga noorte kohta. Koolid puutuvad kõige enam kokku hariduslike erivajadustega noortega, keda on koolijuhtide hinnangul pooltes koolides 10% piires ning ligi 40% koolides isegi kuni 30% õpilaskonnast. 10% õpetajatest on märkinud, et nad on õpetanud klassi, kus oli teistsuguse kultuurilise taustaga õpilasi.

6.4.1 ÕPETAJATE ARVAMUSED KULTUURILISTE ERINEVUSTE MÕJUST ÕPPETEGEVUSELE

Et mõõta õpetajate arvamusi kultuuriliste erinevuste mõjust õppetegevustele, esitati neile kuus väidet, mida paluti hinnata neljaastmelisel Likerti skaalal. Neid eesti õppekeelega koolide õpetajaid, kes nõustusid väitega, et õpilastevahelised kultuurilised erinevused on oluline ressurss õpetamisel (88%), mis suurendab õpilaste empaatiavõimet (88%) ja arendab neis kodanikuteadlikkust (93%), oli palju rohkem kui vene õppekeelega koolide õpetajaid. Samas usub oluliselt vähem vene õppekeelega koolide õpetajaid, et kultuurilised erinevused muudavad üldise õpetamise (20%) ja vastuoluliste teemade käsitlemise (25%) klassis keerulisemaks (vt joonis 6.6).

Joonis 6.6. Õpetajate arvamused kultuuriliste erinevuste mõjust õppetegevusele (nende õpetajate osakaal (%), kes olid väidetega „täiesti nõus“ või „nõus“)

Tabel 6.6. POSCDIFi koondskaala punktid riigiti

Riik	POSCDIFi punktid
Eesti	49
Läti	47
Leedu	48
Holland	45
Norra	56
Rootsi	54
ICCS 2022 keskmine	50

Kolme argumendi põhjal (kultuurilised erinevused on oluline ressurss õpetamisel, suurendavad õpilaste empaatiavõimet ja edendavad kodanikuteadlikkust) loodi koondskaala POSCDIF, mille kõrgemad väärtused peegeldavad õpetajate positiivsemaid arvamusi kultuuriliste ja etniliste erinevuste mõjust õppetegevusele. Kõige rohkem väärtustavad kultuurilisi erinevusi õppeprotsessis Norra (56) õpetajad. Eesti keskmine näitaja on 49, mis jääb veidi

allapoole ICCS uuringu keskmist (50), kuid on mõnevõrra kõrgem teistest Balti riikidest. Seejuures on Eesti õppekeelega koolide õpetajate tulemuste koondskaala väärtus (50) oluliselt ($p < .001$) kõrgem vene õppekeelega koolide õpetajate omast (45).

6.4.2 TEGEVUSED, MIS TOETAVAD MITMEKULTUURILISE KOOLIRUUMI ARENGUT

ICCS 2022 uuringus teatasid nii õpetajad kui koolijuhid, missuguseid tegevusi mitmekesisuse toetamiseks koolikeskkonnas praktiseeritakse. Koolijuhtide hinnangul on 43% õpilastest olnud võimalus osaleda kodukoha mitmekultuurilistes või rahvustevahelistes algatustes (see võimalus on olnud 42% eesti õppekeelega koolide õpilastest ja 45% vene õppekeelega koolide õpilastest). Koolijuhtidel paluti ka märkida, kas kool teeb koostööd erinevate kultuurirühmadega või religioossete gruppidega, tõstmaks õpilaste teadlikkust mitmekesisusest. Koostöö religioossete gruppidega on nii eesti (12%) kui ka vene õppekeelega (13%) koolide puhul väga vähene. Kultuurirühmadega koostöö tegemisest teatasid 94% vene õppekeelega kooli ning 64% eesti õppekeelega kooli juhtidest.

Õpetajate küsimustikus paluti märkida, kui palju nad on õpilastega korraldanud eri tüüpi tegevusi, käsitlemaks mitmekesisuse teemasid. Kõige rohkem viivad mitmekesisusega seotud tegevusi läbi Norra õpetajad (vt tabel 6.7). Seejuures korraldatakse kõige rohkem erinevate vaatepunktide mõistmisele suunatud tegevusi ning kõige vähem kaasavad õpetajad õpilasi soolisüsteemalistesse aruteludesse. Eesti õpetajate hinnangul on nad korraldanud oluliselt vähem mitmekesisusega seotud tegevusi kui uuringus osalenud õpetajad keskmiselt. Vähesed Eesti õpetajad arutlevad ainetundides kultuuriliste erisuste üle (69%) või paluvad õpilastel analüüsida erinevaid sotsiaalmajanduslikke perspektiive (46%).

Tabel 6.7. Mitmekesisusega seotud tegevused klassiruumis (nende õpetajate osakaal (%), kes on väitnud, et korraldavad all-loetletud tegevusi suurel või keskmisel määral)

	Arutlevad õpilastega kultuuriliste erinevuste üle		Julgustavad õpilasi mõistma erinevaid vaatepunkte		Suunavad õpilasi uurima erinevaid kultuurilisi perspektiive		Julgustavad õpilastel töötama koos erineva taustaga õpilastega		Kaasavad õpilasi arutlema soo teemadel		Suunavad õpilasi uurima erinevaid sotsiaal- majanduslikke perspektiive	
Leedu	78	(1,1)	93	(0,6)	70	(1,3)	91	(0,7)	56	(1,4)	59	(1,2)
Norra (9)	85	(1,1)	97	(0,6)	79	(1,2)	85	(1,3)	83	(1,1)	73	(1,7)
ICCS 2022 keskmine												
	77	(0,4)	94	(0,2)	73	(0,4)	87	(0,4)	68	(0,5)	65	(0,5)
Riigid, kelle valim ei saavutanud nõutud osalusprotsenti												
Eesti	69	(1,0)	90	(0,9)	72	(1,0)	86	(1,2)	49	(1,1)	46	(1,3)
Läti	72	(1,1)	85	(1,0)	57	(1,5)	82	(1,0)	45	(1,6)	42	(1,3)
Holland	65	(1,6)	80	(1,6)	52	(2,0)	64	(2,0)	51	(2,3)	46	(2,5)
Rootsi	71	(1,3)	91	(1,0)	63	(1,3)	78	(1,6)	76	(1,5)	57	(1,6)
Riigi ICCS 2022 uuringu tulemused on:												
rohkem kui 10 % kõrgemad ICCS 2022 keskmisest					▲							
märkimisväärselt kõrgemad ICCS 2022 keskmisest					▲							
märkimisväärselt alla ICCS 2022 keskmise					▼							
rohkem kui 10 % all ICCS 2022 keskmise					▼							
Sulgudes on esitatud standardviga. Statistiliselt olulised muutused (p < 0,05)												
(9) Riik erines rahvusvaheliselt defineeritud populatsioonist ning uuring viidi läbi üks klass kõrgemal.												

Üha suureneva globaliseerumise ja mitmekesisuse tingimustes on oluline lõimida õppetöösse rohkem mitmekesiselisi perspektiive, et õpilased oleksid avatumad ning valmis töötama mitmekultuurilistes keskkondades.

KOKKUVÕTE

Eesti õpilased hindavad suhteid õpetajatega mõnevõrra kehvemaks (STUTRELi skaalal 49 punkti) kui ICCS uuringus (50) osalenud õpilased keskmiselt. Ühtlasi esinevad selged erinevused vene õppekeele (46) ja eesti õppekeelega õpilaste (49) ning poiste (48) ja tüdrukute (49) vahel. Kõige väiksem on nende õpilaste osakaal, kes väidavad, et õpetajaid huvitab nende heaolu (69%).

Õpilased hindavad oma suhteid koolikaaslastega pigem positiivselt, samas ligi 20% õpilastest kardab, et teised õpilased hakkavad neid kiusama. Seejuures tunnevad vene õppekeelega õpilased rohkem hirmu kiusamise ees (27%) kui eesti õppekeelega õpilased (17%). Õpetajad tajuvad õpilastevahelisi suhteid palju positiivsemalt kui õpilased ise. 97% õpetajatest arvab, et õpilased saavad omavahel hästi läbi, kuid vaid 67% õpilastest nõustub sellega. Õpetaja õpilastevaheliste suhete tajumine võib oluliselt mõjutada õpilaste arusaama tihtipeale varjatud kiusamisprotsessidest. Empiirilised uuringud kinnitavad, et õpilastevaheliste suhete positiivsena tajumine võib suurendada kiusamist.

Klassikliima avatust on Eesti õpilased (OPDISCi skaalal 48 punkti) hinnanud väiksemaks kui ICCS riikides keskmiselt (50) ning võrreldes 2016. aasta tulemustega on näha kahepunktulist langust. Kõige vähem saavad õpilaste meelest nad mõjutada tunni sisu, tõstatades päevakajalisi poliitilisi teemasid (38%). Seda peaks kindlasti nägema ohuna, sest klassikeskkond on oluline koht, kus kodanikuosalust harjutada ning osalus koolikeskkonnas mõjutab kodanikuaktiivsust tulevikus. Seejuures näevad tüdrukud klassikliimat avatumana kui poisid (tüdrukutel tulemuseks skaala keskmine väärtus: 49 punkti, poistel 47 punkti, $p < .001$) ning eesti (49) ja vene (45) õppekeelega koolide õpilaste vahel on märgatavad erinevused.

Enamik Eesti õpilasi on üldjoontes veendunud, et nende otsused muudavad kooli paremaks: ligi 80% õpilastest nõustus väitega, et õpilaste osalemine otsustusprotsessis muudab kooli paremaks. Kuid oluliselt vähem tajutakse oma reaalsel mõju kogu kooli puudutavate otsuste langetamisel, veidi üle poolte õpilaste nõustus väitega, et õpilased saavad mõjutada kogu kooli puudutavaid otsuseid (54%).

Eesti õpetajad teatasid oluliselt vähemal määral mitmekesisusega seotud tegevuste korraldamisest kui uuringus osalenud õpetajad keskmiselt. Ühtlasi märkis vaid 39% õpetajatest, et 8. klassi õpilased on osalenud õppeaasta jooksul mitmekultuurilistes algatustes ning koolijuhid hindasid koostööd erinevate religioossete gruppide või kultuurirühmadega samuti väheseks. Samas enamik Eesti õpetajatest nõustub, et kultuurilised erinevused õpilaste vahel on oluline ressurss õpetamisel, mis suurendab õpilaste empaatiavõimet ja arendab neis kodanikuteadlikkust. Õpetajad hindavad kultuurilise mitmekesisuse mõju õppeprotsessile küll mõnevõrra väiksemaks kui

ICCS uuringus osalenud õpetajad keskmiselt, mistõttu peaksime pakkuma eelkõige staažikamatele õpetajatele selles vallas rohkem koolituskursusi ja arenguvõimalusi. Lisaks tuleks koolidele pakkuda koostöövõimalusi erinevate kultuuriühingutega, et lõimida õppetöösse mitmekesisemaid perspektiive.

KASUTATUD KIRJANDUS

Campaert, K., Nocentini, A., & Menesini, E. (2017). The efficacy of teachers' responses to incidents of bullying and victimization: the mediational role of moral disengagement for bullying. *Aggressive Behaviour*, 43 (5), 483–492.

Demol, K., Verschueren, K., Salmivalli, C & Colpin, H. (2020). Perceived Teacher Responses to Bullying Influence Students' Social Cognitions. *Frontiers in Psychology*, 11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.592582>

Schulz, W., Ainley, J., Fraillon, J., Losito, B., Agrusti, G., & Friedman, T. (2018). *Becoming citizens in a changing world. The International Civic and Citizenship Education Study 2016 International Report*. Cham: Springer.

7.

Kool jätkusuutliku tuleviku kujundajana

Imbi Henno

7. 1. ÜLEVAADE KESKKONNA- JA JÄTKUSUUTLIKKUSE TEEMA TÄHTSUSEST. RAHVUSVAHELISED PRIORITEEDID JA ÕPPEKAVADE RÕHUASETUSED

Ühiskonnad seisavad silmitsi keskkonnaprobleemidega, mille lahendamine eeldab nii individuaalseid kui ka kollektiivseid pingutusi. Kuigi jätkusuutlikkust tähtsustatakse, ei ole jätkusuutlikkust toetavad eluviisid piisavalt juurdunud (UNESCO, 2005).

1992. aasta ÜRO keskkonna- ja inimarengu konverentsil seati inimarengu prioriteediks säästev areng ja sõnastati säästvat arengut toetava hariduse eesmärgid. Ometigi nenditi 2002. aastal, et globaalprobleemid ei ole leevenenud. Seetõttu kuulutas ÜRO aastateks 2005–2014 välja säästvat arengut toetava hariduse dekaadi ning püstitas 2015. aastal uued kestliku arengu eesmärgid (Sustainable Development Goals, SDG), millest neljas on seotud haridusega.

2019. aastal võttis UNESCO vastu kestlikku arengut toetava hariduse raamistiku ja 2020. aastal vastava teekaardi (UNESCO, 2020). UNESCO eesmärkidega seostuvad ka Euroopa tasandi algatused. 2019. aastal käivitatud Euroopa roheline kokkulepe (rohelepe) ja sellega seotud Euroopa kliimapakti algatus (2020) tõstavad esile koolide rolli keskkonna ja jätkusuutlikkusega seotud küsimuste lahendamisel. Jätkusuutlikkuse teema oli oma aktuaalsuse pärast üks ICCS 2022 uuringu põhiteema. Lisaks keskkonnateadmistele uuriti õpilaste suhtumist keskkonnakaitse, nende eeldatavat osalemist keskkonnakaitsetegevustes, suhtumist keskkonnakoostöösse Euroopas, poliitilist ja eetilist tarbimiskäitumist ning hinnanguid jätkusuutlikkust toetavale käitumisele.

Eesti oli üks esimesi riike maailmas, kus 2002. aastal kehtestati säästev areng riikliku õppekava läbiva teemana. 2011. ja 2023. aastal vastu võetud riiklikud õppekavad tagavad endiselt raamistiku läbivate teemade, sh keskkonna ja jätkusuutliku arengu õpetamisele (Vabariigi Valitsus, 2011, 2023). Seega olid ICCS 2022 uuringu tegemise ajaks Eesti koolid juba 20 aastat käsitlenud jätkusuutlikkuse temaatikat. Nüüd saabki õigustatult küsida, et kas need Eesti noored, kes ICCS 2022 uuringus osalesid, on võrreldes teiste riikide noortega keskkonnateadlikumad ja jätkusuutlikumate käitumistavadega.

7.2. EESTI ÕPILASTE KESKKONNA, KLIIMA JA JÄTKUSUUTLIKKUSEGA SEOTUD TEADLIKKUS, HOIAKUD JA OSALUS

ICCS 2022 uuringus küsiti õpilastelt nende eeldatava osalemise kohta **keskkonnahoidu toetavates tegevustes** tulevikus. Õpilastelt paluti väljendada oma nõusolekut neljaastmelisel Likerti skaalal: „ma teeksin seda kindlasti“ / „tõenäoliselt ma teeksin seda“ / „tõenäoliselt ma ei teeks seda“ / „ma ei teeks seda kindlasti“. Tabelis 7.1 on esitatud rahvusvahelises võrdluses nende Eesti õpilaste osakaal, kes „kindlasti“ või „tõenäoliselt“ osalevad väidetes kirjeldatud keskkonnakaitselistes tegevustes.

Tähelepanuväärne on see, et kõikide väidete kohta märkisid Eesti õpilased uuringu keskmisest statistiliselt oluliselt väiksema tõenäosusega, et nad neid tegevusi tulevikus teevad. Väidete, nagu „käsib peatada keskkonna kahjustamine“ ja „osaled organiseeritud meeleavaldusel“ puhul oli kindlasti või tõenäoliselt osalevate Eesti, Hollandi, Norra ja Rootsi õpilaste osakaal rahvusvahelisest keskmisest enam kui 10 protsendipunkti võrra väiksem.

Tabelis 7.1 toodud väidete põhjal loodud õpilaste keskkonnakaitselistes tegevustes eeldatava osalemise koondtunnuse ehk indeksi rahvusvaheline keskmine oli 50 punkti. Indeksi skaalapunktide kõrgemad väärtused näitavad õpilaste toetavamast suhtumist või tegevust. Keskmised skaalapunktid olid ICCS 2022 uuringu keskmisest märkimisväärselt (3 punkti või rohkem) kõrgemad Colombias ja Rumeenias (mõlemas 54 punkti). Keskmisest märgatavalt madalamad (3 skaalapunkti või rohkem) olid skaalapunktid aga Eestis (47 punkti), Lätis ja Norras (mõlemas 46 punkti) (tabel 7.1). Kõigis riikides, sh ka Eestis oli eeldatav osalemine keskkonnakaitsetegevuses positiivses seoses ühiskonnaalaste teadmiste tasemega.

Joonisel 7.1 on esitatud nende Eesti õpilasgruppide osakaal, kes eeldatavasti neid tegevusi kindlasti või tõenäoliselt tulevikus teevad. Kõikide väidete (vt joonis 7.1) puhul ilmnesid õpilaste hinnangutes soo, õppekeele ja teadmiste saavutustaseme alusel statistiliselt olulised erinevused. Meie õpilased peavad kõige vähem tõenäoliseks oma osalemist organiseeritud meeleavaldusel. Sellisel meeleavaldusel osaleks ainult 37% alla B-taseme teadmistega õpilastest ja 36% poistest (vt joonis 7.1). Eesti tüdrukud väitsid statistiliselt oluliselt suurema tõenäosusega kui poisid, et nad osalevad eeldatavasti tulevikus kõikides nendes tegevustes.

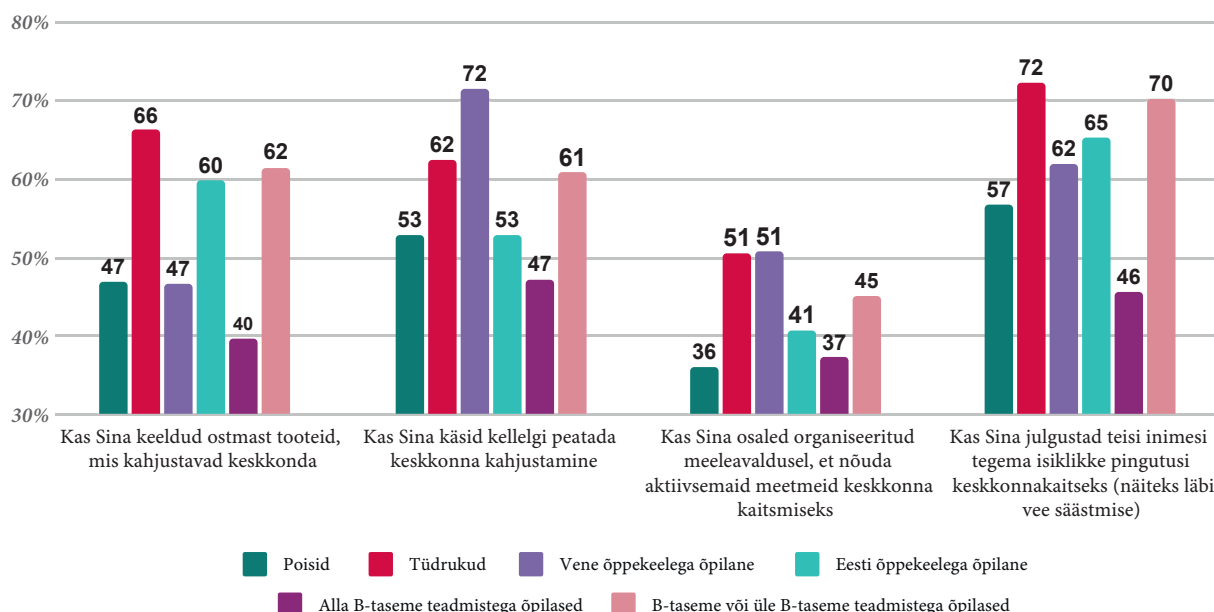
Tabel 7.1. Õpilaste hinnangud oma eeldatava osalemise kohta keskkonnakaitselistes tegevustes (%) ja indeksi keskväärtus

Nende õpilaste osakaal (%), kes kindlasti või üsna tõenäoliselt osalevad keskkonnakaitselistes tegevustes													Keskkonna- kaitselistes tegevustes eeldatava osalemise koondtunnuse keskväärtus		
	Käsid kellelgi peatada keskkonna kahjustamine			Julgustad inimesi tegema pingutusi keskkonnakaitses (näiteks läbi vee säästmise)			Keeldud ostmast keskkonda kahjustavad tooteid			Osaled mee- leavaldusel, et nõuda aktiivseid keskkonnakaitse-meetmeid					
Riik	%			%			%			%					
Eesti	58	(1.4)	▼	64	(1.4)	▼	56	(1.3)	▼	43	(1.3)	▼	47	(0.3)	▼
Läti	59	(1.2)	▼	58	(1.3)	▼	56	(1.2)	▼	48	(1.2)	▼	46	(0.3)	▼
Leedu	73	(0.8)		75	(0.9)	▲	68	(1.1)	▲	63	(1.0)	▲	51	(0.2)	▲
Holland	46	(1.5)	▼	53	(1.6)	▼	48	(1.4)	▼	30	(1.3)	▼	44	(0.3)	▼
Norra	57	(0.9)	▼	58	(0.9)	▼	55	(0.9)	▼	36	(1.0)	▼	46	(0.2)	▼
Rootsi	61	(1.1)	▼	65	(1.1)	▼	63	(1.0)	▼	35	(1.1)	▼	47	(0.2)	▼
ICCS keskmine	72	(0.2)		72	(0.2)		66	(0.2)		57	(0.2)		50	(0.1)	
Riigi ICCS 2022 uuringu tulemused on:															
üle 10% või rohkem kui 3 skaalapunkti üle keskmise													▲		
statistiliselt oluliselt kõrgem keskmisest													▲		
statistiliselt oluliselt madalam keskmisest													▼		
üle 10% või rohkem kui 3 skaalapunkti alla keskmise													▼		
Sulgudes on esitatud standardviga. Statistiliselt olulised muutused (p < 0,05)															

Nende vene õppekeelega õpilaste osakaal, kes eeldatavasti käsiksid lõpetada keskkonna kahjustamise ning osaleksid organiseeritud meelevaardusel, oli suurem kui eesti õppekeelega õpilaste oma. Viimaste seas aga oli võrreldes vene õppekeelega õpilastega rohkem neid, kes keeldusid ostmast tooteid, mis kahjustavad keskkonda, ja kes julgustaksid teisi inimesi tegema isiklikke pingutusi keskkonnakaitses.

ICCS 2022 uuringus loodi seitse koondtunnust ehk indeksit, mis on seotud keskkonna- ja jätkusuutliku arengu temaatikaga. Tabel 7.2 kirjeldab ICCS 2022 uuringus osalenud Eesti õpilaste kõigi keskkonna- ja jätkusuutliku arengu temaatikaga seotud koondtunnuste keskvaartuste varieeruvust soo, õppekeele ja ühiskonnaalaste teadmiste alusel.

Keskkonnakaitselistes tegevustes eeldatava osalemise koondtunnuse analüüsi käigus ilmnisid Eestis uuritud gruppide hinnangutes statistiliselt olulised erinevused (tabel 7.1). Tüdrukud, eesti õppekeelega õpilased ja kõrgema ühiskonnaalaste teadmiste tasemega õpilased panustavad keskkonnakaitselistesse tegevustesse tulevikus eeldatavasti enam.

Joonis 7.1. Kindlasti või üsna tõenäoliselt keskkonnakaitselistes tegevustes osalevate Eesti õpilaste osakaal soo, õppekeele ja teadmiste saavutustaseme alusel (kõikide gruppide väidete vaheline statistiliselt oluline erinevus $p < 0,05$).

7.3. ÕPILASTE ARUSAAMAD MAAILMAKODANIKU ROLLIST JA ELUVIISI MUUTUSTE VAJALIKKUSEST

ICCS 2022 käigus uuriti õpilaste toetust erinevatele keskkonnakaitsemeetmetele. Õpilastel paluti hinnata teatud **käitumisviiside tähtsust heaks täiskasvanud kodanikuks olemisel** ja paluti vastata eri küsimustele skaalal „väga tähtis“ / „üpris tähtis“ / „mitte eriti tähtis“ / „üldse mitte tähtis“. Kahe küsimuse väited hõlmasid keskkonnateemasid: „kui tähtis on osaleda looduskaitsealastes ettevõtmistes“ ja „kui tähtis on teha muutusi elustiilis, et muutuda keskkonnasõbralikumaks“.

Rahvusvahelises võrdluses pidasid 80% ICCS 2022 uuringus osalenud riikide ja ka Eesti õpilastest väga ja üpris tähtsaks muutusi elustiilis. Lätis oli nende osakaal 72% ja Rootsis 74%, aga Leedus hoopis rohkem: 84%. Nende õpilaste osakaal oli suurim Taibeis (Hiina): 90%.

Ka õpetajatele esitati ICCS 2022 uuringus sarnase hinnanguskaalaga küsimusi, et kui olulised on Teie arvates käitumuslikud sammud, et õpilastest saaksid head täiskasvanud kodanikud ja kui tähtis on osaleda tegevustes, mis on suunatud keskkonna kaitsele, kui tähtis on muuta oma elustiili. Kui viimase väite puhul oli rahvusvaheline keskmine näitaja õpetajate puhul 93%, siis Eesti õpetajate puhul oli see üks madalaimaid, ainult 83%.

Tüdrukud ja kõrgema ühiskonnaalaste teadmiste tasemega õpilased tähtsustasid enam osalemist looduskaitsealastes ettevõtmistes ja muutuste tegemist elustiilis (tabel 7.2). Lisaks väitsid nad ka enam, et on õppinud koolis sagedamini keskkonnateemasid. Eesti õppekeelega õpilased tähtsustasid vene õppekeelega õpilastest enam muutuste tegemist elustiilis ning väitsid ka enam olevat õppinud koolis keskkonnateemasid. Heaks täiskasvanud kodanikuks olemise käitumisviiside hindamise küsimuste ja väidete põhjal loodi globaalse kodanikuidentiteedi koondtunnus. Indeksi keskvärtus oli rahvusvaheliselt 50 punkti. Eesti puhul oli see ülalkirjeldatust lähtudes ka madalam: 48 punkti.

Tabel 7.2. Eesti õpilaste keskkonna- ja jätkusuutliku arengu temaatikaga seotud koondtunnuste keskvärtused soo, õppekeele ja ühiskonnaalaste teadmiste alusel

KOONDTUNNUS ehk INDEKS		Koondtunnuse keskmine väärtus sooti						Koondtunnuse keskmine väärtus õppekeele						Koondtunnuse keskmine väärtus ühiskonna-alaste teadmiste alusel										
		Poisid			Tüdrukud			Vene õppekeelega õpilane			Eesti õppekeelega õpilane			Alla B-taseme			B tase või üle B-taseme							
		9	6	3	0	3	6	9	6	3	0	3	6	9	6	3	0	3	6	9				
Õpilaste taustaküsimustik	Õpilaste suhtumine keskkonna-kaitse	47	(0,1)					50	(0,1)	47	(0,2)				49	(0,1)	46	(0,2)					50	(0,1)
	Õpilaste eeldatav osalemine keskkonna-alastes tegevustes	45	(0,1)					49	(0,1)	47	(0,2)				47	(0,1)	44	(0,2)					48	(0,1)
	Õpilaste arusaam globaalprobleemidest, kui ohtudest tulevikule	49	(0,1)					53	(0,1)	49	(0,2)				52	(0,1)	45	(0,2)					53	(0,1)
	Globaalne kodaniku-identiteet	47	(0,1)					50	(0,1)	47	(0,2)				49	(0,1)	45	(0,2)					49	(0,1)
Õpilaste Euroopa küsimustik	Õpilaste toetus keskkonna-alasele koostööle Euroopas	48	(0,1)					48	(0,1)	48	(0,2)				48	(0,1)	45	(0,2)					49	(0,1)
	Õpilaste tagasiside enda poliitilisele tarbimis-käitumisele	48	(0,1)					51	(0,1)	48	(0,2)				50	(0,1)	51	(0,2)					49	(0,1)
	Õpilaste tagasiside enda jätkusuutlikkust toetavatele käitumisviisidele	47	(0,1)					52	(0,1)	46	(0,2)				50	(0,1)	46	(0,2)					50	(0,1)

Punktide keskmised, mis on võrdlusrühma omadest st. oluliselt erinevad ($p < 0,05$) on märgitud paksus kirjas.

 Statistiline erinevus gruppide vahel $p < 0,05$.
 Statistiline erinevus gruppide vahel puudub

Tabel 7.3. Õpilaste suhtumine keskkonnakaitsesse ja indeksi keskväärtus

	Nende õpilaste osakaal (%), kes nõustusid järgmiste väidetega														Õpilaste keskkonnakaitsesse suhtumise indeksi keskväärtus			
Riik	Riigid peaksid tegema koostööd maailma loodusvarade säilitamiseks			Iga kodanik peab panustama saaste vähendamisse			Kõik inimesed peaksid vastutama loodusmaailma säilitamise eest			Valitsused peaksid keskenduma pigem keskkonna kaitsmisele kui majanduskasvu toetamisele			Eesti peaks aitama kaasa keskkonna kaitsmisele teistes riikides					
	%			%			%			%			%					
Eesti	94	(0.6)	▲	89	(0.8)		90	(0.7)		76	(1.1)	▼	74	(1.3)		49	(0.3)	▼
Läti	91	(0.8)		85	(0.8)	▼	89	(0.8)		66	(1.1)	▲	65	(1.1)	▼	47	(0.2)	▼
Leedu	93	(0.5)	▲	93	(0.6)	▲	91	(0.6)	▲	79	(0.9)		73	(1.0)		50	(0.2)	
Holland	88	(1.0)	▼	82	(1.3)	▼	82	(1.0)	▼	80	(1.0)		65	(1.3)	▼	47	(0.3)	▲
Norra	94	(0.4)	▲	89	(0.5)	▼	92	(0.4)	▲	81	(0.7)	▲	75	(0.9)	▲	50	(0.2)	
Rootsi	94	(0.6)	▲	88	(0.6)	▼	93	(0.5)	▲	81	(0.8)	▲	72	(0.8)		50	(0.2)	
ICCS keskmine	92	(0.2)		90	(0.2)		90	(0.2)		79	(0.2)		73	(0.2)		50	(0.1)	

Riigi ICCS 2022 uuringu tulemused on:

üle 10% või 3 punkti üle keskmise
statistiliselt oluliselt kõrgem keskmisest
statistiliselt oluliselt madalam keskmisest
üle 10% või 3 punkti alla keskmise
Sulgudes on esitatud standardviga.

7.4. ÕPILASTE SUHTUMINE KESKKONNAKAITSESSE

Õpilaste suhtumist keskkonnakaitsesse hinnati viie väitega ja õpilastel paluti väljendada oma nõusolekut skaalal „täiesti nõus“ / „nõus“ / „pole nõus“ / „pole üldse nõus“. Kõikide riikide õpilased toetasid valdavalt tabelis 7.3 esitatud väiteid ja Eesti õpilaste hinnangud sarnanesid rahvusvaheliste keskmistega. Rahvusvahelise keskmisele olid lähedased ka Läti, Leedu, Norra ja Rootsi õpilaste hinnangud (tabel 7.3). ICCS riikide vahel olid erinevused suuremad, näiteks kui Slovakkias nõustus väitega, et kõik inimesed peaksid vastutama loodusmaailma säilitamise eest keskmiselt ainult 68% õpilastest, siis Taibeis (Hiinas) 98% õpilastest.

Eestis uuritud gruppide vahelised hinnangute erinevused olid kõik statistiliselt olulised. Eesti tüdrukud, eesti õppekeelega õpilased ja kõrgema ühiskonnaalaste teadmiste tasemega õpilased tähtsustasid keskkonnakaitselisi tegevusi enam. Väidete puhul: „valitsused peaksid keskenduma pigem keskkonna kaitsmisele“ ja „Eesti peaks

aitama kaasa keskkonna kaitsmisele teistes riikides“ oli õppekeeleli hinnangute erinevus eesti õppekeeleli õpilaste kasuks lausa vastavalt 10 ja 12%.

Keskkonnakaitsesega seotud väidete põhjal loodud õpilaste keskkonnakaitsesse suhtumise indeksi keskvaartused olid ICCS 2022 keskmisest märkimisväärselt (kolm skaalapunkti või rohkem) kõrgemad Taiis (Hiina) ja Hispaanias (mõlemas 53 punkti), aga indeksi keskmisest märgatavalt madalamad (3 skaalapunkti või rohkem) Lätis, Hollandis ja Sloveenias (kõigis 47 punkti).

Kõigis riikides, sh ka Eestis oli õpilaste suhtumine keskkonnakaitsesse positiivses seoses nende ühiskonnaalaste teadmiste tasemega. See erinevus oli suurim (4 skaalapunkti) seitsmes riigis, sh Eestis, Rootsis, Norras ja Leedus. Tüdrukute ja poiste vaheline erinevus oli keskmiselt 2,1 punkti tüdrukute kasuks, kusjuures suurim (4 punkti) oli see näiteks Leedus, Norras ja Rootsis, Eestis 3 ja Lätis 2 punkti.

7.5. ÕPILASTE ARUSAAM ÜLEMAAILMSETEST KESKKONNAOHTUDEST

Viimasel ajal on noored hakanud rohkem muretsema keskkonna ja globaalprobleemide pärast. Õpilaste eestkõnelejaks on globaalselt saanud Rootsi kliimaaktivistist Greta Thunberg. Juba ICCS 2016 uuringus paluti õpilastel hinnata **globaalkeskkonda ähvardavate ohtude tõsidust**. 2016. aastal pidasid enam kui pooled õpilastest maailma tulevikku ohustavaks keskkonnaprobleemideks reostust (76%, Eesti 64%), veepuudust (65%, Eesti 72%), kliimamuutusi (55%, Eesti 48%) (Schulz jt., 2018). Schulzi jt. (2016) väitel mõjutasid õpilaste arvamust probleemidest uuringus osalenud riikide olud.

Eesti õpilaste keskkonnamurede muutused on täheldatavad alates 2006. aastast, kui OECD PISA uuringus küsiti õpilastelt arvamust keskkonnaprobleemide tuleviku kohta. Juba tookord olid õpilased ja eriti just eesti õppekeeleli õpilased märkimisväärselt mures mitme keskkonnaprobleemi pärast (Henno, 2009). PISA 2006 uuringu ja ICCS 2016 uuringu tulemusi võrreldes tundub nagu oleks Eesti õpilaste mure vee ja kliimaprobleemide pärast vähenenud, sest ICCS 2016 uuringus olid Eesti õpilaste hinnangute keskvaartused statistiliselt oluliselt madalamad uuringu keskmisest.

ICCS 2022 uuringus lisati juurde ka bioloogilise mitmekesisuse vähenemise väide. Tabelist 7.4 nähtub, et kõikide väidete ja küsimuste puhul sarnanes Eesti õpilaste hinnangute keskvaartus keskkonnaprobleemide ohtlikkuse vallas ICCS 2022 uuringu keskmisele ega olnud enam uuringu keskmisest statistiliselt oluliselt madalamad, nagu ICCS 2016. aasta uuringus. Aastatel 2016–2022 on tõusnud ka ICCS uuringu keskmine näitaja nende õpilaste osakaalu kohta, kes näevad reostuses, veepuuduses ja kliimamuutustes probleeme maailma tulevikule. Kliimamuutuste puhul on olnud kasv 13, veepuuduse 9 ja reostuse puhul 4 protsendipunkti. Kuue aasta jooksul on

Tabel 7.4. Õpilaste hinnangud globaalkeskkonda mõjutavate ohtude tõsiduse kohta ja indeksi keskväärts

Nende õpilaste osakaal (%), kes hindasid globaalkeskkonda ähvardavate ohtude tõsidust suureks																	Indeksi "Arusaam globaalsest probleemist" keskmine
Riik	Keskonnasaastus				Klimamuutused				Veepuudus				Loodusliku mitme- kesisuse vähenemine				
	2022	2016		Erinevus		2022	2016		Erinevus		2022	2016		Erinevus		2022	
Eesti	82 (0.9)	▲	64 (1.1)	18 (1.4)	69 (1.3)	48 (1.4)	21 (1.9)	75 (1.1)	72 (1.0)	3 (1.5)	65 (1.3)	▲	51 (0.3)	▲	51 (0.3)	▲	
Läti	82 (0.9)	▲	75 (1.0)	6 (1.3)	70 (1.3)	50 (1.0)	20 (1.7)	72 (1.0)	67 (1.1)	5 (1.4)	61 (1.2)		50 (0.3)	▲	50 (0.3)	▲	
Leedu	86 (0.7)	▲	86 (0.7)	0 (1.0)	75 (1.0)	57 (1.1)	19 (1.5)	85 (0.8)	76 (1.1)	9 (1.4)	67 (1.1)	▲	52 (0.2)	▲	52 (0.2)	▲	
Holland	66 (1.3)	q	63 (1.3)	3 (1.8)	66 (1.5)	48 (1.4)	18 (2.0)	59 (1.6)	44 (1.1)	15 (2.0)	46 (1.5)	▲	47 (0.4)	▲	47 (0.4)	▲	
Norra	73 (0.8)	▼	76 (0.7)	-2 (1.1)	75 (0.7)	66 (0.8)	9 (1.1)	55 (0.8)	41 (1.0)	14 (1.3)	53 (0.9)	▼	48 (0.2)	▲	48 (0.2)	▲	
Rootsi	75 (0.8)	▼	79 (0.8)	-4 (1.1)	71 (0.9)	68 (0.9)	3 (1.3)	61 (0.9)	46 (1.1)	15 (1.5)	52 (1.1)	▼	49 (0.2)	▲	49 (0.2)	▲	
ICCS keskm.	80 (0.2)				68 (0.3)			72 (0.3)			61 (0.3)		50 (0.1)		50 (0.1)		
ICCS 2016/ 2022 keskm.	78 (0.3)		75 (0.3)	3 (0.4)	69 (0.3)	55 (0.3)	14 (0.4)	72 (0.3)	65 (0.3)	6 (0.4)							

Riigi ICCS 2022 uuringu tulemused on:

- rohkem kui 10% üle ICCS 2022 keskmise p
 - statistiliselt oluliselt kõrgem ICCS 2022 keskmisest r
 - statistiliselt oluliselt madalam ICCS 2022 keskmisest s
 - rohkem kui 10% alla ICCS 2022 keskmise q
- Sulgudes on esitatud standardviga.

kliimamuutuste nägemine ohuna enim suurenenud Itaalias (31%) ja Eestis (21%) ning reostuse nägemine ohuna Eestis (18%) (Schulz jt., 2023).

Kõrge ja madala ühiskonnaalaste teadmiste tasemega õpilasgruppide vahel oli ICCS 2022 uuringu keskmisena asjaomase koondtunnuse (õpilaste arusaam globaalsetest probleemidest kui ohtudest maailma tulevikule) puhul märkimisväärne, 6,7 skaalapunkti (Eestis 7 punkti) erinevus tublimate kasuks.

Eesti arvestuses olid erinevused sooti, õppekeeleti ja ühiskonnaalaste teadmiste alusel statistiliselt olulised (tabel 7.2). Tüdrukud, eesti õppekeelega õpilased ja kõrgema ühiskonnaalaste teadmiste tasemega õpilased pidasid väidetena esitatud probleeme tulevikule suuremaks ohuks. Mõlema keelegrupi esindajad nägid võrdväärse ohuna reostust. Ülejäänud probleeme pidasid aga vene õppekeelega õpilased 4–6 protsendipunkti võrra väiksemaks ohuks kui eesti õppekeelega õpilased.

7.6. ÕPILASTE TOETUS EUROOPA KESKKONNAKOOSTÖÖLE

ICCS 2022 uuringu Euroopa Liidu küsimustikuga uuriti õpilaste suhtumist keskkonnakoostöösse Euroopas, õpilaste poliitilist ja eetilist tarbimiskäitumist ning hinnanguid jätkusuutlikkust toetavatele käitumisviisidele (Schulz jt., 2022). Mõõtmaks õpilaste suhtumist jätkusuutliku arengu toetamisse, sisaldas uuring Euroopa riikide **keskkonnakoostöö küsimusi**. Õpilastel paluti väljendada oma nõusolekut viie väitega skaalal „täiesti nõus“ / „nõus“ / „pole nõus“ / „pole üldse nõus“.

Enamus õpilasi toetas Euroopa riikide keskkonnakoostööd. Väitega, et Euroopa riigid peaksid edendama keskkonnasäästlikku majanduskasvu ja taastuvenergia allikate kasutamist, nõustus või nõustus täiesti ICCS 2022 uuringu keskmisena 92% ja Eesti keskmisena 93% õpilastest. Aga näiteks väitega, et Euroopa riigid peaksid kliimamuutuste vähendamiseks vastu võtma ühised põhimõtted ja reeglid, nõustusid kõige enam Itaalia ja Hispaania (96%) ning kõige vähem Bulgaaria (85%) õpilased (ICCS 2022 uuringu keskmine oli 91% ja Eesti keskmine 90%). Enamik õpilasi (ICCS 2022 uuringu keskmine 90%) nõustus ka väitega, et Euroopa riikides peaksid kehtima samad keskkonnakaitse normid. Kui Prantsusmaa õpilased olid selle väitega kõige rohkem nõus (keskmiselt 97%), siis kõige vähem olid selle väitega nõus Eesti ja Poola õpilased (83%). Eesti õpilased nõustusid uuringu keskmisest enam ainult väitega, et Euroopa riigid peaksid julgustama puhaste tehnoloogiate kasutamist riikides väljaspool Euroopat (ICCS 2022 uuringu keskmine 89%, Eesti keskmine 90%).

Ülaltoodud väidete põhjal loodud koondtunnuse (õpilaste toetus keskkonnakoostööle Euroopas) madalaim keskmine väärtus oli Hollandis (47 punkti) ja Eestis (48 punkti). Kaheksas riigis (sh Norra ja Rootsi) ületas punktiskoor oluliselt Euroopa keskmist (50

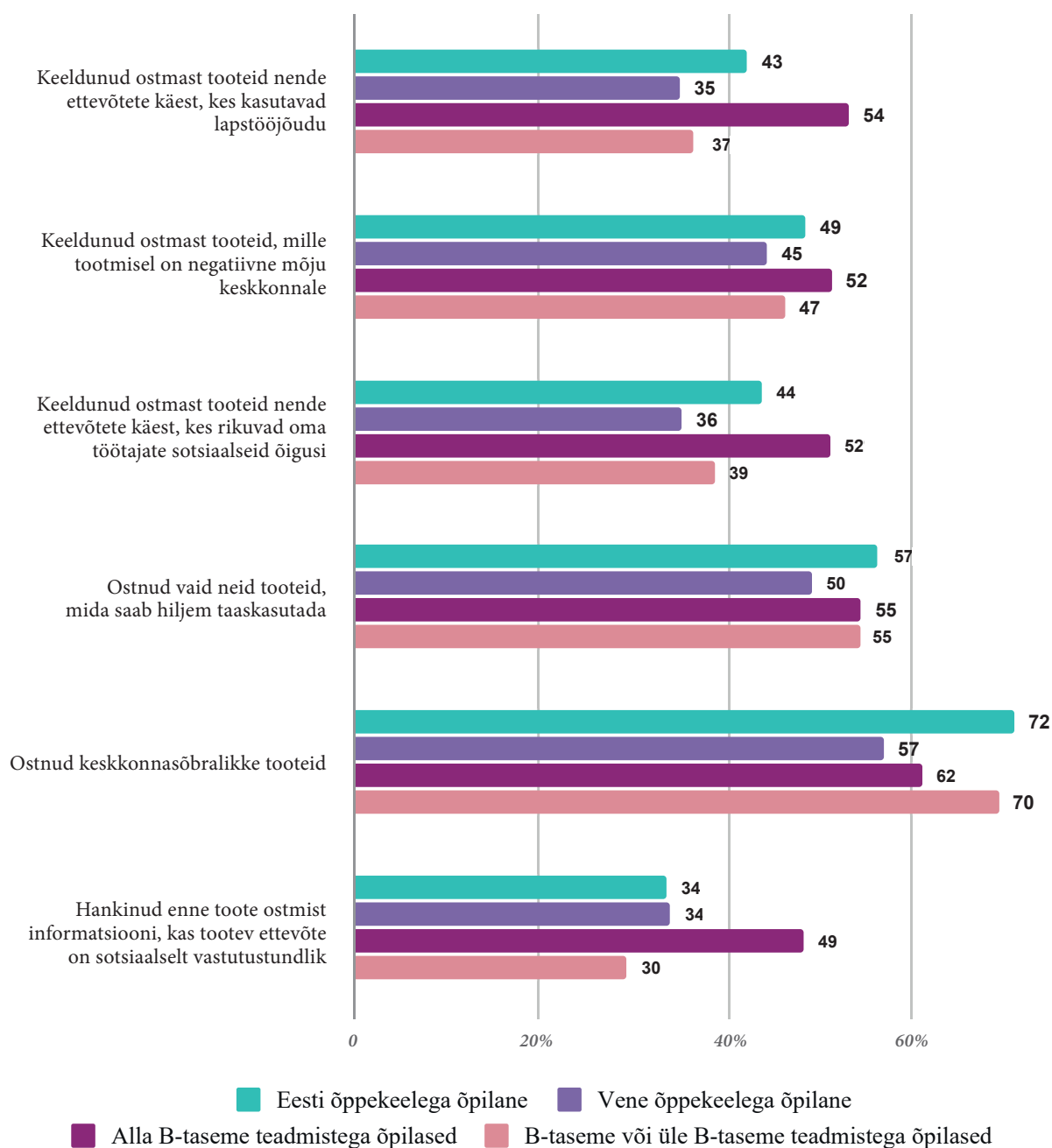
punkti). Kui enamikus Euroopa riikides olid tüdrukute tulemused mõõdukalt, kuid statistiliselt oluliselt kõrgemad kui poistel, siis Eestis soolisi erinevusi ei ilmnenud (tabel 7.2). Samuti ei ilmnenud Eestis statistiliselt olulisi erinevusi õppekeeleti. Küll aga ilmnas 4-punktiline erinevus nende õpilaste kasuks, kelle ühiskonnaalased teadmised olid B-tasemel või üle selle. Kõrgemate ühiskonnaalaste teadmiste tasemega õpilased toetasid Euroopa riikide keskkonnakoostööd rohkem.

7.7. ÕPILASTE HINNANGUD ENDA POLIITILISELE JA EETILISELE TARBIMISKÄITUMISELE

„Poliitiline tarbijakäitumine“ osutab kodanikuosaluse vormile, mille puhul inimesed otsustavad poliitilistel või eetilistel kaalutlustel mingit toodet osta või mitte osta (Stolle, & Micheletti, 2013). Eesmärk ja motivatsioon eristavad poliitiliselt teadlikku tarbijat tavatarbijast, kelle tarbimisotsuseid mõjutavad hind, isiklik maitse ja kvaliteet (Strømsnes 2009). Kasutusele on võetud ka termin „buycott“, mis viitab positiivsele tarbijaotsusele ja seda tehes otsustab tarbija oma poliitilistest, eetilistest või keskkonnaga seotud vaadetest lähtudes hoopis midagi tarbida, mitte tarbimata jätta, nagu seda tehakse boikoteerides (Yates, 2011).

ICCS 2022 uuringu Euroopa küsimustik sisaldas kuut küsimust, millega uuriti õpilaste poliitilist ja eetilist tarbimiskäitumist. Kõigepealt selgitati õpilastele, et viimastel aastatel on inimesed hakanud näitama oma poliitilisi hoiakuid, ostes teatud tooteid või jättes need ostmata, ja paluti neil anda omapoolne tarbimiskäitumise hinnang skaalal „sageli“ / „mõnikord“ / „harva“ / „mitte kunagi“.

Tuleb tõdeda, et Eesti õpilased väitsid end Euroopa keskmisest harvemini keskkonnahoiu eesmärgil millestki keelduvat. Kui ICCS uuringus uuritud Euroopa riikides keskmiselt 45% õpilastest teatas, et nad on keeldunud ostmast tooteid ettevõtelt, mis rikuvad oma töötajate sotsiaalseid õigusi, siis Eestis tegid seda 42%, Lätis 38% ja Leedus 51% õpilastest. Keskmiselt 52% Euroopa, 48% Eesti, 47% Läti ja 57% Leedu õpilastest väitsid, et nad keelduvad ostmast kaupu, mille tootmisel on negatiivne mõju keskkonnale. Keskmiselt 44% Euroopa, 41% Eesti, 35% Läti ja 43% Leedu õpilastest teatasid, et nad on keeldunud ostmast lapstööjõudu kasutavate ettevõtete tooteid. Keskmiselt 54% Euroopa, 55% Eesti, 47% Läti ja 62% Leedu õpilastest vastasid, et nad on sageli või mõnikord ostnud või palunud osta kaupu, mida saab hiljem taaskasutada ja keskmiselt 61% Euroopa, 68% Eesti, 50% Läti ja 73% Leedu õpilastest teatas, et nad on ostnud keskkonnasõbralikke tooteid. Need ülaltoodud osakaalud näitavad, et Euroopa riikide õpilased pööravad küll tähelepanu oma ostuharjumuste keskkonnamõjule, kuid kaupade ostmisega seotud sotsiaalsed aspektid, nagu lapstööjõu kasutamine ja töötajate sotsiaalsete õiguste rikkumine, mõjutasid õpilaste tarbimiskäitumist vähe.

Joonis 7.2. Poliitiliselt teadlikku tarbimist tähtsustavate Eesti õpilaste osakaal (%) õppekeele ja teadmiste taseme alusel (gruppidevaheline $p < 0,05$).

ICCS 2022 uuringus loodi ülaltoodud väidete põhjal koondtunnus (õpilaste tagasiside enda poliitilisele tarbimiskäitumisele), mille nii Euroopa kui ka Eesti keskmine oli 50 punkti (tabel 7.2). Indeksi keskväärtus oli keskmisest kõrgem näiteks Itaalias ja Leedus, aga madalam Lätis, Rootsis ja Norras.

Enamiku poliitilist tarbijakäitumist kirjeldavate väidete puhul ilmsid Eesti õpilasgruppide hinnangute vahel statistiliselt olulised erinevused (joonis 7.2). Poliitiliselt teadlikku tarbimist tähtsustasid enamasti tüdrukud ja eesti õppekeelega õpilased.

Väidete, nagu „olen keeldunud ostmast ettevõtete kaupu, mis kasutavad lapstööjõudu või rikuvad oma töötajate sotsiaalseid õigusi“ ning „olen ostnud vaid taaskasutatavaid tooteid“ puhul oli nendega nõustunud eesti õppekeelega õpilaste osakaal 8% ning väite puhul „olen ostnud vaid keskkonnasõbralikke tooteid“ 15% suurem.

Kõrgema ühiskonnaalaste teadmiste tasemega õpilaste hinnangutes ilmnesid aga vastuolud. Edukamad õpilased nõustusid enam ainult ühe väitega: „olen ostnud vaid keskkonnasõbralikke tooteid“. Erinevused puudusid taaskasutatavate toodete ostmises. Küll aga olid madalama ühiskonnaalaste teadmiste tasemega õpilased ülejäänud väidete hinnangutes tunduvalt keskkonnahoidlikumad (joonis 7.2).

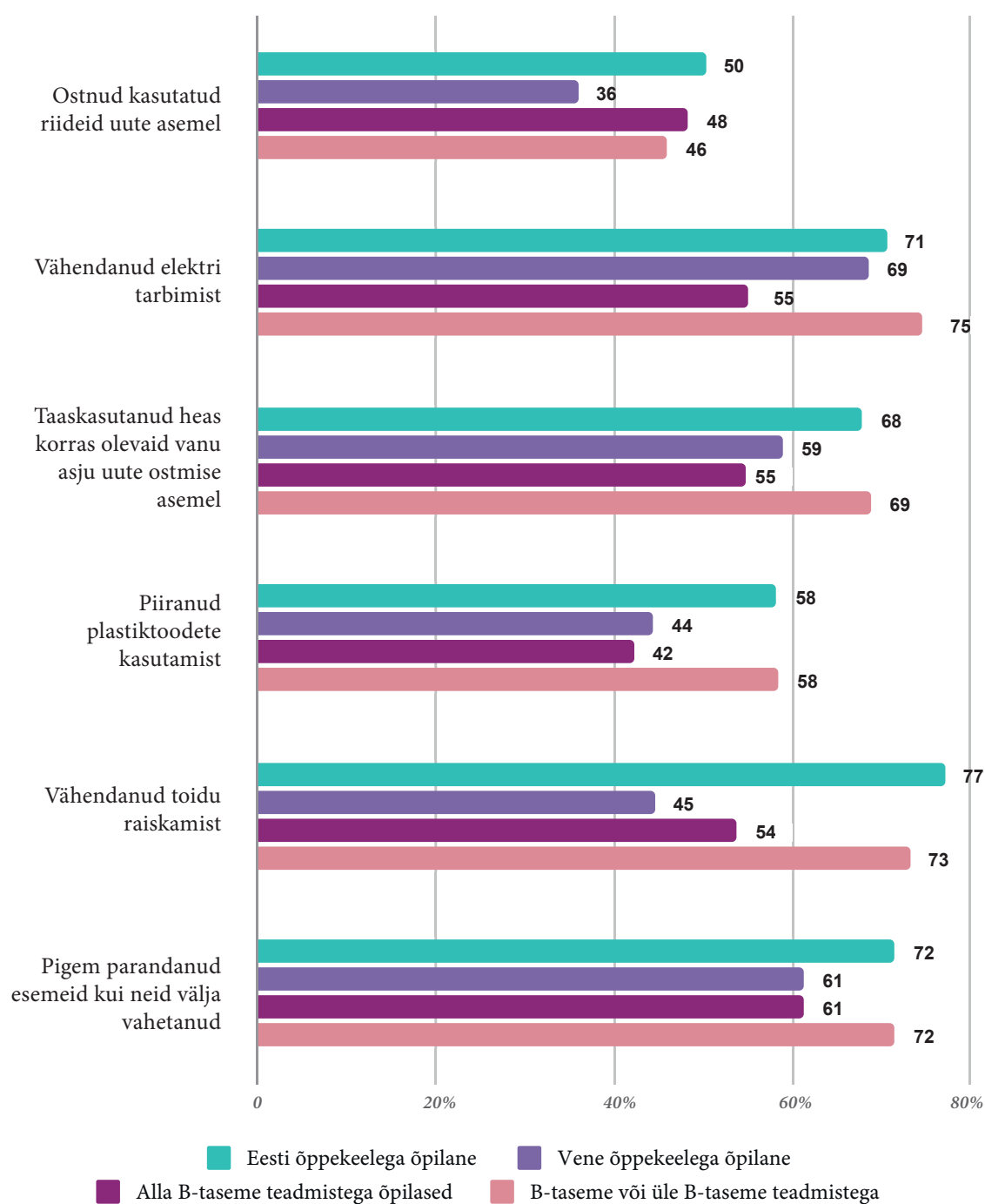
7.8. ÕPILASTE HINNANGUD ENDA JÄTKU-SUUTLIKKUST TOETAVATELE KÄITUMISVIISIDELE

ICCS 2022 uuringu Euroopa õpilaste küsimustik sisaldas kaheksat küsimust, millega uuriti õpilaste jätkusuutlikkust toetavaid käitumisviise. Selleks paluti õpilastel hinnata, kui sageli on nad viimase 12 kuu jooksul käitunud jätkusuutlikult. Häirivaks osutub asjaolu, et enamuse väidete puhul olid Eesti õpilaste hinnangute keskväärtused Euroopa keskmisest statistiliselt oluliselt madalamad.

Näiteks teatas keskmiselt 63% Euroopa õpilastest, et on viimase 12 kuu jooksul sageli või mõnikord vähendanud veekasutust. Madalaimad osakaalud olid Rootsis (50%) ja Eestis, Lätis ning Hollandis (51%). Keskmiselt 73% Euroopa ja 70% Eesti õpilastest teatas, et nad on vähendanud elektrikasutust, 61% Euroopa ja 55% Eesti õpilasi, et on piiranud plastesemete kasutamist ning 72% Euroopa ja 69% Eesti õpilasi, et on vähendanud toidu raiskamist.

Eestis uuritud gruppide hinnangute võrdlemisel ilmnesid statistiliselt olulised erinevused tüdrukute ja eesti õppekeelega õpilaste kasuks. Tüdrukute ja poiste hinnangute erinevused ulatusid 10–22%. Tüdrukud väitsid tunduvalt enam, et on ostnud kasutatud riideid, vähendanud vee ja elektri tarbimist ning piiranud plastiktoodete kasutamist. Õppekeeleli ilmnes suurim erinevus toidu raiskamise vallas (joonis 7.3). Vene õppekeelega õpilaste hulgas oli 33% vähem neid, kes olid vähendanud toidu raiskamist ja 13% vähem neid, kes olid ostnud kasutatud riideid või piiranud plastiktoodete kasutamist.

Märkimisväärsed erinevused ilmnesid teadmiste taseme järgi. Näiteks väitega „olen ostnud kasutatud riideid“ nõustusid vähem edukad õpilased. Madalama ühiskonnaalaste teadmiste tasemega õpilased väitsid aga 14% võrra harvemini, et on taaskasutanud heas korras olevaid vanu asju, 16% harvemini, et on vähendanud toidu raiskamist ja 19% harvemini, et on piiranud plastiktoodete kasutamist.

Joonis 7.3. Jätkusuutlikke käitumisviise tähtsustavate Eesti õpilaste osakaal (%) õppekeele ja teadmiste taseme alusel (gruppidevaheline $p < 0,05$).

ICCS 2022 uuringus loodi õpilaste jätkusuutlikkust toetavatesse igapäevaelulistesse tegevustesse panustamise väite alusel koondtunnus/indeks: õpilaste tagasiside enda jätkusuutlikkust toetavatele käitumisviisidele. Eestis uuritud õpilaste gruppide võrdlemisel ilmnes sarnasus varasemate üldistustega (tabel 7.2). Tüdrukud ja eesti õppekeelega ning kõrgema ühiskonnaalaste teadmiste tasemega õpilased osutusid säästva arengu suhtes kõrgemalt arenenud vastutustunnet väljendavateks.

KOKKUVÕTE

Võrreldes ICCS 2016 uuringuga, näitas ICCS 2022 uuring, et Eesti noored on hakanud enam muretsema keskkonna ja globaalprobleemide pärast ja näevad kliimamuutusi ning reostust suure ohuna tulevikule. Samas jäid Eesti õpilaste jätkusuutlikkust toetavate käitumisviisidega seotud tulemused Euroopa keskmisest statistiliselt oluliselt madalamaks. Võrreldes teiste riikide õpilastega peavad meie õpilased vähetõenäoliseks ka osalemist organiseeritud meeleavaldusel, kus nõutakse aktiivsemaid meetmeid keskkonna kaitsmiseks.

Eesti õpilased tähtsustavad Euroopa keskkonnakoostööd ja pööravad tähelepanu oma ostuharjumuste keskkonnamõjule, kuid kaupade ostmisega seotud sotsiaalsed aspektid, nagu lapstööjõu kasutamine ja töötajate sotsiaalsete õiguste rikkumine, mõjutasid meie õpilaste tarbimiskäitumist vähe.

Eestis on keskkonna- ja jätkusuutlikkusega seotud hoiakud (v.a poliitiline tarbijakäitumine) positiivses seoses ühiskonnaalaste teadmiste tasemega. Enamuse väidete puhul ilmnes ka tündrukute suurem keskkonnahoolivus. Tündrukud muretsevad enam maailma tuleviku pärast, suhtuvad tõsisemalt keskkonnakaitsesse ja Euroopa riikide koostöösse, panustavad juba praegu ning eeldatavasti ka tulevikus enam keskkonnakaitselistesse ja jätkusuutlikkust toetavatesse tegevustesse. Nagu varasemateski uuringutes, ilmneseid ka nüüd statistiliselt olulised erinevused eesti ja vene õppekeelega koolide õpilaste hoiakute vahel. Eesti õppekeelega koolide õpilased tundsid endiselt enam muret keskkonnaprobleemide pärast, toetasid enam Euroopa keskkonnakaitselist koostööd ning väitsid end praegu ja ka tulevikus panustavat rohkem keskkonnahoidu ja jätkusuutlikkust toetavatesse tegevustesse.

Kuigi Eesti oli üks esimesi riike maailmas, kus 2002. aastal kehtestati säästev areng riikliku õppekava läbiva teemana ja ICCS 2022 uuringu tegemise ajaks olid Eesti koolid juba 20 aastat käsitlenud jätkusuutlikkuse temaatikat, ei ole Eesti noored võrreldes teiste riikide noortega palju keskkonnateadlikumad ega ka jätkusuutlikumate hoiakutega. Eesti kool peaks oma rolli jätkusuutliku tuleviku kujundajana rohkem mõtestama ja sellesse panustama.

KASUTATUD KIRJANDUS

Euroopa Komisjon (2019). Euroopa roheline kokkulepe. *Euroopa Komisjoni Teatis*, 11. detsember 2019. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52019DC0640&from=EN>

Euroopa Komisjon (2020). *Euroopa kliimapakt*. https://ec.europa.eu/clima/eu-action/european-green-deal/european-climate-pact_et

Henno H. (2009). *Eesti ja vene õppekeele koolide õpilaste keskkonnateadlikkus ning keskkonnalased hoiakud PISA 2006-s. Keskkond õpetab*. (lk 32–41), Tartu: Tartu Keskkonnahariduse Keskus.

Schulz, W., Ainley, J., Fraillon, J., Losito, B., Agrusti, G., & Friedman, T. (2018). *Becoming citizens in a changing world. The International Civic and Citizenship Education Study 2016 International Report*. Cham: Springer.

Schulz, W., Fraillon, J., Losito, B., Agrusti, G., Ainley, J., Damiani, V., & Friedman, T. (2023). *IEA International Civic and Citizenship Education Study 2022. ICCS 2022 international report*. Amsterdam: IEA.

Stolle, D., & Micheletti, M. (2013). *Political Consumerism. Global Responsibility in Action*. New York: Cambridge University Press.

Strømsnes, K. (2009). Political Consumerism: A Substitute for or Supplement to Conventional Political Participation? *Journal of Civil Society*, 5 (3).

UNESCO (2005). UNESCO and Sustainable Development. UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000139369>

UNESCO (2019). *Framework for the Implementation of Education for Sustainable Development (ESD) Beyond 2019*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000370215.locale=en>

UNESCO (2020). *Education for Sustainable Development A roadmap*. <https://www.gcedclearinghouse.org/sites/default/files/resources/200782eng.pdf>

Vabariigi Valitsus (2002). *Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava. Vabariigi Valitsuse määrus nr 56*. Tallinn: Riigi Teataja.

Vabariigi Valitsus (2011). *Põhikooli riiklik õppekava. Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011. aasta määrus nr 1*. Tallinn: Riigi Teataja I. <https://www.riigiteataja.ee/akt/114012011001>

Vabariigi Valitsus (2023). *Põhikooli riiklik õppekava. Vabariigi Valitsuse 8. märtsi 2023. aasta määrus nr 5*. Tallinn: Riigi Teataja I. <https://www.riigiteataja.ee/akt/108032023005>

Yates, L. (2011). Critical Consumption: Boycotting and Buycotting in Europe. *European Societies* 13 (2).

8.

Tulevik noore pilgu läbi

Meril Ümarik, Maarja Tinn

Selles peatükis vaadeldakse, kuidas 8. klasside noored tajuvad maailma enda ümber ning näevad oma isiklikku tulevikku. Peatükk jaguneb kolmeks alapeatükiks. Esimene neist keskendub sellele, kuidas noored näevad Euroopa tulevikku, milliseid positiivseid ja negatiivseid tulevikustsenaariumeid peetakse kümne aasta perspektiivis tõenäoliseks. Teises alapeatükis avatakse noorte hinnanguid Euroopa koostööle kõigis võimalikes valdkondades. Kolmas alapeatükk vaatleb noorte isiklikku tulevikunägemust. Peatükis võrreldakse läbivalt nii Eesti noorte perspektiive teiste riikide omadega kui eesti- ja venekeelsete koolide õpilaste perspektiive omavahel, samuti erinevusi tüdrukute ja poiste hoiakutes.

8.1. EUROOPA NOORE PILGU LÄBI

ICCS 2022 uuringu Euroopa küsimustik sisaldas küsimusi Euroopa positiivsete ja negatiivsete tulevikustsenaariumite kohta. Õpilastelt küsiti neljaastmelise Likerti skaala kaudu („väga tõenäoline“, „tõenäoline“, „ebatõenäoline“, „väga ebatõenäoline“), millisena näevad noored Euroopa tulevikku kümne aasta perspektiivis, pakkudes välja kuus positiivset ja seitse negatiivset võimalikku arengut. Tabelites 8.1 ja 8.2 on esitatud Eesti noorte tulemused, kõrvutades neid võrdlusriikide ja ICCS 2022 uuringu keskmisega.

Euroopa noored peavad kõige tõenäolisemateks positiivseteks arenguteks tulevikus Euroopa riikide suurenevat koostööd ja demokraatia tugevnemist Euroopas, samuti seda, et paraneb vaesemate inimeste ligipääs tervishoiuteenustele ning naiste ligipääs poliitilistele liidripositsioonidele. Võrreldes Eesti noorte ootusi ICCS uuringus osalenud riikide keskmisega, on need kõikide esitatud arengukaikude puhul palju positiivsemad. Kõige vähem usuvad nii Eesti kui teiste ICCS uuringus osalenud riikide noored, et tulevikus valitseb Euroopas rahu ning on vähem õhu- ja veereostust. Tähelepanuväärne

Tabel 8.1. Õpilaste positiivsed ootused Euroopa tuleviku suhtes (nende õpilaste osakaal (%), kes vastasid „väga tõenäoline“ või „tõenäoline“)

	<i>Tulevikus on Euroopa riikide vahel tihedam koostöö</i>	<i>Tulevikus valitseb Euroopas rahu</i>	<i>Tulevikus on Euroopas vähem õhu- ja vee reostust</i>	<i>Tulevikus tugevneb demokraatia üle Euroopa</i>	<i>Tulevikus on vaestel inimestel parem ligipääs tervishoiuteenustele</i>	<i>Tulevikus on poliitiliste liidrite seas rohkem naisi</i>
Eesti	93	67	56	81	85	80
Läti	89	62	59	76	77	75
Leedu	90	59	53	84	82	79
Holland	90	69	59	79	82	84
Norra	91	41	63	79	87	87
Rootsi	92	63	57	84	85	91
ICCS keskmine	86	57	54	78	77	77

Tabel 8.2. Õpilaste negatiivsed ootused Euroopa tuleviku suhtes (nende õpilaste osakaal (%), kes vastasid „väga tõenäoline“ või „tõenäoline“ ja koondindeks)

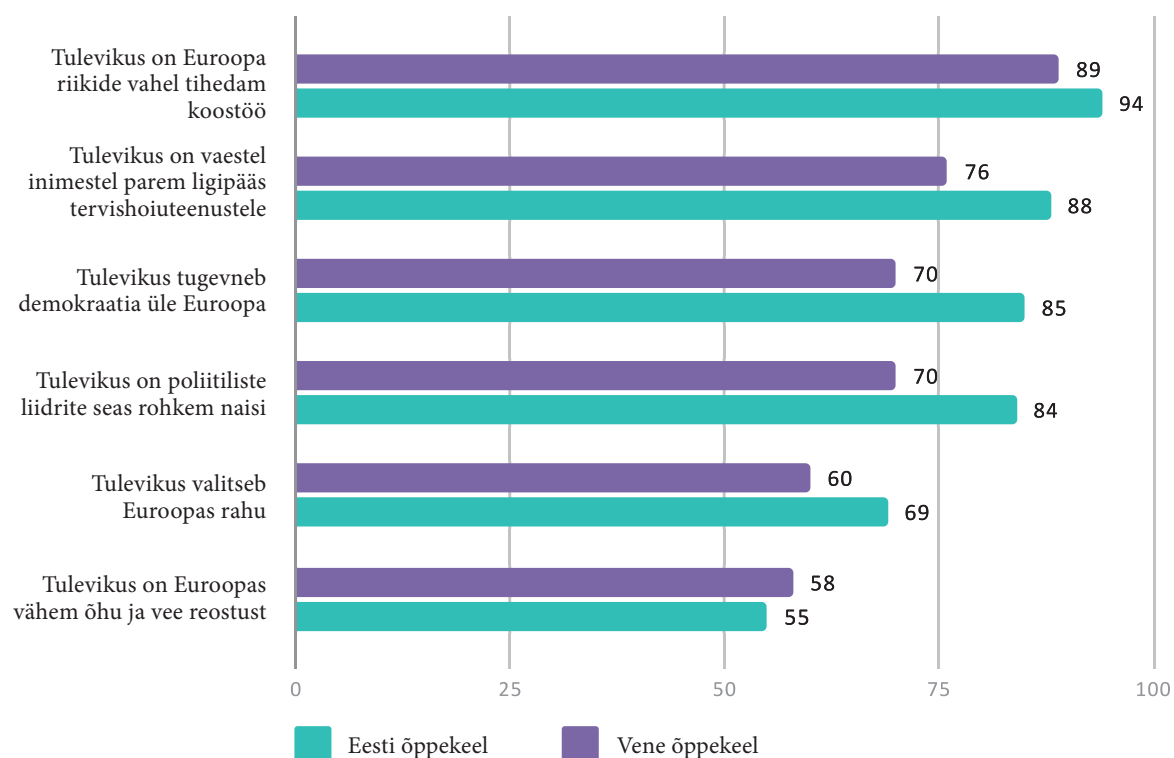
	<i>Tulevikus on rohkem rassismi</i>	<i>Terrorism muutub tulevikus kõikjal Euroopas suuremaks ohuks</i>	<i>Tulevikus kasvavad Euroopas majanduslikud erinevused rikkamate ja vaesemate riikide vahel</i>	<i>Tulevikus suureneb Euroopas vaesus ja töötus</i>	<i>Poliitikat mõjutavad üha rohkem vähesed rikkad inimesed</i>	<i>Tulevikus suureneb usuline sallimatus</i>	<i>Tulevikus kasvab nakkushaiguste levik (nt COVID-19)</i>
Eesti	36	46	70	52	64	44	43
Läti	45	42	73	56	69	53	50
Leedu	37	41	70	45	66	44	61
Holland	33	42	63	46	50	53	57
Norra	32	39	64	55	63	60	63
Rootsi	35	41	55	46	50	53	64
ICCS keskmine	47	51	73	59	66	55	59

on, et hoolimata keerulisest geopoliitilisest olukorrast on Eesti noorte hulgas võrreldes teiste uuringus osalenud riikidega palju rohkem neid, kes usuvad, et Euroopas valitseb tulevikus rahu. Nelja esimese väite puhul on võimalik vaadata ka muutusi õpilaste hoiakutes võrreldes 2016. aasta uuringuga. Eesti õpilaste hoiakud on kõigi esitatud arengukäikude puhul positiivsemaks muutunud, kaasa arvatud usk rahuks tulevikus (62% 2016. aasta uuringus). Lisaks küsiti õpilastelt, kui tõenäoliseks nad peavad võimalikke negatiivseid tulevikuarenguid Euroopas (vt tabel 8.2).

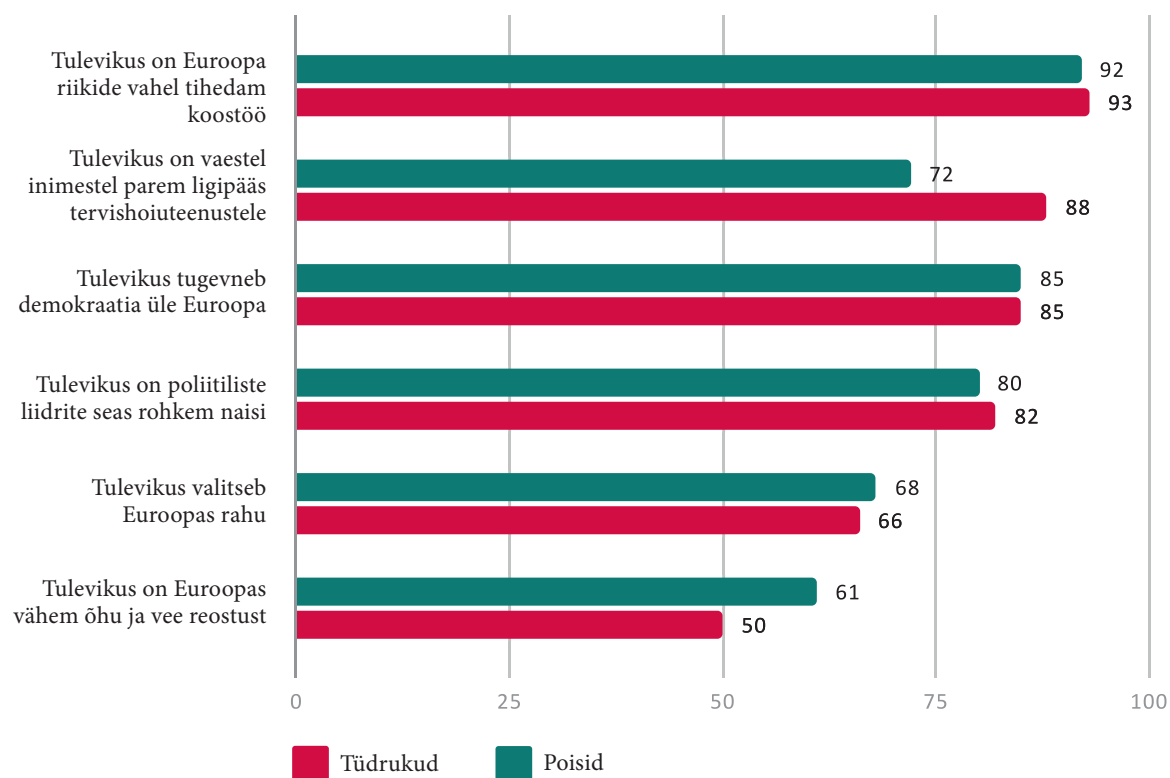
Ilmneb, et võrreldes uuringus osalenud riikide keskmisega on Eesti, nagu ka Läti, Leedu ja Põhjamaade ning Hollandi noorte tulevikunägemused siingi vähem negatiivsed. Kõige tõenäolisemaks peetavate negatiivsete tulevikustsenaariumite kohaselt kasvab majanduslik ebavõrdsus rikkamate ja vaesemate Euroopa riikide vahel, poliitikat mõjutavad üha rohkem vähesed rikkad inimesed, Euroopas kasvab vaesus ja töötus ning suureneb nakkushaiguste ja pandeemiade levik. Võrreldes teiste riikidega paistab silma Eesti noorte optimistlikum tulevikunägemus seoses pandeemiade ja nakkushaigustega. Vaid 43% Eesti noortest peab tõenäoliseks, et tulevikus suureneb Euroopas nakkushaiguste levik, samal ajal kui uuringus osalenud riikide keskmine tulemus on 59%. See võib osaliselt tuleneda asjaolust, et Eesti rakendas COVID-19 pandeemia ajal meetmeid, mis olid võrreldes enamiku teiste Euroopa riikidega suhteliselt leebemad. Näiteks lubati Eestis õues liikumist, lasteaiad ja koolid jätkasid tööd, kuigi distantsõppel, poed olid avatud ja hiljem oli võimalik teatud tingimustel külastada kohvikuid ning korraldada piiratud osalejate arvuga üritusi. Selline suhtumine ja suhteline „normaalsus“ võisid muuta Eesti noorte taju pandeemia mõju suuruse suhtes nende igapäevaelule ja tegevustele. Seetõttu võisid nad pandeemiasse suhtuda mõnevõrra kergemalt kui nende eakaaslased teistes Euroopa riikides.

1. ja 4. väite puhul on võimalik saadud tulemusi võrrelda ICCS 2016 uuringu tulemustega. Ilmneb, et nii Euroopa kui Eesti noored peavad terrorismi kasvu Euroopas senisest vähemtõenäoliseks. Kui 2016. aastal pidas terrorismi kasvu Euroopas tõenäoliseks 68% Euroopa ja 67% Eesti noortest, siis nüüd usub seda 51% Euroopa ja 46% Eesti noortest. Selliseid suuri muutusi võib seletada mitmeti. Esiteks on oluline märkida, et hinnangud sõltuvad alati hetkest, mil neid antakse. Eelmine uuringuvoor langes aega, mil Euroopas toimus mitu brutaalset ja suure ohvrite arvuga terrorirünnakut, näiteks rünnak Charlie Hebdo vastu Prantsusmaal 2015. aasta jaanuaris ja tulistamine Kopenhaageni kaubanduskeskuses vaid kuu hiljem. Lisaks avaldab suurt mõju ohutajule meedia (meenutame näiteks Vao pagulaskeskuse süütamist Eestis samal, 2015. aastal). Tollal oli meedia fookus suuresti pagulaskriisil, käesoleva uuringu toimumise ajal aga pigem kliimakriisil ja COVID-19 pandeemiaga seotud teemadel.

Kui vaadelda Eesti õpilaste positiivseid ootusi Euroopa tuleviku suhtes õppekeelte kaupa (vt joonis 8.1), siis ilmneb, et üldiselt on eesti õppekeelega koolide õpilaste tulevikunägemused peaaegu kõigi esitatud arengukäikude puhul optimistlikumad. Suurimad erinevused ilmnevad arvamustes demokraatia tugevnemise ja soolise võrdsuse kasvu kohta. Kui 85% eestikeelsete koolide õpilastest usub, et tulevikus tugevneb demokraatia üle Euroopa, siis venekeelsete koolide õpilastest arvab nii 70%. Kui 84% eestikeelsetest noortest usub, et tulevikus on poliitiliste liidrite seas enam naisi, siis venekeelsete koolide õpilastest on sellel seisukohal 70%. Vaid keskkonnakaitsega seonduvate positiivsete arengute suhtes on eestikeelsed noored vähem optimistlikud.

Joonis 8.1. Õpilaste positiivsed ootused Euroopa tuleviku suhtes õppekeeke järgi (nende õpilaste osakaal (%), kes vastasid „väga tõenäoline“ või „tõenäoline“)

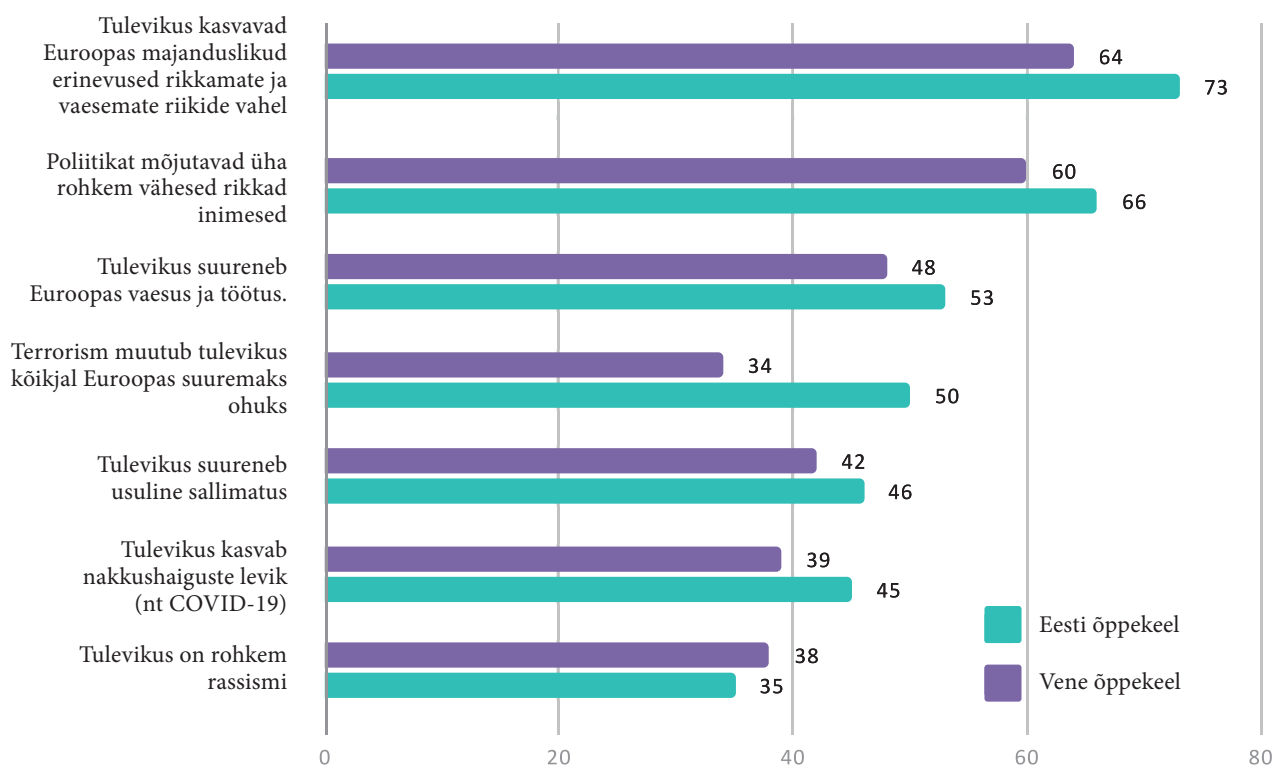
Joonis 8.2. Õpilaste positiivsed ootused Euroopa tuleviku suhtes soo järgi (nende õpilaste osakaal (%), kes vastasid „väga tõenäoline“ või „tõenäoline“)

Need erinevused võivad tuleneda mitmest aspektist. Elukõige võib neid tingida eesti- ja vene kodukeelega õpilaste erinev keele- ja kultuuritaust, mis omakorda mõjutab nende meediatarbimisharjumusi ning arusaamu ühiskonna sündmustest ja nähtustest. On oluline märkida, et uuringu ajal olid kõik Venemaa meediakanalid Eestis kättesaadavad ning seetõttu ei saa eeldada, et venekeelseid noori ei mõjutanud nende emakeelsetes uudistes esitatud kriitika lääne- ja eriti Euroopa riikide aadressil, näiteks demokraatia kiire allakäigu kohta, ning sealne soolise võrdsusega seotud teemade vale tõlgendamine. Samuti tuleb arvestada, et hariduskeskkond mõjutab noorte vaateid. Eestis on seni olnud kaks paralleelset kooli, eesti- ja venekeelne, ning nende koolide kodanikuhariduse käsitus võib erineda. Mõned koolid võivad vältida keerulisi ja polariseerivaid teemasid, keskendudes pigem universaalsetele ja vähem poliitilistele küsimustele, nagu näiteks kliimamuutused.

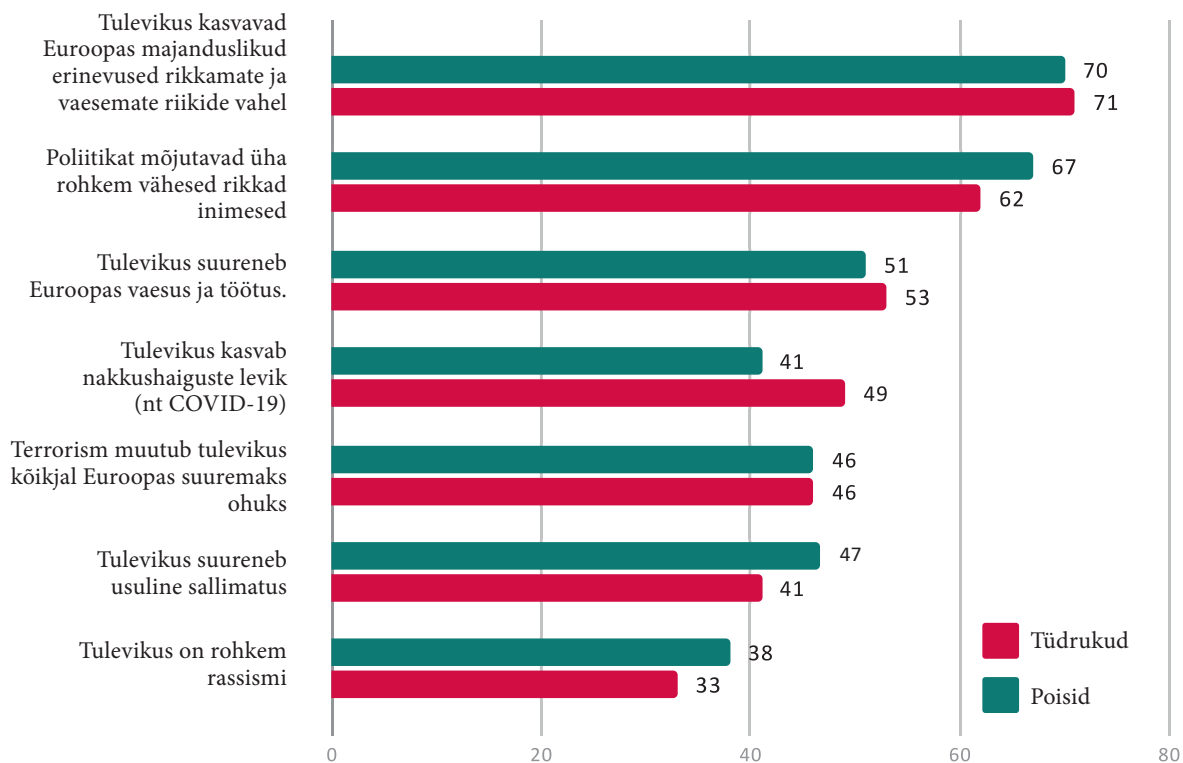
Kui vaadata Euroopa tulevikuga seotud positiivseid ootusi soo järgi (joonis 8.2), võib näha poiste ja tüdrukute kõige suuremat arvamuste lahknemist kahe esitatud arengukäigu puhul. Tüdrukuid, kes peavad tõenäoliseks, et tulevikus suureneb naiste osakaal poliitiliste liidrite seas, on palju rohkem (88%) kui nii arvavaid noormehi (72%). Samas on tüdrukud vähem optimistlikud keskkonna tuleviku suhtes: 50% tüdrukutest ja 61% poistest arvab, et tulevikus on Euroopas vähem õhu ja vee reostust. Seda võib selgitada tüdrukute suurema keskkonnateadlikkusega (vt 7. ptk).

Joonis 8.3 peegeldab noorte hinnanguid Euroopa tulevikku puudutavatele negatiivsetele stsenaariumitele õppekeele järgi (vt joonis 8.3). Siin võib näha vastupidist tendentsi: eestikeelse õppekeelega noorte arvamused on pigem kriitilisemad kui venekeelsete koolide õpilaste omad ehk eestikeelse õppekeelega noorte seas on rohkem neid, kes on pidanud tõenäoliseks, et erinevused rikkamate ja vaesemate riikide vahel suurenevad, poliitika mõjuvõim koondub väheste rikkamate inimeste kätte jne. Suurem erinevus ilmneb terrorismiohuga seotud hoiakutes. Kui 50% eestikeelsete koolide noortest leiab, et on tõenäoline, et terrorism on tulevikus kõikjal Euroopas suuremaks ohuks, siis sellisel arvamusel on 34% venekeelsetest õpilastest. Rassismi kasvu peavad seevastu enam tõenäolisemaks venekeelsete koolide õpilased. Seda võib osaliselt seletada ka Vene meedia negatiivse mõjuga, kuna seal näidati Eesti venekeelse vähemuse olukorda pidevalt negatiivses valguses ning sildistati neisse suhtumist eri moel, küll inimõiguste rikkumisena, ksenofoobia aga ka rassismina.

Joonis 8.4 peegeldab erinevusi poiste ja tüdrukute negatiivsetes tulevikuootustes. Kui Eesti tüdrukud ja poisid peavad üsna ühtmoodi tõenäoliseks seda, et Euroopas kasvab riikidevaheline ebavõrdsus (70% poisse ja 71% tüdrukuid) ning suureneb terrorismioht (46% poisse ja tüdrukuid), siis võrreldes tüdrukutega peavad poisid mõnevõrra tõenäolisemaks võimu kontsentreerumist ning usulise sallimatuse ja rassismi kasvu. Tüdrukute arvates on tõenäosus, et kasvab pandeemiade levik, suurem (seda peab tõenäoliseks 49% tüdrukuid ja 41% poisse).

Joonis 8.3. Õpilaste negatiivsed ootused Euroopa tuleviku suhtes õppekeele järgi (nende õpilaste osakaal (%), kes vastasid „väga tõenäoline“ või „tõenäoline“)

Joonis 8.4. Õpilaste negatiivsed ootused Euroopa tuleviku suhtes soo järgi (nende õpilaste osakaal (%), kes vastasid „väga tõenäoline“ või „tõenäoline“)

8.2. NOORTE SUHTUMINE EUROOPA KOOSTÖÖPERSPEKTIIVIDESSE

Lai teemaring, alates keskkonnaprobleemidest kuni migratsiooni- ja pagulaspoliitika, julgeoleku, majandus- ja sotsiaalvaldkonnani nõuab Euroopa riikide vahelist koostööd. COVID-19 pandeemia ning sõda Ukrainas on seda selgelt näidanud. ICCS 2022 uuringuga sooviti mõista õpilaste suhtumist Euroopa riikide koostöösse. Kasutades neljaastmelist Likerti skaalat („täiesti nõus“, „nõus“, „pole nõus“, „pole üldse nõus“), uuriti õpilaste hoiakuid, mis puudutasid ühtse poliitika rakendamist Euroopas (nt sotsiaalse ja majandusliku ebavõrdsuse vähendamise poliitika) või Euroopa riikide koostööd teatud valdkondades (nt võitluses terrorismiga või seoses pagulaspoliitikaga). Tabelis 8.3 on esitatud Eesti ja võrdlusriikide tulemused ning seitsme tunnuse põhjal loodud E_CCOOPi indeksi skoor.

Euroopa noorte hoiakud Euroopa koostöö suhtes on väga positiivsed. Kõige rohkem on neid, kes peavad oluliseks, et Euroopa riikidel oleksid ühtsed reeglid terrorismiga võitlemiseks ning et tunnustatakse teiste Euroopa riikide haridustunnistusi. Mõlema nimetatud väitega nõustus enamik Eesti noortest (93% oli „täitsa nõus“ või „nõus“).

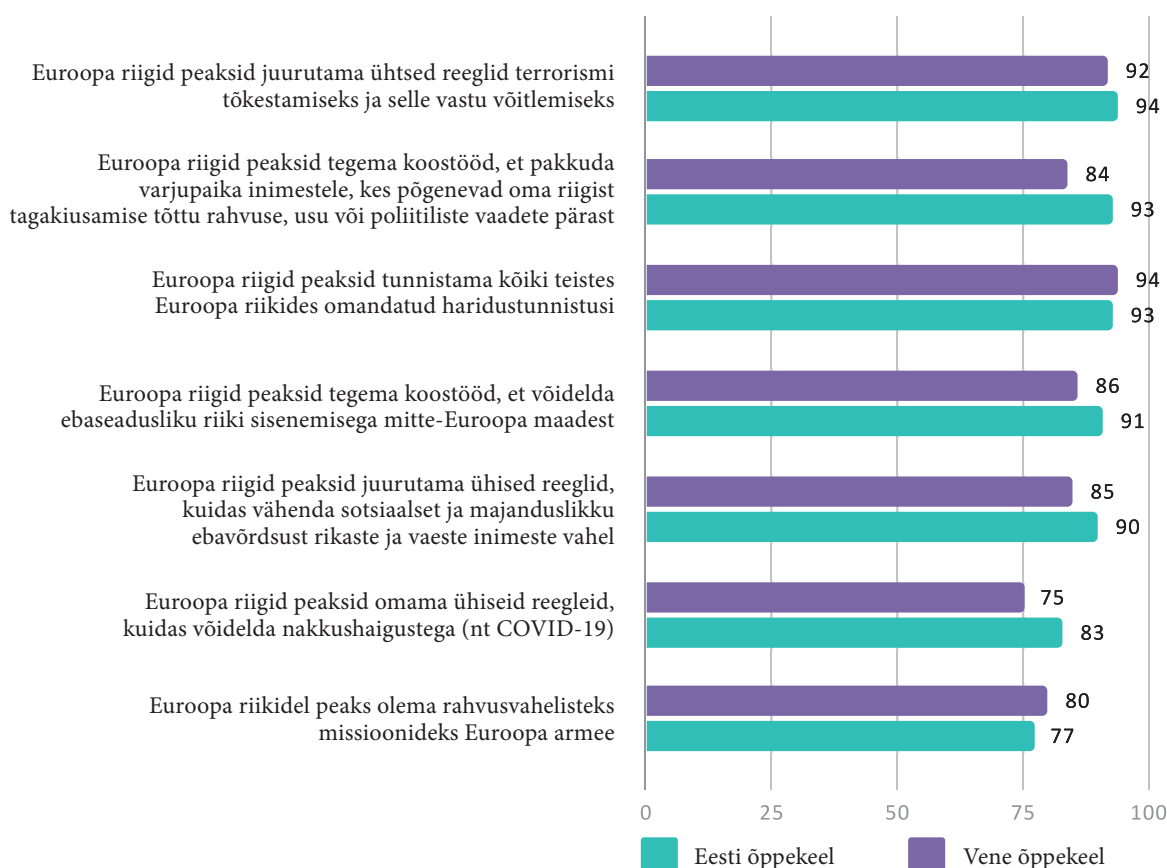
Tabel 8.3. Õpilaste hoiakud ühtse poliitika rakendamisele Euroopas (nende õpilaste osakaal (%), kes vastasid „täiesti nõus“ või „nõus“ ja koondindeks)

	<i>Euroopa riigid peaksid tunnustama kõiki teistes Euroopa riikides omandatud haridustunnistusi</i>	<i>Euroopa riikidel peaks olema rahvusvahelisteks missioonideks Euroopa armee</i>	<i>Euroopa riigid peaksid juurutama ühtsed reeglid terrorismi tõkestamiseks ja selle vastu võitlemiseks</i>	<i>Euroopa riigid peaksid tegema koostööd, et võidelda ebaseadusliku riiki sisenemisega mitte-Euroopa maadest</i>	<i>Euroopa riigid peaksid tegema koostööd, et pakkuda varjupaika inimestele, kes põgenevad oma riigist tagakiusamise tõttu rahvuse, usu või poliitiliste vaadete pärast</i>	<i>Euroopa riigid peaksid juurutama ühtsed reeglid, kuidas vähendada sotsiaalset ja majanduslikku ebavõrdsust rikaste ja vaeste inimeste vahel</i>	<i>Euroopa riigid peaksid omama ühtseid reegleid, kuidas võidelda nakkushaigustega (nt COVID-19)</i>	<i>E_CCOOPi indeksi skoor</i>
Eesti	93	78	93	90	90	89	50	50
Läti	91	81	91	83	83	85	48	48
Leedu	96	90	94	86	87	91	52	52
Holland	76	81	88	75	83	84	47	47
Norra	77	76	96	82	94	88	50	50
Rootsi	90	81	93	85	87	86	50	50
ICCS keskmine	91	86	92	82	86	88	50	50

Samas 76% Hollandi ja 77% Norra õpilastest oli nõus, et Euroopa riigid peaksid vastastikku haridustunnistusi tunnustama. Võrreldes teiste uuringus osalenud riikidega on Eesti noorte seas isegi enam neid, kes leiavad, et Euroopa riigid peaksid tegema koostööd, et võidelda riiki sisenemisega väljastpoolt Euroopat, või tegema koostööd, et pakkuda varjupaika inimestele, kes põgenevad oma riigist tagakiusamise tõttu rahvuse, usu või poliitiliste vaadete pärast. Samas toetavad Eesti õpilased vähem väidet, et Euroopa riikidel peaks olema rahvusvahelisteks missioonideks Euroopa armee. Seitsme tunnuse põhjal loodud indeksi E_CCOOP põhjal paikneb Eesti noor oma hoiakutelt Euroopa koostöö suhtes ICCS keskmisega samal tasemel skooriga 50 (0,2), mis on 2016. aasta uuringuga võrreldes jäänud samaks.

ICCS 2022 uuringus kontrolliti seoseid õpilaste hoiakute vahel Euroopa koostöö suhtes ning õpilaste sugude ja ühiskonnaalaste teadmiste tasemete vahel. Ei Eesti ega ka enamiku teiste uuringus osalenud riikide puhul ei ilmnunud statistiliselt olulist erinevust tüdrukute ja poiste hoiakute vahel. Uuringus osalenud riikides, nagu ka Eesti puhul ilmnes aga erinevus erineva ühiskonnaalaste teadmiste tasemega õpilaste gruppide vahel: A- ja B-tasemel teadmistega õpilaste ja alla B-taseme teadmistega õpilaste vahel. Ilmneb, et kõrgema teadmiste tasemega õpilased on Euroopa koostöö suhtes positiivsemalt meelestatud kui madalama ühiskonnaalaste teadmiste tasemega õpilased (E_CCOOP indeksi skoor vastavalt 48 (0,5) ja 51 (0,3)). Õpilaste hoiakuid Euroopa koostöö suhtes analüüsiti eraldi üksiktunnuste kaupa ja õppekeele järgi (vt joonis 8.5).

Jooniselt 8.5 võib näha, et üldiselt suhtuvad eestikeelsete koolide noored Euroopa riikide koostöösse pooldavamalt. Kui laias laastus soosivad uuringus osalenud riikide noored Euroopa koostööd kõige enam just võitluses terrorismiga ja haridustunnistuste vastastikuse tunnustamise valdkonnas, siis nii eesti kui vene õppekeele koolide õpilased on siin sarnasel seisukohal. Suuremad erinevused eri õppekeele alusel ilmnevad kahe esitatud koostöövaldkonna puhul. Eesti õppekeele koolide õpilased toetavad võrreldes vene õppekeele koolide noortega enam Euroopa riikide koostööd varjupaiga andmisel usulistele või poliitilistele pagulastele (93% *versus* 84%) ning ühtsete reeglite kehtestamist Euroopa riikides nakkushaiguste tõkestamisel, nt COVID-19 pandeemia puhul (83% *versus* 75%). Vene õppekeele koolide noored pooldavad seevastu mõnevõrra rohkem seda, et Euroopa riikidel peaks olema rahvusvahelisteks missioonideks Euroopa armee.

Joonis 8.5. Eesti õpilaste suhtumine Euroopa koostöösse õppekeele järgi (nende õpilaste osakaal (%), kes vastasid „täiesti nõus“ või „nõus“)

8.3. NOORTE NÄGEMUS ISIKLIKUST TULEVIKUST

ICCS 2022 uuringus, nagu ka varasemates uuringuvoorudes, küsiti noortelt mitmesuguseid tulevikku puudutavaid küsimusi. Muu hulgas uuriti, millisena noored oma isiklikku tulevikku näevad ning millised aspekte tuleviku puhul väärtustavad.

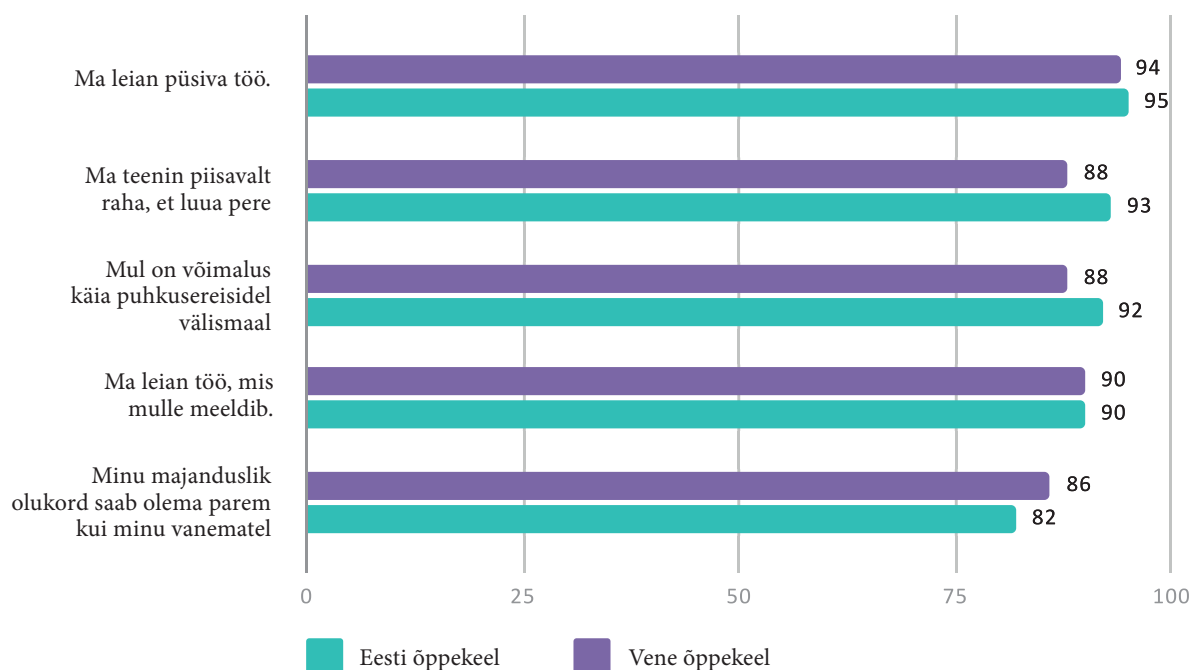
ICCS 2022 uuringu küsimustikuga uuriti noorte ootusi viie tulevast elu puudutava aspekti kohta, mis seonduvad töö ja sissetulekuga ning võimalusega tulevikus reisida. Tabelist 8.4 võib näha Eesti noorte tulevikuperspektiive võrdluses ICCS keskmise ja võrdlusriikidega ning nende noorte osakaalu, kes vastasid, et viidatud sündmuste toimumine nende tulevases elus on „väga tõenäoline“ või „tõenäoline“.

Tulemused näitavad noorte üldist positiivset suhtumist, kusjuures teatud väidetes („ma leian töö, mis mulle meeldib“ ja „mul on võimalus käia puhkusereisidel välismaal“) suhtusid Eesti noored isegi keskmisest positiivsemalt. Tähelepanuväärne on, et kui Eesti, aga ka Läti, Leedu ja paljude teiste uuringus osalenud riikide noored uskusid, et nende majanduslik olukord saab olema parem kui nende vanematel, siis Põhjamaade (Norra ja Rootsi) ning ka Hollandi noorte seas oli see uskumus oluliselt vähem levinud.

Tabel 8.4. Noorte tulevikuootused (nende õpilaste osakaal (%), kes vastasid „väga tõenäoline“ või „tõenäoline“)

	<i>Ma leian püsiva töö</i>	<i>Minu majanduslik olukord saab olema parem kui minu vanematel</i>	<i>Ma leian töö, mis mulle meeldib</i>	<i>Mul on võimalus käia puhkusereisidel välismaal</i>	<i>Ma teenin piisavalt raha, et luua pere</i>
Eesti	95	83	90	91	92
Läti	94	85	87	87	89
Leedu	92	82	88	87	92
Holland	96	73	94	95	95
Norra	95	77	92	95	94
Rootsi	95	73	90	92	94
ICCS keskmine	94	82	89	88	92

Kui võrrelda eesti ja vene õppekeelega koolides õppivate Eesti noorte tulevikuootusi, siis need on üsna sarnased (vt joonis 8.6). Eesti õppekeelega koolide noored hindavad oma võimalusi mõnevõrra kõrgemalt, kuid vene õppekeelega koolide noored usuvad jällegi enam, et nende majanduslik olukord saab tulevikus olema parem kui nende vanematel (86% vene õppekeelega koolide noori *versus* 82% eesti õppekeelega koolide noori). Soopõhises võrdluses olulisi erinevusi hinnangute vahel ei ilmnenu.

Joonis 8.6. Kui tõenäolineks Sa pead, et Sinu tulevik näeb välja selline? (nende õpilaste osakaal (%), kes vastasid sellele küsimusele „väga tõenäoline“ või „tõenäoline“)

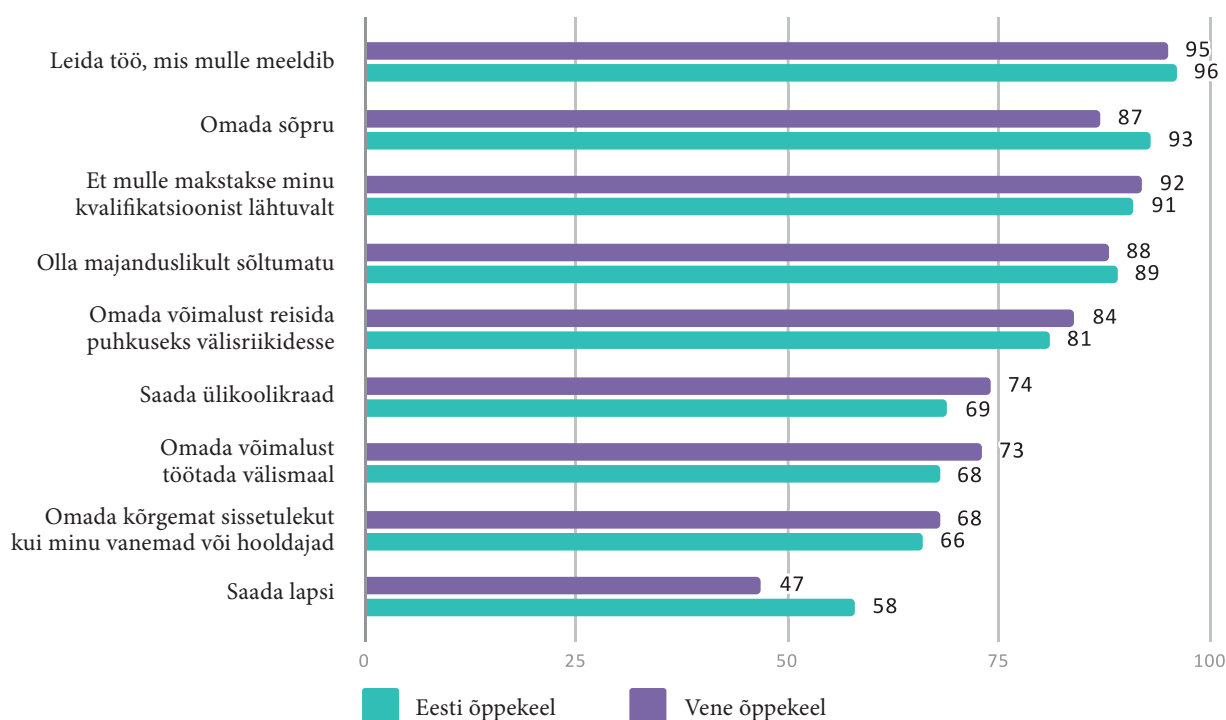
Tabel 8.5. Noorte väärtustatud asjaolud (nende õpilaste osakaal (%), kes vastasid „väga tähtis“ või „tähtis“)

	<i>Olla majanduslikult sõltumatu</i>	<i>Omada kõrgemat sissetulekut kui minu vanemad või hooldajad</i>	<i>Leida töö, mis mulle meeldib</i>	<i>Omada võimalust reisida puhkuseks välismaal</i>	<i>Omada võimalust töötada välismaal</i>	<i>Et mulle makstakse minu kvalifikatsioonist lähtuvalt</i>	<i>Saada ülikoolikraad</i>	<i>Saada lapsi</i>	<i>Omada sõpru</i>
Eesti	89	66	96	82	70	91	71	55	91
Läti	86	69	93	78	71	93	73	63	86
Leedu	90	65	96	83	80	94	87	58	89
Holland	97	41	97	90	46	95	57	70	94
Norra	98	43	96	82	53	95	77	72	95
Rootsi	73	37	92	64	56	86	64	64	91
ICCS keskmine	90	63	96	80	68	92	79	68	91

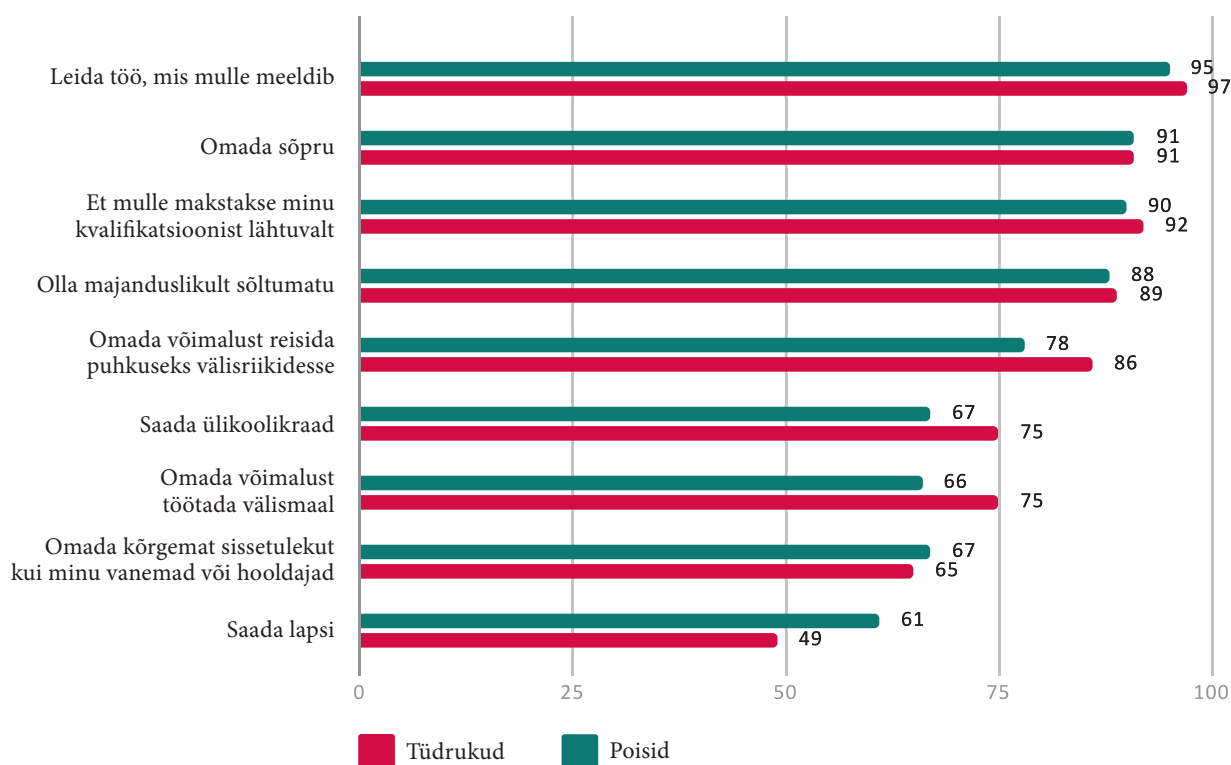
ICCS uuringus küsiti õpilastelt muu hulgas selle kohta, mida nad tulevikuga seoses kõige enam väärtustavad, sh erinevate tööelu ja sissetulekut, aga ka haridust, sõprust ja perekonda puudutavate asjaolude kohta. Tabelis 8.5 on esitatud noorte poolt enam väärtustatud tulevikuelu puudutavad asjaolud võrreldes ICCS uuringu keskmise ning võrdlusriikidega.

Üldiselt on noorte jaoks olulised töö ja sissetulekutega seondud (leida töö, mis meeldib ja olla tasustatud vastavalt kvalifikatsioonile, olla majanduslikult sõltumatu) ning sõprade omamine. Vähem väärtustatakse laste saamist, vanematest suuremat sissetulekut või ülikoolihariduse omandamist. Tööga seotud asjaolude puhul torkab silma, et võrreldes ICCS uuringu keskmise ning ka Eesti õpilaste hoiakutega on Rootsi noorte jaoks vähem oluline olla majanduslikult iseseisev või teenida paremini kui vanemad, nagu ka Norra ja Hollandi noorte jaoks. Samuti väärtustavad nad võrreldes Eesti, Läti ja Leedu noortega vähem võimalust töötada välismaal. Eestis on märkimisväärselt väike hulk noori (55%), kelle jaoks on väga tähtis või tähtis omada tulevikus lapsi. Eestist tahapoole jääb vaid Poola, kus laste saamist pidas oluliseks 52% noortest.

Joonisel 8.7 on näha noorte poolt enam väärtustatud asjaolud õppekeele järgi. Nii eesti kui vene õppekeele koolide noorte jaoks on ühtmoodi oluline leida tulevikus meeldiv töö, olla tasustatud kvalifikatsioonist lähtuvalt ning saavutada majanduslik sõltumatus, sõprade olemasolu on mõnevõrra enam tähtis eesti õppekeele noorte jaoks.

Joonis 8.7. Kui olulised on järgmised asjad Sinu tuleviku jaoks? (nende eesti ja vene õppekeeleaga õpilaste osakaal (%), kes vastasid sellele küsimusele „väga tähtis“ või „tähtis“)

Joonis 8.8. Kui olulised on järgmised asjad Sinu tuleviku jaoks? (nende poiste ja tüdrukute osakaal (%), kes vastasid sellele küsimusele „väga tähtis“ või „tähtis“)

Vene õppekeelega koolide õpilased väärtustavad kõrgharidust ning välismaal töötamisega seotud tulevikuperspektiive mõnevõrra enam. Kõige vähem oluliseks peavad 8. klasside õpilased tulevikus laste saamist, kuid eestikeelsed noored tähtsustavad lastesaamist siiski mõnevõrra rohkem (58% eesti õppekeelega ja 47% vene õppekeelega noortest). Soopõhises võrdluses ilmnevad suuremad erinevused kui õppekeelepõhises võrdluses (vt joonis 8.8).

Tüdrukud väärtustavad poistega võrreldes palju enam võimalust reisida puhkuseks välisriikidesse (86% neidudest *versus* 78% noormeestest) või omada võimalust töötada välismaal (75% neidudest *versus* 67% noormeestest), samuti väärtustavad neid enam kõrgharidust (75% neidudest *versus* 67% noormeestest). Lapse saamist tähtsustatakse tulevikuperspektiivina kõige vähem, eriti neidude seas: tulevikus lapse saamist peab väga tähtsaks või tähtsaks vaid 49% tüdrukutest, kuid 61% poistest.

KOKKUVÕTE

Eesti noored näevad Euroopa tulevikku pigem heledates värvides, olles oma hoiakutelt optimistlikumad kui mitme teise riigi noored. Tähelepanuväärne on, et vaatamata Eesti geopoliitilisele paiknemisele usub ICCS keskmisest palju rohkem Eesti noori, et tulevikus valitseb Euroopas rahu. Kui võrrelda eesti ja vene õppekeelega noorte uskumusi, siis on märgata, et eesti õppekeelega koolide noored suhtuvad tulevikku positiivsemalt. Nad usuvad näiteks rohkem demokraatia tugevnemisse Euroopas ja naiste osakaalu suurenemisse poliitiliste liidrite seas. Samas on tulevikuga seotud ohtusid silmas pidades eesti õppekeelega koolide õpilaste hoiakud pigem kriitilisemad kui vene õppekeelega koolide noorte omad. Näiteks usub enamik eesti õppekeelega koolide õpilasi, et terrorismioht tulevikus Euroopas üha suureneb, kuigi 2016. aasta uuringuga võrreldes on ohutunne selles vallas nõrgenenud.

Oma isikliku tuleviku juures väärtustavad Eesti noored samamoodi nagu teiste riikide noored huvitavat tööd ja majanduslikku sõltumatust, samuti on tähtsad sõprussidemed. Vähem oluliseks peetakse seejuures kõrghariduse omandamist ning laste saamist. Eestis on märkimisväärselt vähe neid noori (55%), kelle jaoks on tähtis omada tulevikus lapsi. Tüdrukud väärtustavad kõrgharidust palju enam kui poisid. Vaid 47% tüdrukutest peab tulevikuperspektiivide juures oluliseks olla lapsevanema rollis. Noorte hoiakud võivad olla seotud asjaoluga, et kuigi teema on ühiskondlikult ja poliitiliselt esiplaanil, mõjutab see noorte arvamusi vastupidi soovitud. Näiteks rõhutakse sageli ideoloogilistele argumentidele, mis eeldavad, et naisel peaks olema soov lapsi saada või et helde vanemahüvitiste süsteem on lahendus. Selline suhtumine ei arvesta siiski noorte olulisi vajadusi, nagu eneseväljendusvabadus, paindlik töö ja isiklik elukorraldus.

9.

Ühiskonnaalased teadmised Eestis ja teistes haridussüsteemides: kas liigume sidusama ühiskonna või üha suurema polariseerumise suunas?

Triin Lauri, Kaire Põder

9.1. SISSEJUHATUS

Haridusel on ühiskonnas täita mitu olulist rolli. Kui hariduse majanduslik ülesanne ehk tööturul vajalike oskuste omandamise võimaldamine ja seeläbi majandusse panustamine, on saanud PISA uuringute tuules palju tähelepanu, siis hariduse sotsiaalse ülesande tähtsus kipub jääma majandusliku ülesande varju.

Kuna hariduse osa poliitilise ja kodanikuosaluse turgutamisel, aga ka sotsiaalse sidususe ja kodanikuosaluse ergutamisel on suur (Glaeser jt., 2007; Van de Werfhorst 2017), ei tohiks hariduse sotsiaalsete ülesannete varjujäämisega leppida. Seda eriti üha suurema poliitilise polariseerumise valguses, mille üheks võimalikuks kasvulavaks peetakse just haridussüsteemi ennast (Attewell, 2022; Bovens ja Wille, 2017).

See peatükk keskendub õpilaste ühiskonnaalaste teadmiste ja tulevikuosaluse näitajate võrdlevale käsitlemisele, võttes fookusesse haridustulemuste „tootmise“ perekondlikud ja struktuursed küsimused, toetudes perekondliku tausta mõju hindamisel ICCS 2022 uuringu agregeeritud andmetele.

Seega huvitab meid teadmiste (ühiskonnaalaste teadmiste koondskoor) ja osaluse (oodatav valimisaktiivsus tulevikus) taseme ja tasemenäitaja hajuvuse kõrval

eelkõige see, mil määral õpilaste perekondlik taust mõjutab nende ühiskonnaalaseid teadmisi ning millises ulatuses suudavad eri tüüpi haridussüsteemid perekondlikust taustast tulenevaid erinevusi haridustulemustes tasandada. Haridussüsteemide võrdlemisel järgime levinud vastandust: ühtluskool (näiteks nagu Eestis) ja rööpmeline haridussüsteem (näiteks nagu Saksamaal). Süsteemide erinevust saab kaardistada rööpmete arvu, nendesse jagamise vanuse ja nendesse selekteeritavate õpilaste osakaalu alusel (Bol jt., 2014; Eurydice, 2020; Pöder jt., 2023). Olgugi et ühiskonnaalaste teadmiste õpetamist ja nende taset ning jaotust mõjutavad ka mitu teist kooli või riigi tasandi näitajat, näiteks nagu õppekava, ühiskonnaalaste teadmiste õpetuse osa selles ning vastavate õpetajate ettevalmistus (vt ka ptk 2; Schulz jt., 2023B), leidub siiski üha rohkem tõendeid selle kohta, et poliitilist osalust ohustavad lõhed on eelkõige seotud sotsiaalse selektsiooniga, mis rööpmeliste haridussüsteemidega kipub kaasas käima (Janmaat ja Mons, 2023; Solga ja Van Werfhorst, 2023). Seega on meie tähelepanu keskmes ühtluskooli ja rööpmelise haridussüsteemi erinevused ja me küsime:

1. kas hariduse rööpmelisus suurendab **perekondliku tausta põhiseid erisusi** ehk teisisõnu, kas rööpmelistes haridussüsteemides on perekonna mõju ühiskonnaalastele teadmistele suurem kui ühtluskoolides;
2. mis seos on ühiskonnaalaste **teadmiste ja tuleviku poliitilise osaluse vahel** ja kas see seos on haridussüsteemi vahendatud?

Meie analüüs keskendub 19 riigile ehk kõikidele Euroopa riikidele, kes ICCS 2022 uuringus osalesid.³ Need riigid on Bulgaaria, Eesti, Hispaania, Horvaatia, Holland, Itaalia, Küpros, Läti, Leedu, Malta, Taani, Poola, Prantsusmaa, Rumeenia, Saksamaa (Nordrhein-Westfaleni ja Schleswig-Holsteini liidumaa), Serbia, Slovakkia, Sloveenia ja Rootsi. Esitame võrdleva kirjeldava analüüsi ja seostame seda olemasoleva kirjandusega. Peatüki alguses anname ülevaate hariduse sotsiaalsete ja majanduslike ülesannete käsitlestest ning haridussüsteemide karakteristikutest, mis nende ülesannete täitmist mõjutavad. Seejärel selgitame perekondliku tausta mõju olulisust haridustulemustes ning tutvustame selle mõõtmise viise. Peatüki viimases osas anname kirjeldava ülevaate ühiskonnaalaste teadmiste ja tulevikuosaluse erinevustest eri tüüpi haridussüsteemides ning vastame eelpool püstitatud kahele uurimisküsimusele.

3 Sh Taani ja Saksamaa liidumaad (Nordrhein-Westfalen, Schleswig-Holstein, vt 1. ptk), mille puhul valim ei võimaldanud järeldusi teha. Need riigid on tähistatud tärniga.

9.2. HARIDUSSÜSTEEMIDE ERISUSED SOTSIAALSE TAUSTA PÕHISTE ERINEVUSTE TASANDAMISEL

Demokraatlikud riigid seisavad silmitsi üha suureneva poliitilise polariseerumisega. Nii poliitiline polariseerumine kui ka eri ühiskonnagruppide võimalused poliitikakujundamises kaasa rääkida on tugevasti seotud sotsiaalse ebavõrdsusega ja eelkõige haridusliku ebavõrdsusega. Haridus kui poliitiline lõhe (Attewell, 2021; Bovens ja Wille, 2017) tähendab, et üha enam on võimalik ennustada inimese haridustaseme pealt tema poliitilisi eelistusi. Kui poliitiliste eelistuste erinevused on demokraatliku riigi loomulik osa, siis ühiskondlikud lõhed, sh hariduslõhed, osutuvad probleemseks, kui need erinevused ei allu konsensuse otsimisele ning nendega kaasnev poliitiline võõrandumine vähendab eri ühiskonnagruppide võimet kaasa rääkida (Lipset ja Rokkan, 1967). Paraku on tõendeid noorte üha suurema poliitilise võõrandumise kohta (Deimel jt., 2020), mis tekitab kahtlusi, kas haridussüsteemid täidavad oma sotsiaalset ülesannet mitte ainult eri haridusliikide, vaid ka põlvkondade arvestuses.

Van Werfhorst ja Mijs (2010) jagavad hariduse ülesanded neljaks: 1) võrdsete võimaluste pakkumine; 2) inimeste võimete ja huvide väljaselgitamine; 3) tööturule vajalike oskuste pakkumine; 4) aktiivseks kodanikkonnaks vajalike oskuste ja eelduste loomine. Aeg-ajalt on esimest ja neljandat peetud pigem hariduse sotsiaalseteks ülesanneteks ning teist ja kolmandat majanduslikeks ülesanneteks, olgugi et need kaks – sotsiaalne ja majanduslik – on teineteisega tugevalt põimunud. Hariduskorraldus peaks suutma täita neid kõiki ja küsimus on pigem nendevahelise tasakaalu leidmises. Selles valguses on kohane küsida, milline haridussüsteemi korraldus võimaldab hariduse sotsiaalseid ja majanduslikke ülesandeid teineteist täiendavalt põimida?

Kui alustada hariduse majanduslikest ülesannetest, siis võimete ja huvide selgitamine on ühtluskooli ja hariduse rööpmelisuse dilemma taustal rohkelt tähelepanu saanud. Nimelt on mandrieuroopalikku varast (võimete alusel) grupeerimist ja spetsialiseerumist akadeemilisse või kutse-suunda peetud soovituslikuks, eeldades, et mida ühtlasem on klassikooslus, seda efektiivsem on õppeprotsess. See debatt ei ole kirjanduses siiski jõudnud selge tõendini ühe või teise käsitluse kasuks (Solga ja Van der Werfhorst, 2023; Hanushek ja Wössmann, 2006), sest sellist mõõtmisülesannet raskendab teadmine, et haridustulemused saavutatakse suurel määral „koostöös“ klassikaaslaste ja õpetajaga. Teisisõnu, see, kellega sa ühte klassiruumi satud, mõjutab su tulemusi. Lisaks võib võimetepõhine eristamine aset leida mitmel tasandil, seejuures esineb koolisest ja ainepõhist grupeerimist (ingl *ability grouping*) nii ühtluskooli kui rööpmelist haridussüsteemi viljelevas koolikorralduses (Witchge jt., 2019; Engzell ja Raabe, 2023) ning sel on potentsiaali osutada oluliseks kaasava hariduse elluviimise vahendiks (Eurydice, 2020). Õppeprotsessi efektiivsuse kõrval on rööpmelise haridussüsteemi majanduslik õigustus hariduse tööturгу teenindav ülesanne. Nimelt

on rööpmelisel haridussüsteemil, mis loob tihedad seosed koolide ja tööandjate vahel, võime inimeste tööturule sisenemist lihtsustada ning eritüübiliste haridusradade tasuvust turgutada (Breen, 2005; Busemeyer, 2014). Võrdlevas kirjanduses ei leidu siiski selgeid tõendeid selle kohta, et rööpmeline haridus ühtluskoolist paremini tööturгу teenindaks (Van de Werfhorst ja Mijis, 2010; Österman, 2018). Näiteks nii mõneski riigis (nt Prantsusmaal), kus väärtustatakse kutseõpet, on noorte iseseisvumine pärsitud just kõrgete tööturule pääsemise barjääride tõttu (Chevalier, 2016). Samas on ka neid rööpmelisi haridussüsteeme (nt Saksamaa), kus tööandjate ja koolide tihedama koostöö kaudu noorte tööturule sisenemist hõlbustatakse (*ibid.*).

Hariduse sotsiaalse ülesande juures on kombeks eristada võrdseid võimalusi ja võrdseid tulemusi, olgugi et need on suurel määral omavahel seotud. Seda seetõttu, et laste haridusvõimalused ja -valikud on läbi vanemate valikute ja toetuse tugevalt seotud nende haridusega (Erikson, 2019; Björklund ja Salvanes, 2011; Schütz jt., 2008). Seega lähtub haridusvõimaluste ebavõrdsuse kõige lihtsam definitsioon inimese haridustulemuste ja -tausta vahelisest seosest ehk teisisõnu, mida tugevam see seos on, seda suurem on hariduses õigluse probleem (Erikson, 2019). Lisaks on haridusvõimalused, eriti kõrgematel astmetel seda võrdsemad, mida ühtlasem on varasema astme haridustulemus. Ei ole tõendeid, et ühtlasemate haridusvõimalustega riikides oleks tugevamate õpilaste tulemused pärsitud. Küll aga on hulgaliselt vastupidiseid tõendeid. Nimelt selle kohta, et varajase haridusliku selekteerimise kahjulikkus avaldub suuresti selle kaudu, et nõrgemate tulemustega õpilased ei saa parimate haridustulemustega kaaslastelt õppida (Schütz jt., 2008; Ammermüller ja Pischke, 2009; Zimmer ja Toma, 2000). Siit järeldub, et võrdsete võimaluste tagamiseks on oluline, et haridussüsteemis toimuks selektsioon võimalikult hilja, sest nii saab haridussüsteem tasandada perekondlikust taustast tulenevaid erinevusi haridustulemustes.

Kodanikuhariduse ja sellega seotud oskuste ja isikuomaduste edendamine ühtluskooli tüüpi vs. rööpmelistes haridussüsteemides, mis on teine oluline hariduse sotsiaalne ülesanne haridusliku õigluse kõrval, on siinse peatüki valguses kõige intrigeerivam. Nimelt, varajane selektsioon ja võimetepõhine grupeerimine mitte ainult ei kahjusta hariduslikku õiglust, vaid on ka vastuolus tänapäevase tööturu ootustega. Viimaste puhul on üha olulisemaks muutumas ka üldoskused, mida on turbulentsel tööturul hakkamasaamiseks vaja ning mida võib kitsama suunitlusega erialadel vajaka jääda (Solga ja Van Werforst, 2023). On ka uuringuid (Janmaat ja Mons, 2023; Witchge jt., 2019), mis on näidanud, et kutseharidustega inimeste hulgas on poliitiline võõrandumine pigem suurem.

Selleks, et leevendada rööpmelisuse kahjulikku mõju poliitilise osaluse turgutamisele, on vaja aru saada, mis on see mehhanism, mis säärases koolisüsteemis poliitilist ebavõrdsust tekitab. Üks seletus rööpmelise haridussüsteemi puudulikkusele kaasava kodanikkonna ettevalmistamisel on seotud üldpädevuste väikese osakaaluga

sellistes õppekavades (Janmaat ja Mons, 2023). Nii näiteks võib varajane ja kitsas kutseharidusele spetsialiseerumine edendada poliitilise kirjaoskuse ning enda huvide ja hääle kuuldavaks tegemise asemel pigem lojaalsust tööandjale. Teine seletus on seotud kaasavate õpetamismeetoditega, mida on akadeemilistes harudes pigem rohkem ja millel arvatakse olevat poliitiliste huvide ja usalduse väljakujunemises oluline roll (Torney-Purta, 2002). Kolmas seletus on seotud rööpmelise haridussüsteemi sotsiaalse selektiivsusega. Nimelt, mida suurem on hariduslik ebavõrdsus ehk eri sotsiaalsete gruppide koondumine eri rööpmetesse, seda enam suureneb võõrandumistunde tekke oht (Deimeljt., 2020). Ja viimaks, mida suuremad on eri haridusrööpmetestaatuse vahed ja mida vähem kutseharidust väärtustatakse, seda suurem on tõenäosus, et haridussüsteem peegeldab tagasi kutsehariduse kui „nõrkade raja“ tähendust, mis omakorda mõjub hävitavalt kutsehariduses õppijate eneseteadlikkusele ja -kindlusele (Hoskins jt., 2016). Seega näeme, et rööpmelisuse ohtlikkus tuleneb eelkõige sellest, kuidas, millal ja mille alusel haridusvalikuid tehakse, kui palju erinevaid haridusradu väärtustatakse ning kuivõrd määrab haridusvalikuid perekondlik taust. Haridussüsteemi ebavõrdsus aga taastoodab sotsiaalset ebavõrdsust laiemalt, sh on oluliseks poliitilise polariseerumise allikaks (Janmaat ja Mons, 2023; Witchge jt., 2019).

9.3. VÕRDLEV VAADE ÜHISKONNAALASTE TEADMISTE JAOTUSELE ROHKEM JA VÄHEM RÖÖPMELISTES HARIDUSSÜSTEEMIDES

Kuidas perekonna mõju haridustulemustele mõõta? Sotsiaalteaduslikes haridus-uuringutes mõõdetavat õpilaste sotsiaalmajandusliku tausta mõju haridustulemustele nimetatakse perekondliku tausta mõjuks (ingl FBE, *family background effect*). See näitabki, kui suurt osa haridustulemustest (näiteks ICCS uuringu koondskoorist) selgitab õpilaste perekondlik taust. See on ootuspäraselt positiivne, aga mida väiksem see on, seda õiglasemaks haridussüsteemi peetakse. Seega peetakse perekondliku tausta mõju nn haridusliku tootmisfunktsiooni olulisimaks teguriks, aga selle mõju operatsionaliseerimine ei ole sugugi lihtne. Põhjuseks on tausta mitmemõõtmelisus: lisaks vanemate hariduse ja hõivestaatusle võib taust avalduda läbi koduste raamatute, koduse keele, sisserändaja ja etnilise ning religioosse tausta jne.⁴

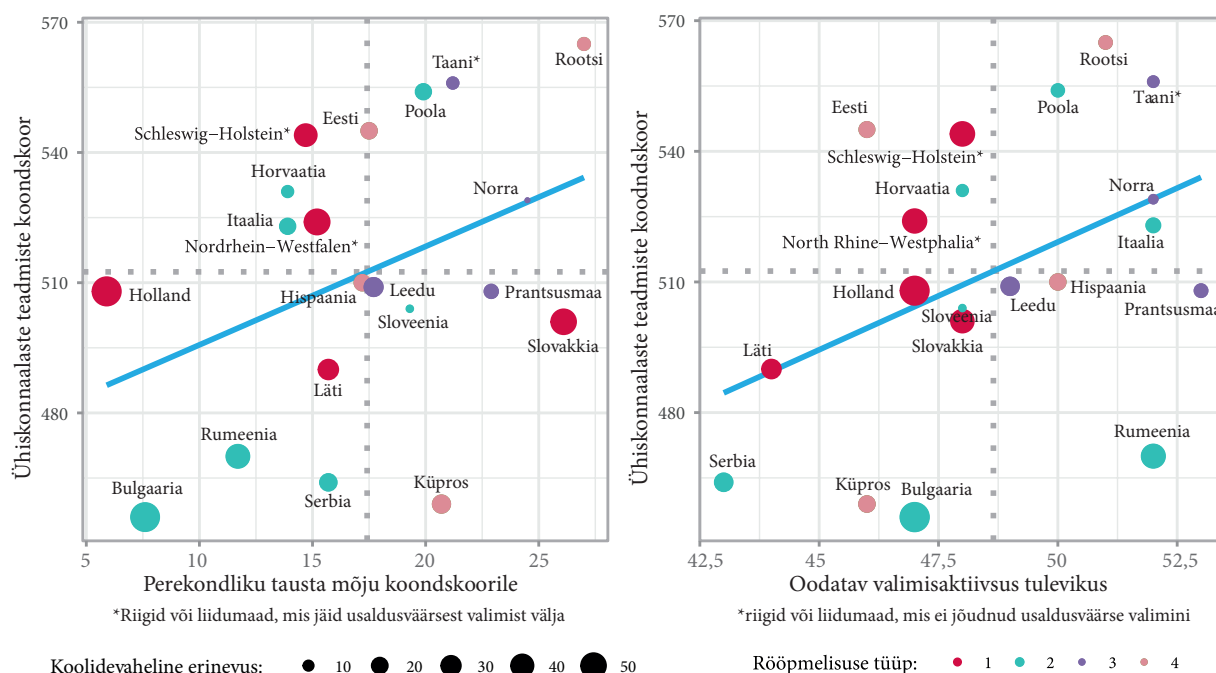
4 ICCS 2022 uuringu rahvusvahelise aruande (Schulz jt., 2023A) 7. peatükk näitab, et lisaks õpilase soole mõjutavad tema haridustulemusi nii kodune keel (mis võib erineda testi tegemise keelest), ootused tulevasele haridusele (mis peegeldavad kodust kultuurilist kapitali), kodune sotsiaalmajanduslik staatus (pere mõju) ja kooli keskmine õpilaste sotsiaalmajanduslik staatus (kaaslase mõju). Tausta mõju arvutamisel on oluline, milliseid koosvarieeruvaid tegureid mudelisse lisatakse. Meie kasutame tausta mõju arvutamiseks rahvusvahelise aruande tabeli 7.2 esimeses mudelis esitatud koefitsiente riikide keskmiste perekondliku tausta mõju näitajate koondskoori kohta (S_NISB, 1. mudel).

Ühiskonnaalaste teadmiste koondskoori arvutamise loogikat on lähemalt selgitatud siinse aruande esimestes peatükkides (vt 1. ja 3. ptk). Alltoodud kirjeldavas analüüsis lähtume nii riikide keskmisest koondskoorist kui selle koolidevahelisest erinevusest. Teadmiste taseme üldskoori kõrval vaatame ka eri riikide õpilaste keskmiseid hinnanguid oma oodatavale valimisaktiivsusele. See tunnus on üks ICCS 2022 uuringu poliitilise osaluse mõõdikutest (vt ka 5. ptk) ning hõlmab kolme küsimust: 1) õpilase oodatud osalus kohalikel valimistel; 2) õpilase oodatud osalus riiklikel valimistel; ja 3) õpilase innukus hankida valimisperioodil kandidaatide kohta informatsiooni. Perekondliku tausta näitaja puhul lähtume IEA perekondliku tausta karakteristikute koondindeksist, mis ühendab vanemate haridusnäitajad, ametikoha ja raamatute arvu kodus (Schulz jt., 2023B). Perekondliku tausta mõju ehk FBEd mõõdetakse standardiseeritud indeksiga, mille puhul tähendab näiteks Poola näitaja „20“ (joonise 9.1 vasakus osas) seda, et muutes FBE indeksit ühe standarhälbe võrra, muutub Poola ühiskonnaalaste teadmiste koondskoor keskmiselt 20 punkti võrra.

Haridussüsteemide rööpmelisust iseloomustavad peamiselt neli tunnust: 1) selekteerimise vanus ehk vanus, millal tuleb teha esimene haridusvalik; 2) haridusrööpmete arv; 3) kutseõppe tähtsus, sh nii selle osakaal kohustuslikus hariduses kui ka kutseõppe õppekavadel õppijate osakaal; ning 4) liikuvus eri rööpmete vahel ehk kas ja mil määral on võimalik liikuda ühest rööpmest teise (Bol jt., 2014; Eurydice, 2020). Sääraste rööpmelisuse põhitunnuste abil on võimalik arvutada rööpmelisuse indeks, mille kohaselt on näiteks tugevalt rööpmelise haridussüsteemiga riigid Saksamaa, Slovakkia, aga ka näiteks Holland.

Ühtluskoolidega riigid ehk rööpmelisuse vastandid on aga pigem Põhjamaad, aga ka Eesti (vt joonis 9.1 ja 9.2). Sarnase loogika alusel eristab ka Euroopa Liidu hariduskoostöö võrgustik Eurydice viit rööpmelisuse gruppi ja sellest liigitusest lähtume oma analüüsis ka meie.

Esimese grupi (1. tüüp) riikidel (näiteks Holland, Läti, Saksamaa, Slovakkia) on palju haridusrööpmeid, nendesse jagunemine toimub suhteliselt varakult ning üldjuhul on jagunemise aluseks selekteerimine akadeemiliste võimete alusel. Teises grupis (2. tüüp, näiteks Bulgaaria, Horvaatia, Itaalia, Poola, Rumeenia, Serbia) on samuti palju haridusrööpmeid, kuid nendesse jagunemine toimub pigem hiljem. Küll aga on seal suur kutsevalikute diferentseeritus, sh on kutseõppes rohkem ja vähem väärtustatud rööpmeid. Kolmandas grupis (3. tüüp, näiteks Leedu, Taani, Prantsusmaa) küll esineb rööpmelisust, kuid see ei tähenda valikut akadeemilise ja kutsehariduse vahel, vaid haridussüsteemi üleüldist diferentseeritust ja suurt mitmekesisust. Olgugi et haridusvalikute aluseks on siin sageli varasemad tulemused, siis eri rööpmete vahelist liikumist pigem soodustatakse. Neljandat gruppi (4. tüüp, näiteks Eesti, Hispaania, Küpros) iseloomustab väike rööpmete arv ja hiline selektsioon. Ka neis haridussüsteemides on siiski erisused olemas (näiteks piirkondlikud erisused või

Joonis 9.1. Teadmiste taseme (ühiskonnaalaste teadmiste koondskoor) korrelatsioon perekondliku tausta mõju ja osalusega (oodatav valimisaktiivsus).

Allikas: ICCS 2022 (Schulz jt., 2023A) ja Eurydice 2020

Selgitus: värvilised mummud riikide juures viitavad röõpmelisuse tüübile, mille tähendust on selgitatud eespool

elitaarsemad ja vähemelitaarsed koolid). On olemas ka viies grupp (5. tüüp, kuhu kuuluvad näiteks Suurbritannia haridussüsteemid), kus ametlik röõpmelisus puudub, kuid esineb märkimisväärselt palju ainetepõhist ja koolisest selektsiooni, ent need riigid puuduvad meie valimist.

Joonis 9.1 vasak osa näitab ühiskonnaalaste teadmiste ja perekondliku tausta mõju vahelist seost. Näeme, et perekondliku tausta mõju koondskoor erineb võrdlusriigiti ning on Eestis pisut üle uuringus osalenud riikide keskmise (Eesti näitaja 17,5, keskmine 16.5). Selle uuringu perekondliku tausta mõju näitajad on suhteliselt sarnased PISA vastavate näitajatega.⁵ Kui PISA uuringute kohaselt on Eestis perekondliku tausta mõju pigem väike, siis ühiskonnaalaste teadmiste koondskoori puhul on see siiski keskmisest suurem, olles enam-vähem sarnasel tasemel Hispaania näitajaga (17.2). Madalaim on perekondliku tausta mõju näitaja Hollandis (5.9) ja kõrgeim Rootsis (27) ja Slovakkias (26.1). Olgugi et PISA ja IEA uuringute meetodika on veidi erinev ja uuringutulemusi omavahel võrreldes peab ettevaatlik olema, võib siiski täheldada teatavat erinevust perekondliku tausta mõju avaldumises ühiskonnalasest teadmistes ja näiteks matemaatikas. Oma uurimisküsimuste valguses huvitab meid lisaks, kas röõpmelistes haridussüsteemides on ühiskonnaalaste teadmiste ja perekondliku tausta

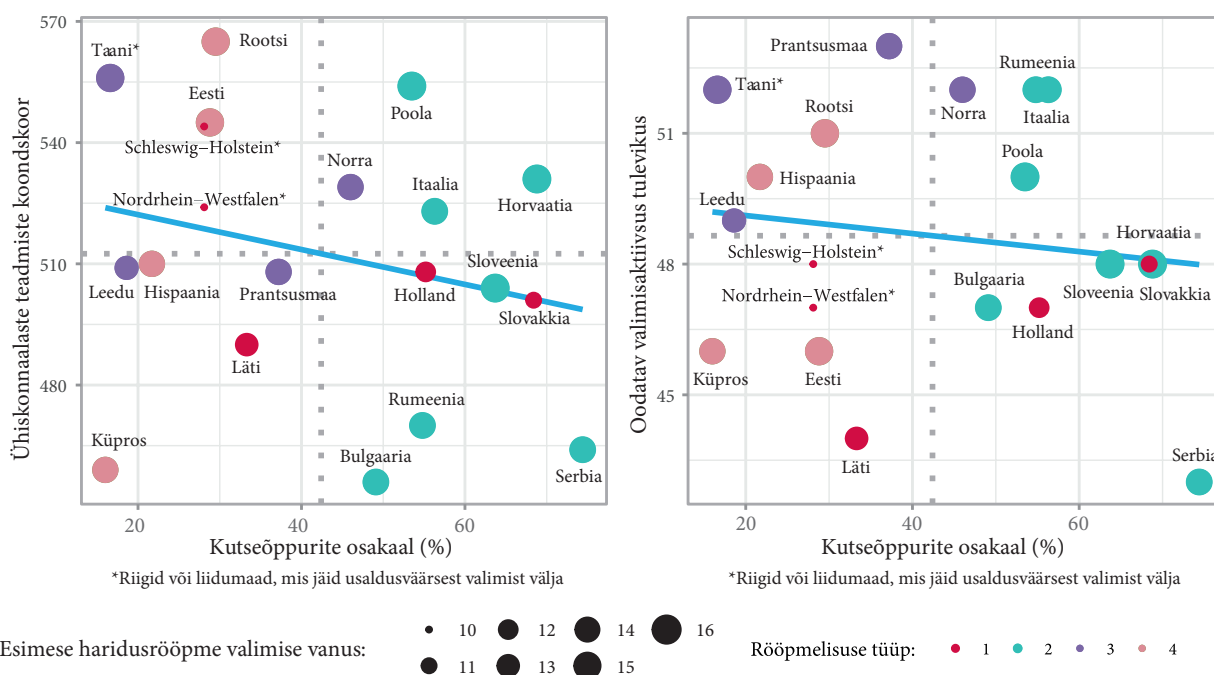
⁵ Näiteks Eestis seletab perekondlik taust veidi üle 20% õpilaste PISA tulemustest ja Euroopa riikide keskmine on üle 25%.

mõju suurem kui ühtluskoolide puhul. Joonise 9.1 vasaku osa põhjal näeme, et pigem mitte, st joonise vasakus ehk väikese perekondliku tausta mõjuga riikide osas on nii rööpmelisi (1. ja 2. tüüp) kui ühtluskooli (4. tüüp) ja vastupidi.

Teine oluline haridusliku ebavõrdsuse mõõdik perekondliku tausta mõju kõrval on haridustulemuste koolidevahelised erinevused. Teisisõnu see, kui suure osa õpilastevahelistest tulemuste erinevustest moodustavad koolidevahelised erinevused võrreldes koolisiseste erinevustega. Just koolidevaheline erinevus viitab üldjuhul hariduse valitsemise kitsaskohtadele, sh näiteks võimalikule maa- ja linnakoolide suurele erinevusele, erinevatele haridusrõpmetele või koolivalikupoliitikale, mis toetab tugevama sotsiaalse taustaga õpilaste koondumist teatud koolidesse (näiteks nn eliitkoolidesse, mis eeldavad õppemaksuga ettevalmistuskursuste läbimist (vt nt Pöder ja Lauri, 2015), või erakoolidesse). Joonisel 9.1 näitab sellist koolidevahelist erinevust mummy suurus. Näeme, et Eesti mummy on keskmise suurusega, ehk 19% tulemuste erinevusest on selgitatav koolidevahelise erinevusega ja ülejäänud erinevused koolisiseste erinevustega (riikide keskmine koolidevahelise erinevuse näitaja on 22%). Ootuspäraselt on ühtluskoolis (näiteks Põhjamaades, aga ka Poolas ja Horvaatias) koolidevahelised erinevused väikesed ja rööpmelistes süsteemides (Saksamaa, Holland, aga ka Bulgaaria, Rumeenia ja Slovakkia) tunduvalt suuremad.

Joonise 9.1 parem osa näitab ühiskonnaalaste teadmiste ja oodatava valimisaktiivsuse vahelist seost. Näeme, kui ootuspäraselt käivad need mitmes riigis käsikäes, st kõrgema skooriga riikides on noored ka optimistlikumad oma tulevikuaktiivsuse suhtes, kuid siin on ka erandeid. Näiteks on Eesti õpilased vaatamata kõrgele teadmiste tasemele murettekitavalt väikese oodatava valimisaktiivsusega. Samal ajal on riike, nt Rumeenia, Prantsusmaa, kus on vastupidi. Lisaks näeme joonise 9.1 parema osa põhjal, et tugevalt rööpmelistes riikides kipub keskmine osaluskoor olema sõltumata keskmisest teadmiste tasemest ühtluskoolide omast madalam.

Joonis 9.2 toob lisamõõdikuna sisse kutseõppurite osakaalu ja eri rööpmetesse selekteerimise vanuse (Eurydice, 2020), testides eelviidatud tõdemust, et sotsiaalse ja poliitilise polariseerumise puhul pole sageli määravaks mitte niivõrd rööpmelisuse tüüp (riikide mummude värvid), vaid see, kuivõrd kutseharidust ühiskonnas väärtustatakse ja milline on esmane rööpmetesse selekteerimise vanus. Mõnes Põhjamaa riigis (näiteks Norras) on kutseõppe osakaal suhteliselt suur, kuid poliitilise osaluse näitajad on vaatamata sellele suhteliselt head. Seda on seletatud muu hulgas sellega, et kui kutsehariduse valik ei tähenda tupikteed, vaid kõikidest rööpmetest on võimalik edasi liikuda kõrgharidusõppesse, siis selline kõrghariduse ekspansioon tasandab eri liiki haridusega seotud erinevusi poliitilises elus kaasalöömisel (Witchge jt., 2019). Näeme (joonis 9.2), et ICCS 2022 uuringu andmetega me sellele kinnitust ei saa, sest riikide keskmiste näitajate puhul võib pigem täheldada negatiivset seost: mida

Joonis 9.2. Kutseõppurite osakaalu korrelatsioon teadmiste taseme (ühiskonnaalaste teadmiste koondskoor) ja oodatava osalusega (oodatav valimisaktiivsus)

Allikas: ICCS 2022 (Schulz jt., 2023A) ja Eurydice 2020

Selgitus: värvilised mummud riikide juures viitavad rööpmelisuse tüübile, mille tähendust on selgitatud eespool

suurem on riigi keskmine kutseõppurite osakaal 15-aastaste hulgas, seda madalam on nii ühiskonnaalaste teadmiste koondskoor kui ka oodatava valimisaktiivsuse näitaja. Meie kirjeldava võrdluse puhul on siiski tegu makrotasandi korrelatsiooniga, mistõttu tasub säilitada pisut optimismi ning selle seose paikapidavust individuaalsel järgmistes uuringutes analüüsida. Lisaks näeme, et esmase selektsiooni vanus mõjub ühiskonnaalastele teadmistele positiivselt ehk mida vanemas eas õpilasi eri koolidesse või klassidesse selekteeritakse, seda kõrgemad on nii ühiskonnaalaste teadmiste kui oodatava valimisaktiivsuse näitajad, sõltumata rööpmelisuse tüübist.

KOKKUVÕTE

Selle peatüki eesmärk oli võrrelda riikide ühiskonnaalaste teadmiste ja planeeritava osaluse mustreid, lähtudes eeldusest, et õpilase ühiskonnaalased teadmised on tugevas seoses tema tulevase kodanikuosalusega. Meid kannustas mure, et poliitilise võõrandumise ja polariseerumise lätted on osalt seotud ka haridussüsteemide erinevustega ja eelkõige sellega, mil määral haridussüsteem perekondliku tausta põhiseid erisusi süvendab või tasandab.

Haridusliku õigluse alasest empiirilisest kirjandusest on teada, et varane selektsioon suurendab hariduslikku ebavõrdsust ehk võimendab perekondliku tausta mõju haridustulemustele ja määrab tausta põhjal õppijate haridusvalikud läbi elukaare kuni tulevaste sissetulekuteni. Sellest oma käsitluses tõukusimegi, püüdes leida rööpmelise haridussüsteemi korralduses tunnuseid, mis hariduslikku ebavõrdsust ja seeläbi tulevast polariseerumist suurendavad.

Täpsemalt küsisime esiteks, kas rööpmelistes haridussüsteemides on ühiskonnaalaste teadmiste ja perekondliku tausta mõju suurem kui ühtluskoolide puhul? Teiseks, kas ühiskonnaalased teadmised ja tulevane poliitiline osalus on omavahel tugevalt seotud ja kas seda seost vahendab haridussüsteem?

Leidsime, et üldiselt on perekondliku tausta mõju ühiskonnaalaste teadmiste koondskoorile sarnane varasemate uuringute tulemustega. Veelgi enam, nägime, et hariduse rööpmelisus (möödetuna erinevate rööpmelisuse indikaatoritega) ei selgita ühiskonnaalastele teadmistele avalduva tausta mõju suurust ega eriti ka koondskoori enda suurust. Tuleb nentida, et koolide arvestuses on koondskoori erinevus rööpmelistes süsteemides veidi suurem ja kutseõppes õppijate osakaal 15-aastaste hulgas on negatiivses korrelatsioonis ühiskonnaalaste teadmistega. Seega julgeme väita, et **Eesti kõrget keskmist ühiskonnaalaste teadmiste skoori saab osaliselt seletada meie hilise rööpmetesse jagunemise ja väikese kutseõppes õppijate osakaaluga**. Viimane järeldus on küll spekulatiivne, sest Eestis osalesid uuringus üldhariduskooli õpilased. Hea on ka nentida, et Eestis on perekondliku tausta mõju õpilaste teadmistele suhteliselt väike. Paraku ilmnes mitme eelmise peatüki põhjal siiski, et keelepõhine rööpmelisus seab meie koolisüsteemis venekeelsete koolide õpilased selgelt halvemasse olukorda.

Paraku juurdub järjest enam arusaam, et käitumine, hoiakud ja teadmised ei pruugi olla ei kausaalses ega isegi tugevas positiivses korrelatsioonis. Seega ei ole siinjuures oluline mitte ainult küsimus, kuidas haridustulemusi „toodetakse“, vaid ka nende seos hoiakute ja valikute ehk käitumisega. Meie käsutuses oli osalusnäitaja, mis kaardistab õpilaste oodatavat valimisaktiivsust tulevikus. Saime kinnitust, et teadmised on osalusega üsna nõrgas korrelatsioonis: kõrgem skoor ennustab suuremat osalust tulevikus. Seega eeldame teadmiste edasikandumist käitumisse. Paraku on **Eesti positsioon n-ö nõrk: teadmised kanduvad käitumisse keskmiselt tunduvalt tagasihoidlikumalt**. Oleme samas „klubis“ nii Poola, Itaalia, Horvaatia kui varaselt selekteerivate Saksamaa liidumaadega. Seega ei ole alust arvata, et ühtluskool rööpmelisest haridussüsteemist paremini teadmisi käitumiseks kanaliseerib.

Eelnevateoreetilisejakirjeldavaanalüüsivalguses annamõned poliitikasoovitused. Esiteks, kõrge teadmiste taseme skoor on hea alus osaluse suurendamiseks. Seega kõik selle aruande poliitikasoovitused teadmiste võimendamiseks käivad ka osaluse parandamise kohta. Teiseks tuleks hoida ühtluskooli ehk vältida varast keele-, kutse- või

spetsialiseerumispõhist segregeerimist koolikorralduses. Seega toetab venekeelse kooli kaotamist ka see uuring. Paraku on mitmes hariduse strateegiadokumendis rõhutatud vajadust suurendada kutseõppes õppijate osakaalu võrreldes üldkeskhariduse omandajatega. Ehkki see on hariduse majanduslikku ülesannet silmas pidades igati arusaadav, võib see hariduse laiemate eesmärkide saavutamise ohtu seada. Seetõttu on kutsehariduse edendamisel oluline keskenduda ka sellele, et ei oleks barjääre eri rööpmete vahel ning kutsekeskhariduses pöörataks suuremat tähelepanu üldpädevustele, mis toetavad just kodanikupädevuse kujundamist. Koolikorralduse kujundamisel tulebki saavutada ambitsioonikas eesmärk: kuidas selekteerida õpilasi nii, et hariduslik õiglus säiliks? Vältida varast selekteerimist, olgu see keele- või nn eliitkoolipõhine, on üks levinum ja tõenduspõhisem soovitus. Küsimusele, millises vanuses on „õige“ selekteerida, ei ole lihtne vastata. See sõltub nii ühiskonna nn institutsionaalsest ülesehitusest (oskusehõlmist) ja rikkusest (ehk kui palju maksumaksja raha ollakse valmis üldoskuste arendamiseks investeerima). Lisaks selekteerimise vanusele on oluline silmas pidada, et probleem ei ole mitte niivõrd kutsehariduses endas, kuivõrd selles, kas ja mil määral see on sunnitud valik haavatava sotsiaalse taustaga peredele ning mil määral saab kutseharidusest tupiktee. Kui neid karisid suudetakse vältida, on hariduse majanduslikud ja sotsiaalsed eesmärgid heas kooskõlas ning haridus kui uus poliitiline lõhe vähem aktuaalne. Eelnevad poliitikasoovitused peaksid toetama ka hariduslikku õiglust, st hoidma ära koolidevahelised suured tulemuste erinevused ning hoidma perekondliku tausta mõju haridustulemustele väikesena.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Ammermueller, A., & Pischke, J. S. (2009). Peer effects in European primary schools: Evidence from the Progress in International Reading Literacy Study. *Journal of Labor Economics*, 27(3), 315–348. <https://doi.org/10.1086/603650>.
- Attewell, D. (2022). Redistribution attitudes and vote choice across the educational divide. *European Journal of Political Research*, 61(4), 1080–1101. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12486>.
- Bol, T., Witschge, J., Van de Werfhorst, H. G. & Dronkers, J. (2014). Curricular Tracking and Central Examinations: Counterbalancing the Impact of Social Background on Student Achievement in 36 Countries. *Social Forces* 92, 1545–1572. <https://doi.org/10.1093/sf/sou003>.
- Bovens, M., & Wille, A. (2017). *Diploma Democracy: The Rise of Political Meritocracy*, Oxford University Press. UK.
- Breen, R. (2005). Explaining cross-national variation in youth unemployment: market and institutional factors. *Eur. Sociol. Rev.* 21 (2), 125–134. <https://doi.org/10.1093/esr/jci008>.
- Busemeyer, M. R. (2014). *Skills and Inequality. Partisan Politics and the Political Economy of Education Reforms in Western Welfare States*. Cambridge University Press. UK.
- Björklund, A., & Salvanes, K. G. (2011). Chapter 3 - Education and Family Background: Mechanisms and Policies, Editor(s): Eric A. Hanushek, Stephen Machin, Ludger Woessmann, *Handbook of the Economics of Education*, 3, 201–247. Elsevier. US.

- Chevalier, T. (2016). Varieties of youth welfare citizenship: Towards a two-dimension typology. *Journal of European Social Policy*, 26(1), 3–19. <https://doi.org/10.1177/0958928715621710>.
- Deimel, D., Hoskins, B., & Abs, H. J. (2020). How do schools affect inequalities in political participation: Compensation of social disadvantage or provision of differential access? *Educational Psychology*, 40(2), 146–166. <https://doi.org/10.1080/01443410.2019.1645305>.
- Engzell, P., & Raabe, I. J. (2023). Within-School Achievement Sorting in Comprehensive and Tracked Systems. *Sociology of Education*, 96(4). <https://doi.org/10.1177/00380407231183952>.
- Erikson, R. (2019). How does education depend on social origin? Editor: R. Becker, *Research Handbook on the Sociology of Education*, pp. 35–56, Edward Elgar, US, UK.
- Eurydice (2020). Horváth, A., Sigalas, E., & Krémó, A., Equity in school education in Europe: structures, policies and student performance, Publications Office, <https://data.europa.eu/doi/10.2797/658266>.
- Glaeser, E. L., Ponzetto, G. A., & Shleifer, A. (2007). Why Does Democracy Need Education? *Journal of Economic Growth* 12 (2), 77–99. <https://doi.org/10.1007/s10887-007-9015-1>.
- Hanushek, E. A., & Wössmann, L. (2006). Does Educational Tracking Affect Performance and Inequality? Differences-in-Differences Evidence across Countries. *The Economic Journal* 116, 63–76. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0297.2006.01076.x>
- Hoskins, B., Janmaat, J. G., Han, C., & Muijs, D. (2016). Inequalities in the education system and the reproduction of socioeconomic disparities in voting in England, Denmark and Germany: the influence of country context, tracking and selfefficacy on voting intentions of students age 16–18, Compare: A Journal of Comparative and International Education, 46(1), 69–92. <https://doi.org/10.1080/03057925.2014.912796>.
- Janmaat, J. G., & Mons, N. (2023). Tracking and Political engagement: an investigation of the mechanisms driving the effect of educational tracking on voting intentions among upper secondary students in France, *Research Papers in Education*, 38(3), 448–471. <https://doi.org/10.1080/02671522.2022.2028890>.
- Lipset, S. M., & Rokkan, S. (1967). Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments, Editors: S.M. Lipset and S. Rokkan, *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: Free Press.
- Põder, K., & Lauri, T. (2015). Haridusturgude peidus pool – koolidevahelise ebavõrdsuse süvenemine koolivaliku tõttu. *Eesti Inimarengu Aruanne 2014/15. Lõksudest välja?* (lk. 78–85). Eesti Koostöö Kogu.
- Põder, K., Lauri, T., & Veski, A. (2023). *Kas Eesti PISA on viltu?* Tallinn: Postimees Kirjastus.
- Schütz, G., Ursprung, H. W., & Wößmann, L. (2008). Education policy and equality of opportunity. *Kyklos*, 61(2), 279–308. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6435.2008.00402.x>.
- Schulz, W., Fraillon, J., Losito, B., Agrusti, G., Ainley, J., Damiani, V., & Friedman, T. (2023A). *IEA International Civic and Citizenship Education Study 2022. ICCS 2022 international report*. Amsterdam: IEA.
- Schulz, W., Fraillon, J., Losito, B., Agrusti, G., Ainley, J., Damiani, V., & Friedman, T. (2023B). *IEA International Civic and Citizenship Education Study 2022 Assessment Framework*, IEA Publications, <https://www.iea.nl/publications/assessment-framework/iea-international-civic-and-citizenship-education-study-2022>.
- Solga, H., & van der Werfhorst, H. (2023). Skills and educational system. Editor M. A. Tahlin, *Research Agenda for Skills and Inequality*, (pp. 257–272), Elgar Edward, UK.
- Torney-Purta, J. (2002). The School's Role in Developing Civic Engagement: A Study of Adolescents in Twenty-eight Countries. *Applied Developmental Science* 6 (4): 203–212. doi:10.1207/S1532480XADS0604_7.
- Van de Werfhorst, H. G., & Mijs, J. B. (2010). Achievement Inequality and the Institutional Structure of Educational Systems: A Comparative Perspective. *Annual Review of Sociology* 36, 407–428. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.012809.102538>.

Van de Werfhorst, H. G. (2017). Vocational and Academic Education and Political Engagement: The Importance of the Educational Institutional Structure. *Comparative Education Review*, 61(1), 111–140. <https://doi.org/10.1086/689613>.

Witschge, J., Rözer, J., & Van de Werfhorst, H. G. (2019). Type of Education and Civic and Political Attitudes. *British Educational Research Journal* 45(2), 298–319. doi:10.1002/berj.3501.

Zimmer, R. W., & Toma, E., F. (2000). Peer effects in private and public schools across countries. *Journal of Policy Analysis and Management*, 19 (1), 75–92. <https://www.jstor.org/stable/3326094>.

Österman, M. (2018). Varieties of education and inequality: how the institutions of education and political economy condition inequality, *Socio-Economic Review*, 16 (1), 113–135, <https://doi.org/10.1093/ser/mwx007>.

10.

Järeldused ja soovitused

Meril Ümarik, Maarja Tinn

Eesti on osalenud IEA rahvusvahelises kodanikuhariduse uuringus (ICCS) alates 1999. aastast ning erinevate uuringuvoorude (1999, 2009, 2016) tulemused on andnud olulise sisendi õppekava ja ühiskonnaõpetuse kui õppeaine arendamisse, näiteks on õppekava fookusesse tõstetud kodanikupädevuse arendamine ja selles pööratakse suuremat tähelepanu meediakirjaoskuse arendamisele ning kasutusele on võetud kodanikuaktiivsuse laiem definitsioon (koolidemokraatia⁶). 2022. aasta uuringu tulemused annavad ülevaate Eesti noorte ühiskonnaalaste teadmiste tasemest, samuti teavet nende hoiakute ning osalustavade kohta, aga ka noorte tulevikuootuste kohta.

- Uuringu tulemused näitavad mitut positiivset trendi, nt kui enamikus ICCS uuringus osalenud riikides on õpilaste ühiskonnaalaste teadmiste keskmine tase COVID-19 pandeemia tõttu langenud, siis Eesti õpilaste teadmiste tase on üldjoontes sama mis 2016. aastal.
- Kuigi vene õppekeelega koolide noorte ühiskonnaalased teadmised on jätkuvalt kehvemad kui eesti õppekeelega koolide õpilaste omad, siis vahe on vähenenud ning kõrgema ühiskonnaalaste teadmiste tasemega venekeelsete koolide õpilaste osakaal on suurenenud.
- Negatiivse tendentsina võib näha seda, et vaatamata kõrgele teadmiste tasemele on Eesti noorte osalusaktiivsuse näitajad (koolisisene osalus, oodatav tulevane valimisaktiivsus, huvi poliitika vastu) rahvusvahelises võrdluses pigem kesised. Lisaks on murettekitav, et Eesti poisid ei suhtu soolisest võrdõiguslikkusesse ning naiste rolli poliitikas enam nii soosivalt kui 2016. aastal. Need on vaid mõned näited ICCS 2022 uuringu tulemustest. Järgmistes alapeatükkides esitatakse põhijäreldused ja formuleeritakse uuringutulemuste põhjal soovitused koolidele ja õpetajatele ning hariduspoliitika kujundajatele laiemalt.

⁶ Koolidemokraatia hõlmab õpilaste, õpetajate, koolipersonali ja muude koolielu osaliste aktiivset osalemist kooli juhtimises ja otsuste tegemises. Koolidemokraatia eesmärk on edendada õpilaste ja teiste koolielu osaliste kaasatust, suurendada vastutustunnet ning tagada, et kooli otsused ja tegevused kajastaksid erinevate huvirühmade vajadusi ja huve.

10.1. JÄRELDUSED NING SOOVITUSED KOOLIDELE JA ÕPETAJATELE

- Eesti õpilaste ühiskonnaalaste teadmiste tase on kõrge, kuid osalusnäitajad (osalus kooli tasandil, oodatav valimisaktiivsus või sotsiaalmeedia kasutamine kodanikuosaluseks) on selles ICCS uuringuvoorus osalenud riikide võrdluses pigem madalad. Eesti koolidel ja õpetajatel on suur otsustusõigus õppeprotsessi korraldamisel, sh õppemeetodite valikul, et toetada õppija arenemist aktiivseks ja vastutustundlikuks kodanikuks. Õppeprotsessis võiks senisest enam kasutada selliseid õppemeetodeid, mis eeldavad õpilaste aktiivset osalust ja omavahelist koostööd: simulatsioonimängud, arutelud, projektõpe, sh aineülesed projektõppepäevad saaksid neid eesmäärke paremini toetada. Õpetajatel ja klassidel on võimalik liituda ka juba toimivate platvormidega, nt [kogukonnapraktika programmiga](#).
- Sarnane trend ilmnes säästva arengu valdkonna puhul: Eesti õpilaste teadlikkus on küll suur, ent säästvat arengut toetavate käitumisviiside hinnangute näitajad on teiste riikidega võrreldes pigem madalad, see tähendab, et on põhjust arvata, et neid teadmisi ei suudeta praktikas edukalt rakendada. ICCS 2022 uuringu tulemused annavad mõista, et Eesti koolides tuleks edasi arendada keskkonna- ja jätkusuutlikkusteemalisi tegevusi, et toetada noorte suurenevat keskkonnateadlikkust. Uuringu tulemused näitasid, et Eesti õpetajad ise pidasid rahvusvahelisest keskmisest vähem oluliseks, et õpilased osaleksid keskkonnakaitselistes ettevõtmistes ja tegevustes, mis on suunatud eluviisi muutmisele. Noorte keskkonnateadliku käitumise kujundamisel on oluline roll ka (õpetajate endi) eeskujul.
- Kodanikuks olemist saab koolis harjutada. Enamik (80%) Eesti õpilastest usub, et õpilaste osalemine kooli otsustusprotsessides muudab kooli paremaks, kuid tunduvalt vähem õpilasi (54%) tunneb, et saab mõjutada kooli puudutavaid otsuseid. Teadlik koolidemokraatia rakendamine võimaldaks õpilastel senisest enam koolielus osaleda ja tunnetada oma rolli kooli arengusuundade kujundajana. Selleks võib kasutada olemasolevaid platvorme, nagu projekti „[Kaasav Kool](#)“, kus õpilastel on võimalik otsustada ühe koolieelarve osa kasutamise üle ja vastutada selle eest. Koolijuhid peaksid aga kriitiliselt üle vaatama õpilasesinduse rolli ja funktsioonid koolis ning võimestama õpilasi tegutsema. Kooli tasandi osaluskogemus loob aluse aktiivseks kodanikuks olemisele ka täiskasvanuna.
- Eesti õpilased hindavad nii teiste selles uuringus osalenud riikidega kui ka 2016. aasta uuringuga võrreldes klassikliima avatust väiksemaks. Näiteks nõustub teiste selles uuringus osalenud riikidega võrreldes vähem õpilasi väidetega, et õpetajad julgustavad õpilasi kujundama oma arvamust, et õpetajad julgustavad õpilasi tunnis oma arvamust välja ütleva või et õpilastel on võimalik tunnis arutamiseks tõstatada päevakajalisi poliitilisi teemasid. Õpetajad saaksid siinjuures rohkem tähelepanu pöörata

noorte tegevusvõimekuse toetamisele ja huvide suunamisele, mis aga nõuab õpetajatelt suurt paindlikkust ja professionaalsust.

- Suhted õpetajate ja kaasõpilastega on oluline tegur, mis toetab õppijate heaolu ning hakkamasaamist koolis laiemas mõttes. Õpilased hindavad üldjuhul oma suhteid õpetajatega heaks, kuigi Eesti õpilaste hinnangute näitajad on teiste selles uuringu-voorus osalenud riikide keskmisest madalamad ning oluliselt kehvemaks hindavad õpilaste ja õpetajate vahelisi suhteid vene õppekeelega koolide õpilased. Murettekitav on, et viiendik Eesti 8. klasside õpilastest kardab koolikiusu. Õpetajate palju positiivsemad hinnangud õpilaste omavahelisele läbisaamisele näitab, et koolikiusust on saanud senisest varjatum probleem, millega tuleks ka vanemates kooliastmetes aktiivselt tegeleda. Näiteks veebikius, mis on tehisaru arenguga eriti suureks probleemiks paisunud, toimubki üldjuhul õpetajate silme alt eemal. Seega tuleks mõelda teaduspõhiste lahenduste kasutuselevõtmisele ning asjakohase täiendkoolituse pakkumisele kõikide kooliastmete õpetajatele.
- Sama moodi nagu 2016. aasta uuringus ilmneb ka nüüd, et vene õppekeelega koolide õpilased toetavad soolist võrdõiguslikkust vähem kui eesti õppekeelega koolide õpilased. Seejuures on õppekeeleli vahe märksa väiksem kui sooti ja murettekitav on nii eesti kui vene õppekeelega koolide poiste hoiakute palju tagurlikumaks muutumine. Nii nagu demokraatia on ka sooline võrdõiguslikkus teema, mida eriti põhikoolis ei ole mõistlik õppida pelgalt deklaratiivsel viisil, vaid ennekõike kogemuste kaudu. Kui koolidemokraatia raames läbivalt soolise võrdõiguslikkuse ning võrdse kohtlemisega seotud aspekte märgata ja adresseerida, muutub see ajapikku õpilasele tavapäraseks praktikaks, millest ka elus laiemalt lähtuda. Õpetajatel on siin määrav roll nii kaasaegsete õppematerjalide kui õppemeetodite valikul, et avada teemat mitmest küljest ning näidata, mil moel soolise võrdõiguslikkuse puudumine avaldab kõigile ühiskonnaliikmetele otsest või kaudset negatiivset mõju. Koolijuhtidel on aga võimalik koolidemokraatia põhimõtete rakendamisel neid aspekte teadlikult järgida.
- Lisaks teistele olulistele oskustele (nt sotsiaal-emotsionaalsed oskused, empaatia, refleksioon) on meediakirjaoskus ja kriitiline mõtlemine demokraatia kriisis määrava tähtsusega oskused, millesse teadlik panustamine on oluline juba ainuüksi demokraatia säilimise ja arenemise toetamiseks, kuna need oskused takistavad nii populismi, äärmusluse kui radikalismi levikut. Neid oskusi tuleb toetada ühiskonnaõpetuses ainepõhiselt, aga ka läbivalt ja lõimituna kõikidesse ainetesse ning mitteformaalõppe tegevustesse. Kodanikud peavad olema võimelised hindama ja mõistma erinevate poliitiliste ja ühiskondlike teemade kohta levivat teavet, et teha teadlikke otsuseid ja osaleda aktiivselt demokraatlikus protsessis. Need oskused on olulised ka väär- ja desinfo ennetamiseks ning kultuurilise tundlikkuse suurendamiseks (eelarvamuste ja stereotüüpide äratundmine). Kriitiline mõtlemine võimaldab inimestel analüüsida teavet, kaaluda argumente, tuvastada loogikavigu ja jõuda ratsionaalsete järeldusteni.

10.2. JÄRELDUSED JA SOOVITUSED HARIDUSPOLIITIKA KUJUNDAMISE KOHTA

- Nagu mainitud, on Eesti õpilased vaatamata kõrgele ühiskonnaalaste teadmiste tasemele kodanikuosalusega seotud algatustes passiivsemad, sh nii koolisiseses algatustes, oodatavas tulevases valimisosaluses kui mittekonventsionaalsetes osalusvormides (nt osalemine protestiaktisioonides jms). Võrreldes 2016. aasta tulemustega ja võrdlusriikidega on ka õpilaste aktiivsus interneti ja sotsiaalmeedia kasutamisel kodanikuosaluseks väiksem. Õpilaste säästva arengu alane teadlikkus on samuti suur, kuid keskkonnasäästlike käitumisviiside hinnangute näitajad on madalamad. Hariduspoliitika kujundamise ja õppekava arendamise võtmeküsimus on, kuidas toetada õppijate arenemist teadlikuks ja aktiivseks kodanikuks, seejuures suunata noori ühiskonnaasjade vastu huvi tundma. Siin on erinevaid tasandeid ja aspekte, millele tähelepanu pöörata. Mõned näited: 1) suunata koole ja õpetajaid pöörama senisest enam tähelepanu koostööle kohalike kogukondadega: hariduspoliitika peaks soodustama koostööd kohalike kogukondadega, et õppijatel oleks võimalus kodanikuosaluseks eri tegevustes, sh keskkonnategevustes ja et nad saaksid omandada praktilisi kogemusi; 2) õpetajakoolitus: riik ja ülikoolid peaksid senisest teadlikumalt toetama õpetajate koolitamist kodanikuhariduse valdkonnas. Valdkonna kompleksust arvestades tuleks hakata eraldi tähelepanu pöörama ühiskonnaõpetuse didaktika arendamisele; 3) hindamine ja tagasiside: valdkonnale sobivate hindamisvahendite ja tagasiside kasutamise metoodika väljatöötamine, et jälgida õppijate kodanikualase teadlikkuse ja oskuste arengut ning kohendada õpetamispraktikat vastavalt saadud tulemustele (sh õpetaja kui uurija mudeli kasutamine õpetaja karjäärimudeli osana⁷).
- Ühiskonnaõpetuse aine pakub võimaluse mõtestada ühiskonna ja kodanikurolliga seotud teemasid. Enamikus koolides õpetatakse ühiskonnaõpetust 6., 9. ja 12. klassis. Kui praegusel hetkel on põhjust rääkida [demokraatia kriisist](#), siis on viimane aeg riiklikul tasandil otsustada, et kodanikuharidus on õppekavas läbivalt prioriteetne teema, mis peab kajastuma ka eri kooliastmete ainemahus. Kodanikupädevus ei ole õppekava üldpädevus, küll aga on näiteks III kooliastme pädevuseks seatud eesmärk, et kooliastme lõpuks on õpilane „aktiivne ja vastutustundlik kodanik, kes on huvitatud oma kooli, kodukoha ja riigi demokraatlikust arengust“. Ometi me näeme seekordse uuringu, aga ka eelmiste uuringute tulemustest, et kuigi õpilaste ühiskonnaalased teadmised on pigem head, siis nende oskus ja võimekus teadliku ja aktiivse ühiskonnaliikmena tegutseda ning panustada ei ole piisav, et demokraatia kriisi kompleksusega toime tulla.

7 Õpetaja kui uurija mudel viitab haridusvaldkonnas kasutatavale metoodikale, kus õpetajad ei tegutse mitte ainult juhendajana, vaid ka uurijana. See mudel rõhutab õpetajate aktiivset osalemist oma õppetöö hindamises ja parendamises läbi süstemaatilise uurimistöö. Selline meetod aitab õpetajatel olla oma õpetamistöö teadlikum ja teaduspõhisem. See võimaldab neil kohendada oma meetodeid vastavalt õpilaste vajadustele ja saavutada paremaid õpitulemusi. See edendab ka õpetajate professionaalset arengut ja aitab kaasa haridusvaldkonna innovatsioonile.

- Kodanikupädevuse arendamine on õppekavast tulenevalt lõimitud erinevatesse õppeainetesse ja tervesse õppeprotsessi. See eeldab aga ka õpetajatelt vastavate pädevuste olemasolu, et erinevaid ühiskonna-, poliitika- ja kodanikuosalusega seotud teemasid oma õppetöösse lõimida. Selle pärast tuleks õpetajakoolituse õppekavades ning täiendkoolituse raames panna suuremat rõhku ühiskonna- ja kodanikupädevusega seotud teemadele. Suureks probleemiks on ka õpetajate järelkasv ning kutsekindlus, mis suurendab kvalifikatsioonita õpetajate arvu koolides, mistõttu muutub ka riigi tasandi ülevaade (ühiskonnaõpetuse) õpetajate professionalismist järjest hägusamaks.
- Kodanikurolli ja osalustavasid saavad õpilased harjutada kooli kõrval ka teistes mitteformaalõppe vormides, nagu huviharidus, noorsootöö, noorteühendused jms. Heaks näiteks on siin iseõppimiskeskond Noorte Vabamu ning Mondo ja Eesti Väitluseltsi korraldatud tegevused. Ka nendes kontekstides tuleks teadlikult toetada noorte kodanikupädevuse arengut ning edendada suuremat sidusust formaal- ja mitteformaalõppe institutsioonide vahel ning arvestada mitteformaalõppe käigus omandatud pädevusi õpitulemustena. Ülikoolid saaksid võtta suurema rolli, et arendada koostööprojekte ja tegevusi koos õpilaste ja õpetajatega.
- Ühtse Eesti kooli ja eestikeelsele õppele ülemineku kontekstis on kõnekad eesti ja vene õppekeele koolide õpilaste arusaamade erinevused ja sarnasused. Kõnekad on erinevused õpilaste hoiakutes soolise võrdõiguslikkuse, säästva arengu ja demokraatia põhimõtete suhtes, kuid veelgi enam klassikliima suhtes. Võrreldes eesti õppekeele koolide õpilastega, pidasid vene õppekeele koolide õpilased klassikeskkonda suletumaks ja vähem õppijate autonoomiat toetavaks, samuti hindasid nad kehvemaks oma suhteid õpetajatega. Seega kinnitab ka see uuring, et vene õppekeele koolide puhul peaks peale keeleõppe suuremat tähelepanu pöörama ka koolikultuurile, millel on tähtis osa muutusprotsesside rakendumisel.
- ICCS 2022 uuringu tulemused näitasid, et kõikides uuritud riikides, sh Eestis on vähenenud noorte usaldus riigi institutsioonide vastu. Inimestevaheline usaldus on sügavas langustrendis (teisi inimesi usaldab üldiselt võrreldes 2016. aastaga 13% vähem õpilasi ja võrreldes 2009. aastaga 25% vähem õpilasi), samas on eesti õppekeele kooli reformi valguses positiivne, et nii eesti kui vene õppekeele koolide õpilased usaldavad pigem õpetajaid ja kooli, samuti on vene õppekeele koolide õpilaste üldine usaldus inimeste vastu suurem kui eesti õppekeele koolide õpilastel. See on suurepärane võimalus luua ühine mõistmisruum, kuid see eeldab, et õpetajad ja hariduspoliitika kujundajad mõistaksid oma võimu ja vastutust kõigi õpilaste ees ning rakendaksid muudatusi kaasavalt.
- Nii õpilaste ühiskonnaalaste teadmiste tasemes kui hoiakutes ilmnesid süvenevad soolised erinevused. Poisid suhtuvad võrdõiguslikkusesse (sh nii rahvusgruppide kui ka soolisesse võrdõiguslikkusesse) vähem toetavalt. Eriti suur muutus on toimunud

poiste hoiakutes naiste rolli suhtes poliitikas, mis on hüppeliselt tagurlikumaks muutunud. Endiselt on oluline pöörata hariduses suuremat tähelepanu ka empaatia arendamisele, sotsiaalsete oskuste ja refleksioonivõime arendamisele.

- Üks võimalik viis õpetajate kutsekindlust ja professionaalsust toetada on siduda õpetajate palkade diferentseerimisfond õpetaja kvalifikatsiooniga (õpetajakutse olemasolu). Selline lähenemisviis julgustaks õpetajaid täiendama oma oskusi ja teadmisi, et saavutada head kutseoskused, mis oleks koolide diferentseerimisfondi kaudu seotud paremate töötingimustega. Samal ajal tuleks luua mehhanismid (paindlik õppe- ja tööaeg), mis tagaksid, et kõik õpetajad saavad juurdepääsu kvaliteetsele koolitusele ja võimalustele oma kutseoskusi täiendada. Selline süsteem võib kaasa aidata õpetajate motivatsiooni suurendamisele ja professionaalse arengu toetamisele ning luua stiimuleid töötada eri koolides ja raskemates õppekeskkondades. Peale selle suudavad hea kvalifikatsiooniga õpetajad sageli paremini täita kodanikuhariduse andmisega kaasnevaid kompleksseid nõudmisi, mis hõlmavad ühiskonnaalaste teadmiste edastamist ning demokraatliku kaasamise ja kriitilise mõtlemise arendamist. Seetõttu ei ole õpetajate kvalifikatsiooni sidumine palkade diferentseerimisfondiga neile mitte ainult stiimul oma oskuste täiendamiseks, vaid võib ka tagada paremad tulemused kodanikuhariduse andmisel.

